

Часопис за књижевност, уметност и културну баштину
Сврљиг, број 65/66, година XIX, јул – децембар, 2020.

ЦЕНТАР ЗА ТУРИЗАМ
КУЛТУРУ И СПОРТ

Бдење

Главни и одговорни уредник
Радослав Вучковић

Оперативни уредник
Милица Миленковић

Уредништво
Злата Коцић, Душан Стојковић, Горан Максимовић, Обрен Ристић,
Русомир Д. Арсић, Виолета Јовић, Мирослав Тодоровић, Славиша
Миливојевић

Секретар уредништва
Зорица Бранковић Басарић

Издавач
Центар за туризам, културу и спорт, Сврљиг

За издавача
Милена Ристић

Адреса
Центар за туризам, културу и спорт, 18360 Сврљиг, Боре Прице 2
тел. 018/821-059 e-mail: bdenje_srg@yahoo.com

Часопис је уписан у регистар јавних гласила Министарства културе
и медија Републике Србије под бројем 3416.

Издавање часописа финансијски су омогућили Министарство
културе и информисања Републике Србије и Општина Сврљиг

Слика на корици и ликовна страна
Петар Ђуза

Штампа
Галаксија Луково, galaksijanis@gmail.com

ISSN 1451-3218

РЕЧ УРЕДНИКА

Осећам потребу да уважене читаоце и сараднике обавестим да је ово последњи број *Бдења*, који потписујем као главни уредник.

Будући да ново време тражи нове људе, сматрам природним да после скоро две деценије рада на уређивачким пословима, уређивање часописа преузме неко други, млађи, са свежијим идејама.

Сигуран сам да у Уредништву постоје људи, који ће једнако успешно, ако не и успешније, водити овај јасно профилисани часопис, који је себи обезбедио пристојно место у српској периодици.

Према потреби и даље ћу бити присутан у часопису, али у некој другој улози.

Уколико је до сада овај часопис оставио неки траг у књижевној и културној јавности Србије и код читалачке публике, посебно у домену промовисања младих аутора, сматраћу да је моја мисија била успешна.

Посебну захвалност дугујем члановима Уредништва на несебичном ангажовању и на драгоценом искуству које сам сакупио радећи са њима.

Радослав Вучковић

Стојан Бојдановић

ПЕСНИЦИ

Ових дана чудна чуда догађала су се
У земљи Србији:
Једни крчме Косово,
Други га поклањају,
Трећи га отимају,
А има и оних који га бране,
Њих анатемишу,
Те оних који га ко бајаги бране.

Комунисти су најчвршћи у ставовима,
Увек прогласе победу
Кад год нешто крупно изгубимо.

Европљани посматрају ствари
кроз шпијунку.
Намештају игру,
Да је договор
између зараћених страна пао,
Како би спречили поплаву беса
Кад коло почне да игра
Пред њиховим вратима.

Руси, иза затворених врата,
разговарају наизменично
Са Немцима па са Американцима.

Кинези отварају Конфучијеве институте
Диљем Америке.

Српски песници се свађају
Око награда,
Националне пензије су у запећку.
Једнога су бездушно нападали,
Мршав песник,
Зарастао,
Делује испоснички
Као монах из Метеора.

Онај циник што га је највише бладио
Има сличан образ:
Коса, брада, алкав,
Мастан целог живота.

Гађао је све док му се
други није супротставио
својом часном причом.

Нико се не одриче своје приче.
По сопственом сведочењу
Свачија је тачна.

Хранили су један другог
Свакојаким гадостима,
Потрзали су историју
Из рукава пљуштале су
Ружне речи
Могоа се цео Фејсбук
Њима нахранити.
Кад су појели сва говна,
И своја и туђа,
Повукоше речи,
Загрилише се,
И одоше у пизду материну
Убеђени да су баш они
У праву и
да су баш они прави песници.

О нашој рани,
О нашем Косову,
О нашој градини
У којој расту божури

Из крви
И из духа српскога,
Богме,
Ни једну лепу реч!

О њима ћу овде,
О песницима,
О онима
О којима
Мислим све нај,
Чак и када једу говна,
Али им Косово не (о)праштам!

Отаџбина се,
Између осталог,
Брани и чупањем корова.

1

Када се расцвета душа,
Цвета цвеће.
Када пукне душа,
Пукне пољубац.
Када се душа смири,
Све(т) постаје ништа.
Душа је симбол,
О, љубави!

Нико није чуо како душа напушта човека,
И многи су због тога забринути.
А мени није јасно,
Зашто?!

Уопште,
Зашто издаја?

2

Зашто свет мисли
за љубав пролеће да је неопходно.

Љубав је стање једне душе.
Две душе у једној души.

3

Људи очекују да напишем нешто ружно,
Као о некој болести,
То их узбуђује.
Замислите,
То их радује.

Ако напишем да сам добро,
Онда одмахну
И наставе да сурфују.

Те се ствари не поправљају,
А зашто?
Немојте лупати главу око тога
Одговор неће стићи (у)скоро.

4

О песницима пред Нову годину,
Све се надам да ће се пронаћи.
Ако се не пронађу,
онда су они у другом тексту,
а тај још нисам написао.
Може се ово сматрати и биографском белешком.

Одувек су постојале разлике међу песницима.
Мисли се да је то добро.
Постоје песници мудраци и песници мудроње.

5

Има сијасет оних који мисле
да су песници.
Пискарају нешто,
шаљу уредницима дужа или краћа писма.
Предлажу да им се објави то и то.
Склони су и да плате и да потплате.
Неки мисле да је боље то
да раде него да иду у кафану,
Да пијанче, да се баве швалеркама,
да месе питу са орасима
И да пред женом шене.
Ја мислим да ти нису
ни заједно ни за друго.

6

Неки су се песници
домогли уредничких места
и постали трговци.
Прудон је говорио,
Тамо где почиње трговина
Престаје морал.
Пред овима би се и он замислио.

7

Има и озбиљних песника,
они сами мисле да су озбиљни,
шта им ја ту могу,
што кукају за наградама.
Стално кукају, а добијају повремено.
Кукавци, кукавице.
Можда су и завидљивци.
Чини им се да је комшија добио
више безвредних награда.

8

Известан број песника стално цмиздри,
са ове позиције – нисам се попео на видиковац,
а магла налегла на Србију,
маглуштина,
не могу баш да проценим колико их је.
Али има их.
Важно је да су на броју.
Они стално цмиздре – цмиздравци,
као они се залажу за поезију,
за праве песме,
али њих нико не чује нити слуша,
а и зашто би?,
уместо што се стално жале
да су угрожени и стално цмиздре,
нека седну и нека напишу људски,
ако могу?
неку добру песму,
бар једну,
па нек наставе да цмиздре.

9

Неки песници нису могли
отаџбину своју да по(д)несу,
па су се одметнули,
заметнули су главу
и отишли у иностранство по мед.
Ал', гле, меда нема.
Само медведи и међеди.

Сада наши инострани песници
кевћу ли кећу на домаће песнике
и домаће издајнике.

Да се разумемо,
таквих има и на истоку и на западу.
Они споља блогирају,
они изнутра блокирају.
Игра се наставља.
Стара игра.

Засад је нерешено.

10

Песници воле да су жртве.
Већина покушава да одглуми жртву,
Већина увелико кука над собом.
Неки то чине од почетка до краја.

11

Песници бунџије нису цмиздравци.
Поезија је бунт.

12

Има и паметних људи,
али они нису песници.
Има и лукавих,
ни они нису песници.
Има свакавих људи,
Богме и песника.

13

Песници курве се курвају са поезијом,
али на дуге стазе то се уже прекине,
а они падну у заборав – у сенгруп.

14

Има песника чије су песме
вађене из шкриње
много година после њихове смрти.
Слава је дошла по своје.

15

Неки песници нису себе сматрали песницима,
али су бар живели као песници.

16

Тешко да је неко постао
песник на туђем језику.
Поезија је чедо језика.

17

Један је песник годинама живео са смрћу,
И то ванбрачно.
Чак је то и опевао у својим песмама.
Њу уопште због тога није била срамота.
Каква рђа,
Није му продужила живот ни за минут.
А после ми кажу,
Де, не секирај се!
И није их срамота.

Душа била му је огромна,
Те смрт није могла да је однесе.

18

Било је песника којима
ништа није значило сопствено име,
Али песма јесте,
Јер није била туђа.

А било је и таквих који
ништа нису мислили,
Само су певали.

19

Просто избегавам да нешто напишем.
Не знам шта ме је то стигло.
Шта ме је стегло.
Претпоставка је, смрт.
Али нисам склон никога
да оптужим ни за шта.
Боље је опростити.
Тако су нас учили.
И доктрина је таква.
Не значи да су у праву.
Толико су знали.
У оно време то је било много.
А време, тече ли тече.
Тече и пече.

20

Не постоји формула
по којој се може препознати добра песма.
Постоји осећај.
Постоји мисао.
То је све што постоји,
а то је довољно.
А великог песника може извикати руља,
као што су некада војници извикивали цара.
За многе царе и краљеве свет није ни чуо,
нити ће чути.

И Срби су имали краљеве,
и пре Немањића.

21

Бог (ни)је песника нагр(а)дио да пршти
Као новогодишња свећица.

22

Ако је песник морао би стално да трешти,
а не само када је трештен пијан!

23

Поезија је чудо,
Али песници нису чудовишта.
Они само тако изгледају!

24

Песници се разликују по песмама,
По песницама...
Једни млате,
Други клате,
Трећи блате...
Неки на све то певају,
А гледаоци само зевају!

25

Самоћа је за песника природно стање,
Кроз њу као кроз дурбин види звезде.
Самоћа је најтежа људима без душе.

26

Само је мисао вечна.
Штавише, сав свет је само мисао.
Мисао је састављена од мисли.
И то је све.
Ништа друго и не постоји.
Мисли се прекомпонују.
Неке нестају у магли.
Неке се увећају, угоје.
Неке поново изађу из црних рупа.

Читам мисли тога човека,
поразговарамо и он се изгуби.
Није морао да оде.
Остаје ми да верујем,
То је једна од оних грозних мисли
моја одвратна мисао којима је склона.

Не знам ни да ли је изабрао добро време за пут.
Тај пут је дугачак.
Свакаква изненађења су могућа.
Сад је време Апокалипсе.
Кренути на неки пут по овом невремену
није баш упутно.

Дешавало се да понекад
не могу да га нађем.
Једноставно није био код куће.

Тада почињем да пребирем по мислима:
Можда човек спава,
можда је човек у WC-у,
можда је човек отишао да се прошета,
можда је отишао на излет,
можда је отишао код своје деце,
или, можда сада саветује некога,
пише некоме писмо,
пише песму...

Пишем његовој жени,
Питам је,
Што ми се тај човек не јавља?
Она се не јавља.
Тражим адресу његове ћерке,
Гунђам, нервозан сам, презнојавам се,
не могу да нађем ту проклету адресу.
Најзад је налазим.
Молим је да ми јави шта се дешава.
Јавља се његова жена,
Каже,
Све је готово!
Ето, као да је све готово,
а није,
али је грозно.
Мука ме мучи,
и ја мучим њу,
али он се не враћа.
Јави ми се скоро сваког дана,
неког дана и више пута,
али не каже да ли ће доћи.
Знам да неће залутати,
Он и Господ су на пер ту,
а и мени је говорио:
Држите се Господа!
Спремамо славу,
Очекујемо да ће однекуд банути,
да ће нас обрадовати његова блага реч!

27

Дошло је такво време да
Да се и песници зајебавају
Са отацбином.
Све је у Богу,
А остало је у њима.

Увек сам био на страни слабијег,
Убеђен сам да је он јачи.

28

Песници воле да живе дуго,
Мисле да се живот продужава славом,
Као што су дуг живот освојили
Највећи песници
Исус, Буда и Мухамед
Који су измислили Бога.

Поједини научници тврде
Да интелигентни људи дуже живе
Објашњење им није баш убедљиво,
Кажу да интелигентни,
мисле на интелигентније од просека,
схватају да морају узимати лекове,
да се више пазе...

Има и оних научника
Који тврде да би човек дуже живео
Кад би му храна брже пролазила кроз црева.
Рецимо, као код кокошке,
А дуговечне су само
Препариране кокошке,
Или оне на цртежима.
Није забележено да је неко видео
Стогодишњу кокошку.
Друго су коке,
А о пилићима нећемо овде.
Уосталом, та је тема резервисана
За копце.

Иван Новчић

TERRA NUDA

Тог дана изгубио сам новчаник. Испао је негде на барској плажи која је била ограђена бедемом. Плитки џепови летњих бермуда учинили су своје. Преко нас је исијавало перје птица селица, које су се враћале са неких непознатих подручја и које су почеле да најављују неке нове песме. Случај сам пријавио, а касније су ме позвали из милиције да ме обавесте да је новчаник пронађен, али без новца. Документа су била ту. Изгледа да је тај мангуп био тривијално поштен, па се сетио да би враћањем докумената у милицијску станицу могао да ме утеши. Шта радити без новца? Светлана је понудила да помогне, али било ме је срамота. Позвао сам оца. Кога другог? Не сећам се његовог гласа. Синови увек очекују безусловну помоћ. Очеви не питају како се нешто десило и због чега. Знају шта треба да раде када се појави проблем. Зато су очеви. Строги, али са правременом реакцијом.

Новац је стигао брзом поштом. Светланина сестра се мрштила. Зашто се не сећам како се звала? Зар се имена тако брзо губе у сећањима? А знам да се мрштила: Почело је, рекла је, неки су војници мртви у Словенији. Како знаш?, питао сам је. Прочитала је у новинама. Ко још чита новине? Када сам их куповао, сваке четврте године, бацао сам све листове, користио их као постоље за масни доручак, осим последње стране на којој су били уписани кошаркашки резултати са Олимпијаде. Био сам млад и ништа ме није занимало осим купања и излежавања. Као да је био нови почетак нечега или можда крај. Не памтимо датуме, само се сећамо пресека, преломних тачака. Ово је било до тада и тада, а од тада... Хм, истина је то. Људи најбоље памте где су се затекли када се десио неки велики догађај: слетање човека на Месец, разорни земљотрес у Скопљу, убиство Кенедија, смрт Тита. Јебо их Тито.

Свађао сам се са Светланом, а волела ме је. Није једина, али је једина која није рекла: тежак си. Свашта сам умео да јој кажем док смо се свађали. Таквог гнева било је у мени и раније. Права свађалица. Још тада нисам дао на себе. Млад сам био и шта ме је још занимало осим уживања?! Какве су ми мисли пролазиле кроз главу? Знам да сам имао младо и лако тело. Лако сам носио све мирисе које сам упијао на летовању.

Она је становала код своје тетке, а ја сам изнајмио собу код госпође Дренке која је добро познавала мог оца. Соба је била у истом стану где је и она живела. Било ме је помало срамота да јој саопштим да ми не одговара да летујем у њеном стану, али сам касније једва смогао снаге да јој то кажем. Како Светлана да дође, ако у соби поред моје спава одржавела бакица? Док бисмо стењали, бакица би вероватно вирила кроз кључаоницу и тако се враћала у своју младост. Њој је требало три дана то да схвати. Онда сам јој дао отказ и четвртог дана пронашао смештај преко неког Енеса. Био је шеф у експрес ресторану где сам ручавао. И он је познавао мог оца. Шта бих ја без оца? Онда су се Енес и Дренка посвађали око плена. Соба је била мало већа него што су то, оне нама препознатљиве са летовалишта. Мирисала је на смолу и у њој су била четири кревета. Сад је Светлана могла да долази. Могли смо да водимо љубав до сванућа. И то најбоље памтим. Њену кожу на бутинама. На другим местима не памтим, али на бутинама ми се урезала у мислима свака њена пора. Волео сам да јој љубим ноге. Ако су се мириси и мешали, добитна комбинација била је њен парфем на бутинама и мој лосион после бријања. Стварали су неки хибрид миомириса. Био сам млад.

Светланина сестра била је намћор. Због ње је на море дошао момак, висок скоро два метра. Изгледали су као карикатура. Нису се свађали као Светлана и ја. Та веза била је заснована на њеној супериорности. А то што је имала још неколико момака у резерви, то овом дугајлији није сметало. Баш ме је нервирала. И опет се мрштила. Какве су вести из Словеније? Светланина сестра чак почиње да плаче. Зашто плаче? Први пут чујем да неко каже биће рата, а после тога чуо сам то сто пута. Какав рат?! Тек што сам постао пунолетан, па да ми један рат поквари ово уживање. Светланина сестра каже да се уозбиљим. Нервирала ме је, али баш зато, у инат, често сам замишљао како јој додирујем пичић. У то време, такве замисли чиниле су ми се као најубојитија казна.

Вести које су допирале до мене биле су као копита коња која су газила мексичке јунаке у филму *Да живи Мексико*, умазане крвљу и блатњаве, неподношљиве за ваздух који се ширио шеталиштем. Вести су биле старомодног типа и неуверљиве. Људи који су их саопштавали имали су магареће гласове и заосталу шминку. Тако не мирише ваздух који означава почетак рата. У ратовима нема мириса ни плажа, нема времена да се мисли о сопственим осећањима.

Ко попушта када се сукобе две стране? Они који су обећали да ће да чувају све ово, седе за округлим столовима деформисани од бала које им цуре низ усне, а бале су жеља, похотна жеља да све ово промене и упишу се у историјске читанке. Мени се диже на песак и на морску со, диже ми се на сопствено тело које никада није лепше него сад. Не диже ми се на тамо неки рат. До тада, могли смо да га видимо само код Булајића и Крвавца или на вежбама цивилне заштите када су они лудаци јурили по улицама обучени у плаве и црвене мајице. Улице би биле пуне неких људи који су трчали и борили се против замишљеног противника. Светла у кућама морала су да буду погашена. Сећам се да сам једном преноћио код бабе и случајно упалио светло у ходнику баш када се дешавала та глупост са замишљеним ратом. Касније су дошле неке чике да нас изгрде, а ја сам се постидео као да сам нешто украо. Нисам жив хтео да признам да сам починио злочин – случајно упалио светло у ходнику. Иза тих људи видео сам друге чике, такође како се јуре по улицама обучене у те црвене и плаве мајице. Тим бојама, уписали смо границе између сопствених искустава. Зато смо се као клинци, док бисмо држали дрвене импровизоване пушке, делили на партизане и Немце. Никако на партизане и четнике. Четници су били ван конкуренције.

Словенци су почели да праве барикаде. Хоће да се отцепе. Како то одједном? Шта се то догодило у ових пар дана да се тако драстично промени стање? Људи су били нервозни. Два пензионера седе на бедему и разговарају. Неке жене причају како су им деца у Словенији и тамо служе војни рок. Сlike које гледам на екрану приказују дим и разбијене камионе. Путеви раштркани, пролокани и блатњави. Час горе утрине, час слике које приказују запаљене градске објекте. Авиони надлећу простор, а уплашени новинари брижљиво снимају све то. И све личи на неку игру. Као када вас учитељица подели на две групе, па их назове ватром, а ти си ту негде, између, док те другови гађају лоптом и случајно погоде у јаја. Можеш да будеш љут колико хоћеш, али не смеш да реагујеш, јер учитељица посматра сваки твој потез. Само прозбори коју о неправедности и завери коју ти сервирају преко игре између две ватре и послаће те у неки угао учионице.

У Марибору испред колоне која је блокирала путеве један војник остао је без обе ноге. Гледао је у њих као девојчица која расклапа лутку, па делове тела враћа на своје место. Искрва-

рио је до смрти. Шетам тамошњим кејом и трну ми ноге, подсећају ме на ноге овог војника.

Неки се водник обесио у гарнизону. Није ни писмо написао као што је то обичај код самоубица. Барем да је сину на папиру оставио у наслеђе тренутке очаја. Везао је каиш преко греде у свечаној сали и пустио да му поломи врат. Пуцкетао је гркљан као сува храстовина. Кратко је трајало. Да је себи пуцао у главу, испрљао би салу коју би његова војска морала касније да чисти. Био је учтив и разуман. Отац му је био Македонац, а мајка Словенка. Није издржао смрт државе која му је дала све: солидна примања, посао за жену, двособан стан и купатило са две WC шоље. Севернојужњачки ген оличен у ригидној хладноћи и меланхолији јужне пруге био је јачи од њега.

Ко се боље загледао у словеначке пејзаже, могао је да види како се церекају јаме и провалије, поражена војска за само десет дана, како запомажу у кабини транспортера војници, гори им месо, око њих утврђења и зидине, на јарболу југословенска застава гори, само петокрака није изгорела због квалитета тканине од које је направљена. Војник на стражи безбрижно обилази објекте које чува, лагано мокри, а левом руком држи цигарету која је догорела до пола. Прилазе му словеначки територијалци који уопште не личе на непријатеље, прилазе му, док закопчава шлиц на војничким панталонама, сада оном левом руком док је у десну преместио цигарету, а између њих пружа се жица. Територијалци су уредно подшишаних бркова и занимљивих обележја на капама, једри и витки, без превише наоружања на себи. И у чистој су униформи, личе на ловце на зечеве и фазане. На оне ловце који не расипају метке узалуд. Озбиљни су. Војник је био радостан када их је угледао и смешкао се. Мислио је да се играју цивилне заштите. Онда траже да припале цигарету од њега, ону што је догорела до пола. Сад је опет премешта у леву руку. Одједном, крв му је шикнула из врата, у четири млаза на четири стране света, одједном, потоци црвене течности поред младог и свежег војника мешале су се са плавом војничком кошуљом, одједном, нисмо ни слутили, потоци крви, а тек ће их бити.

Ко се боље загледао у словеначке пејзаже, могао је да види унутрашњост транспортера који је био облепљен сликама изазовних дама. Међу њима најлепше су биле тадашње порно звезде. Лепили су војници слике нагих жена пљувачком

у несташници селотејпа. Овде се смрт мешала са узбурканим страстима војника натуршчика. Једна жена са слика издвајала се по похотности. Била је то црнкиња Ванеса дел Рио. Сан сваког Балканца је да појебе црнкињу. Њихове пете и задњице одударају од других жена. Колико су само пута дркали на њу.

Три припита војника излазе из кафане и пролазе поред касарне којој су ови са подшишаним брковима искључили воду и струју. Мирис дима и барута меша се са мирисом тек испечених векни. Пуши се хлеб, али се пуше и млада тела спакована у гробове оклопњаке. Тесто и крв пружају се по асфалту и све добија неку нову гњецаву боју. Мајор их пожурује да заузму положаје, али они не схватају наређење. Три метка пробијају три кичмена стуба и излазе негде око пупка. Стомаци су им као вулканске рупе и имају разрогачене очи. Испред оклопњака неки људи гурају жене и децу да пљују заставу и војнике. Један војник вади марамицу из десног џепа и брише упљувано лице и тресе се покушавајући да сакрије страх. Најмлађи дечак пљује га баш посред лица. Онда војник гута кнедле горких слина које му се са језика спуштају до једњака.

Ко се боље загледао у словеначке пејзаже, могао је да види опкољене зграде у којима су врштала нека деца, избачене ствари на улицу: фотеле, регали, столњаке, старе судопере. Подофицири су најгоре прошли. Били су смешни са оним еполетама са којих је исијавала понека звездица. Две жене официра који су остали заробљени у касарни улазе у аутомобил, гурају ствари на задње седиште док им се тресу вилице. Ко зна шта им је у глави? На путу наилазе на мину која пробија дно аутомобила. Овој жени што је била сувозач повређена је нога. Пружају јој прву помоћ алкохолом и јодом, али спаса нози нема. Одсекли су је касније до колена.

Када се после свега страст смирила, а смирило се само као привид када је пао мрак, војници су упожавали транспортере испод којих су биле летве од ораховине, а испред земуннице загрљена два војника рецитовали су Морисона. Један Циганин потпоручник поче да се дере на војнике што нису у приправности и упозорио их да не певају те глупости. Онда метак овом војнику који је јаче рецитовао пролази поред слепоочнице. Нека слуз прошла је кроз гркљан и за њом бес и гнев, следећи меци лутали су лево и десно, из кукурузишта поред пута, и бирали некога од ове тројице када се одједном некоме мозак просу. За њима киша метака. Секу топао ваздух.

Два мозга, две војничке књижице, нека марамница и бела поткошуља на јарболу. Касно је подигнута. Циганин није имао више на кога да се дере; од удара је легао и зарио лице у блато. Плакао је.

У опкољеној касарни дебели пуковник разговара са неким и псује му мајку. Ако нас не пустите да изађемо у року од сат времена, употребићемо сва расположива средства, виче он, неким дрхтавим гласом. Овај са друге стране телефонске линије изгледа да је био хладан и није се много узбуђивао. Час је говорио службеним, час својим језиком. Веза се прекидала. Као да није било страха код оних са непријатељске стране, не због храбрости, већ због самопоуздања, као да су знали крајњи исход овог срања које је личило на неку вежбу цивилне заштите. То више нису биле смешне чике, него озбиљна организована фурија или армада како су знали то да кажу за оне преко пута њих. Били су сигурни у себе као набилдовани полицајац у пуној опреми испред кога стоји одрпан и гладан демонстрант, а слике показују другачије, екран показује другачије, стварност је говорила другим језиком. Онда је пуковник наредио да тенкови ипак изађу из касарне. Потценио је ону светлост која је почела да се прелама. Наредио је војницима да не пуцају. Већ пре његовог наређења, неко им је испразнио транспортер у тенку. Био је шупаљ и бесплодан. Остале су само облепљене слике порно глумица. Оне црнкиње нарочито. Из неке празнине одјекнуо је пројектил и откинуо куполу тенка. Прво једног, па затим и од другог тенка. Противавионски митраљез почео је да се топи у прашини коју су гусенице подигле неколико метара увис. Горело је унутар тенка, из минута у минут још јаче, појачана је била ватра од дрнча и нафте и неког специјалног уља које се користило за премазивање митраљеза. Неколико силуета је горело. Трајало је кратко. Након грчева, тела су се умирила и почела да се пуше. Пуковник је прескочио ограду са позадинске стране и побегао. Бацио је униформу у јунско блато. Одмах је дошла словеначка полиција. Увиђај је трајао кратко.

На идентификационим плочицама које су војници носили око врата били су исписани следећи подаци: име и презиме, датум и место рођења, број војне поште, На несагорелим плочицама назирала су се имена која су иследници читали и записивали у неке своје свеске: Петар Јањушевић, Виктор Шекс, Сашко Стојков и мени једно добро познато име Марко Ђукић.

Последња вест била је да је Јуриј Здовц напустио кошаркашку репрезентацију на Европском првенству у Риму.

Онда су потписали неки споразум. Ауто-путем братства и јединства враћала се поражена војска која није била спремна за рат са собом. Најављено самоубиство, потенцијални самоубица препустио је другом да то учини. Овде није дошло до поремећаја биланса и равнотеже нити је ово имало икакве везе са позитивним и негативним скором у нечијој свести. Самоубица није имао снаге да то учини сам. У аутобусима видеде су се погнуте фигуре неких младића увучених у крпе.

Враћаш се пејзажу који је још увек имун на смрт и на крв. Пробудиш се, стресеш главом и вратиш се у луку из које испловљавају бродови. Све је сиво од крупног камења које нам смета да поставимо пешкир и забодемо сунцобран. Преко пута одмаралишта неки сасвим други свет: колегијум фабричког руководства, радници који излазе из круга и носе празне кесе у којима се налазио доручак, срећни што се смена завршила, као да се ништа не дешава.

Човека могу да изолују од истине веома вешто маскирани подаци који су тих дана долазили са малих екрана. Може и сам да се изолује, уколико није заинтересован за дешавања која су полако потресала државу, али није извесно да се барем једним делом свог бића није осетио тај увод у ратни ваздух, кризу, свеопшти хаос, пукотину која се све више отварала, разјавивши своја уста у смеру успаваног грађанства и несрећне земље.

Сад ми је важно да се сетим како је било пре тога, али не иде. Тренутке које сада хватам у свом сећању, долазе и нестају брзином неке болести, неке заразе која је толико јака да је способна да заустави свет. Волим да се сетим преломне тачке, јер све је неважно док не почну да довозе мртве. А почели су. То је тај тренутак. То је преломна тачка. Од ње се мери време. Као време које меримо од рођења Христа, или време од његовог страдања. Пре и после. Или када кажеш да ништа више неће бити као пре.

(Одломак из романа у рукопису.)

Димијрије Јовановић

ШЕСТ ПЕСАМА

СОКОЛУ СВРАКА БИТИ РАВНА НЕ МОЖЕ

У рат полазећи да родну груду брани:
жену и децу, опанак и гуњ, рало и волове
носио је Србин душу чисту, срце јуначко
завештањима предачким обасјано.

Кући се враћајући да земљу обделава,
да жени и деци уздање буде да живи и преживи,
да што је у рат понео врати,
а најпре лепу душу своју, чисту и светлу.

Да је тако било главама посведочише који се вратили нису,
да сведоци свим временима будућим буду.

Од времена у која умом нашим да допремо не можемо
тако је бивало, како ће бити животима слутимо.

Корак према светлости пружен беспућа разоткрива,
кроз хрпу пепела предака извориште показује бистро.

У светлости рођени тмину презиру,
смисао постојањем плаћају.

Пут ка светлости један је.

Корака је много, један је изворан:
онај који би да дојезди тамо где се тајна крије:
кораци су то који траговима предака корачају.

Соколу сврака равна бити не може.

ЛЕПОТА ТУГЕ

Од поноћи до јутра трен лепоте просио сам
тугу да утешим лепу.

Сенке лишћа багремовог затрепере,
у звезде загледан помислим да је од свега
само сећање на оно што сам сневао преостало!

Вилењаци око воденице коло играју,
са звездама у очима, душом устрепталом,
са воденичарем што миран
оно што ће доћи дочекује,
крај жрвња дрхтурећи, кроз пукотине,
у тами вилењаке зиркам.

Дан је био сив, није доносио, није односио,
био је то обичан дан, вече је носило мирисе
који борбу звукова и тишине обећавају.

Ноћ совин зов најављује вечерњу гардеробу дрвећа
која скитаче за путеве непознате
лепотом туге опрема.

Туга се у безброј нијанси појављује,
свакоме различито шапуће. Мисао од ње даровану
тужни сагледати могу, нико више.

Сенке снова, капке кад спусте, сневају оно што ће доћи,
што ће радости подарити: у колу са вилењацима надмећем
се,
воденичар необријан, у оделу закрпљеном, фрулом тајне
записује,
сневачи будући утеху у њима да пронађу

Од поноћи до јутра лепоте трен просио сам,
тугу да утешим лепу.

ПОСЛЕДЊА ПЕСМА

У гостионици Сувобор, изнад улице Риге од Фере
што се стрмо према Дунаву
уз Музеј позоришне уметности спушта,
туга је гостионичара дозвала:
Две чаше вина црној донесише – шапну.

Бранислав Петровић главу диже,
из ока две сузе на столњак кануше.
Песму последњу кад напише песник
о сновима својим да одлучује престаје,
за пут спреман, пут којим сви ходамо да бисмо стигли
где нам је уписано да стигнемо.

Траг свој овековечио је,
разлози за корачање тим путем престали су.
Љубав са укусом песме увела је,
горчина снова одсањаних утихла,
сплавови што су је брзацима носили,
о обале разбили се!

Песма жртву, снове своје
блаженству непознатог предаје.
Песник, у том, неизмерно важном
тренутку живота све напушта,
тамо где се упутио, стигао је.

Бранислав Петровић крај две сузе на столњаку,
између две туге, главу лепу спушта шапћући:
Све је узалуд!

У гостионици Сувобор, изнад улице Риге од Фере,
што се стрмо према Дунаву
уз Музеј позоришне уметности спушта,
туга гостионичара дозива:
Бранислава Пејровића врашише – шапуће све тише.

Капке спуштао сам, не да не бих видео,
да бих јасније оно што сневам сагледао.

Путевима многим у себе загледан ходим,
блед и исцрпљен ни у вртовима најлепшим не заустављам се.

То што тражим шта је, не сазнадох.
Оно око мене што је приближава се,
облике да му препознам не могу.

То је незначајно и безопасно учини ми се,
да бих застрепео када се у маглама непрозирним распознаје,
тако је бивало мисао кад се замути.

Птичурину видео сам,
крилима огромним гранчице ломи,
а оне око мене падају
да би одмах потом пламен букнуо,
у пламену разбукталом младост видех своју
рој звезда које су на врховима пламена жариле.

Када се капци подигну помислим
да је то сан био, као што сан све јесте,
сан из којег кад се пробудимо
ништа видети нећемо;
да су то године страшне биле чинило се,
иако бат корака од времена
којем ништа није значио страх увећава;
са кровова старих леденице су тугу топиле;
себе сам дозивао да се у оку сећања не изгубим;
питао сам се чија је то освета оче
гласа последњег али, сузе лију.

ШКРИПА ЂЕРМА

Над Моравом Месец, звезде утихнуле сакупља
да чују онај једнолики, отегнути звук.

Месец изнад шума тиња,
са гробља се чује једнолик, отегнут звук,
смрт то опева разлике између мртвих и живих,
што као паук мрежу,
као птица гнездо мисао обликује
из којег настају сенке на месечини јасно уцртане.

Ту одмах, чује се шкрипа ђерма,
удовица немо вади воду покојника да окупа.

Душа умрлог стрепи, надноси се
над своје бивше лице, потамнело и грубо,
из хладноће угушене крви настају одлучујући тренуци
за све оно у чему неће више учествовати.
Далек, у беспућу, осећам душин дах што
смрти себе нуди у замену за бесмртност.

За њу нема ни смрти, ни спокоја,
лутаће раздвојена од тела, од свега у њему што је била.

Где ли ће?

У небо?
У гроб?

У трепет звука, у латицу цвета,
животу да се врати, колевци и себи.

Над Моравом месец звезде утихнуле сакупља
да чују онај једнолики, отегнути звук.

СМРТ, ОРАО

Орао, чаробњак висина и брзине,
испод облака мирно плови, равнодушан према поветарцу
који се о крила његова ломи.

Испод њега сви други животи,
које да ли разазнаје не знам, или само крстаче појми
између којих живот – зец промиче.

Помисао на бесмртност, радост и чежњу,
губи се у оном трену када се орао на зеца
који се између крстача крије обруши.

Потом зец у висину полети чврсто канцама притегнут,
душа га напушта и он смрт – орлу храна постаје.

Напуштањем тела душа себе спашава,
на припитомљену дивљину којом је трчала
у телу радозналост живот – зеца,
у висинама да преживи неспремног, заборавља.
Који сам, при крају дана орла у висинама видео
зеца између крстача, сасвим тихо,
у траву сео сам и сузу пустио.

Орао, чаробњак висина и брзине,
испод облака мирно плови, равнодушан
према поветарцу који се о крила његова ломи.

НЕМА НАДЕ

Фрула у претинцу затурена,
не преплићу се ноге девојачке,
не севају очи код момака,
на гробу воденичара ни туге ни сећања.

Вештице, вампири, вукодлаци и дрекавци
тугу прошлости одласком својим увећавају,
глас баба Ангелине не чује се.

Ни на Морави купача, ни у бразди копача,
сова мудра умукла, ни петла зором да се гласне,
дан да најави.

Нема наде, у ливади цветови свели,
ни људи нема, тамјаном забораве да прекаде
дланом чворноватим, гласом благим.

Фрула у претинцу затурена,
не преплићу се ноге девојачке,
не севају очи код момака,
на гробу воденичара ни туге ни сећања.

Мирослав Јозић

БОЛНИЦА, НОЋ

Пламен је и жар је

Слети ми пчело недељи на чело
јер ватра хуји под чеоном кости,
да бољку алу, што се мноме гости
(под ребром јутра, док тоне у белом),
одагнаш благим брујем свемилости,
док још се гиба што се започело
у часу кад се стекло ово дело
с мајчиним кад се раставило телом –
да недеља ми ум бола упрости
и до мене се благошћу домости,
чим слетиш пчело на болно ми чело.
Посвуда бољке честари уздарје
а врелом главом пламен је и жар је.

Русвај је и стра' је

Свест ми се жути, мру јој атрибути,
сакати гуштер плафоном трчкара
(је л' то гротеска или опет стара
глава се ова к'о барица мути
и од болести параболу ствара),
у шкрипцу светла жаморе минути
бивших тишина и стозубих слутњи –
а крзав шапат: „Ватрице, ућути,
не пујдај нерв ми мноме да млатара“,
чује се отуд кроз олују жара
откуд свест жути јер мру атрибути.
По гујном штуру бесмислице граје
а пустом главом русвај је и стра' је.

Сумрак је и бол је

Из ћошка чкиљи у распуклој збиљи
лице језино којим каткад лине
жамор шкргута згрушане ништине,

а климав котрљ свести (што у шпиљи
горке ми главе кадикад се свине
под пазух бола олујан и дивљи)
сваки тренутак сиви чини сивљим
пред вратоломом куда пут ми пиљи;
по врелом зиду множе се причине,
док ноћ дуж које буја дах ледине
из ћошка чкиљи у напуклој збиљи.
Одасвуд кликћу и вилене бóље,
а горком главом сумрак је и бол је.

Лелек је и хук је

Настави, песмо, путем којим бдесмо
кад суну огњи, бунцања и боли,
пометња кад ти сурим стварност сколи
и тиха плавет прогугута: „Где смо?“.
По плитком трагу глуве шаке соли
ињи се видик, слéпї кап под чесмом,
сваком се трену (несвесном и свесном)
гложи нит с умом, грким чаша несном
пуни се штедро, глас грезне у смоли
таминих доља откуд крхак моли:
„Настави, песмо, путем којим бдесмо“.
Кроз видокруг се сабирају слутње,
а тешком главом лелек је и хук је.

Јуџро је и зрак је

Зашуми свилно, плаво јутро, крилом
(непочин умом јарцају се гатке)
виделом пљусни, разагнај отпатке
бесова ноћи, окажи се билом
идеје дана, да клону алатке
тмушиних грака, да ме смерном свилом
обвије Благост и да Вишњом силом
севови самру, да ми руменилом
нови дан махне речима што глатке
бистрине маме уокруг да сјакте
док шуми свилно плаво јутро крилом.
Будна ноћ блене, ракоље јој ракле,
а болном главом јутро је и зрак је.

Сшамен Миловановић

МРКАЛИШТЕ

После обиласка највећих европских сточарских фарми, наш напредни сточар Драгомир реши да и сам на својој примени савремене методе како би унапредио производњу млека и млечних производа. Живећи окружен разним животињским и биљним врстама, уверио се да сви они разумеју све језике, да без проблема међусобно комуницирају, да једино људи још то нису научили. А тек кад је видео, кад се уверио да краве и овце дају више млека кад се у стајама пушта тиха, класична музика, одлучио је да и он на својој невеликој фарми предузме нешто у том смислу. Логично је ако европским млекуљама прија музика Шопена, Шуберта и других, зашто то не би пријало и моме стаду, мислио је он. Додуше, мало га је бринуло то што му је стадо одрастало и пасло само уз звуке чобанских фрула, двојница и гусала, али се надао да ће и његове овце временом завоleti и ту озбиљну музику, поготову ако му се она уз пригодан филм емитује. Кад моје овце чују и виде, да и њихове европске рођакиње и рођаци блеје исто као и оне, а да се, ипак, на много богатијим пашњацима напасају и да у модерним стајама живе. Логично је да ће, био је уверен, и саме пожелети такве животне услове. Драгомир је одлучио да, користећи искуство и савете европских колега, убеди и своје стадо да наука и технологија незадрживо вуку крупним корацима напред, тако да ће убудуће моћи да опстану и напредују и она наша стада која се сама одрекну и одбаце старе навике, која се прилагоде и прихвате нове европске стандарде и европски начин живота.

Кад чобани у сумрак дотераше стадо с паше, и одоше да спавају, Драгомир у тор унесе и на чеони зид разапе велико платно, укључи пројектор и поче овцама да приказује снимљени материјал. Док се с емотивном музичком подлогом вртео филм, он је овцама причао, коментарисао и објашњавао снимљене кадрове убеђен да га стадо симултано на свој језик преводи.

Иако уморне, од целодневног ломатања по падинама, урвинама и брдима да нађу какву – такву траву, као и свакога дана полу гладне, овце су збуњено бленуле у бело платно. А кад им се Драгомир, мимо обичаја, смиреним гласом обрати,

оне живнуше и начуљише уши. Само је неколико несрећница којима су курјаци отели јагњад, скрхане од туге, промукле од блејања, склупчане, незаинтересовано чамиле у углу овчарника. Још немркане и невине двиске прогурале су се у прве редове до овнова, вртеле се око њих, заводљиво их и умилно гледале. Овнови су отворених уста бленули у Драгомира и платно на коме су се ређале за њих нестварне слике далеких и непознатих предела...

На тим пространим, широким, равним и брдовитим, чистим и без кртичњака, уређеним пашњацим благо се таласала зелена и сочна трава. Свима у тору крену вода на уста. А кад на пашњак утрча стадо оваца, овнови, тресући у неверици главама, у један глас заблејаше: Беее! Беее! Бленули су у лепотице какве су могли само у сновима да виде; грациозне и достојанствене као принцезе о којима су слушали у овчјим бајкама. Све чисте, краткорепе, равномерно ошишане, истог стаса, исте; чисто беле или црне боје, истих дулекастих вимена, с истим белегама на челу, с истим златножутим минђушама на ушима, све као безбројне сестре које је само једна овца истовремено ојагњила.

– Све ове лепотице су врснице – генерација која је истог дана рођена, појасни им Драгомир.

Овце у тору се ускомешаше, загледаше једна другу, и први пут постадоше свесне колико су оне неугледне и неуредне, маказама неравномерно и таласасто острижене, трњацама изгребане коже с умршеним, коврцавим, правим, белим, црним и сурим неошишаним масним, прљавим и умршеним праменовима око шија и до папака дугих репова. Видевши онако уредне и дотеране рођакиње, дође им у земљу од стида да пропадно.

– И све ће се оне, у истом дану, два пута у години јагњити. – каза Драгомир.

– Ако нашиј фарми влада да подстицајна средства, која су им пријатељске земље за ту намену донирале, надам се да ћу, ускоро, применом најновијих научних сазнања и вама, свакој, омогућити, истовремено, по два јагњења годишње – додаде поносно.

Двиске и првороткиње радосно поскочише и у глас заблејаше: Мее, бее! Ура, двааа мркањааа!

Одушевљено им се придружише и јаловице.

– Два мркања, али и два јагњења? – узнемирише се више-роткиње.

– Па то значи да ће непрекидно да нас музу – углас забле-
јаше оне старије.

– Снагу и крв ће да вам исисају – додаде најстарија.

– Имајте на уму; ако се два пута годишње јагњите, а како
ће и већина вас и близнити, то ће се два пута, три – море и
више пута, повећати приноси и производња млека на нашој
фарми, а самим тим за толико увећати и зарада. Увећањем
дохотка омогућиће ми да вам саградим већи, светлији,
топлији и удобнији овчарник, да купим аутоматске музилице
које ће вас неосетно и безболно мустити, да вам чобани више не
шире краке, стискају и цеде млеко из вимена.

Овце су се збуњено гледале. Неке су климале главама, а
друге прежвакавале ону замишљену траву с европских паш-
њака. Двиске и нероткиње су и даље нестрпљиво, трепераво
трупкале папцима.

– Шта ће нам толика јагњад ако и по једно што смо ојаг-
њиле нема где сито да се напасе – заблејаше вишероткиње.

– Наши европски пријатељи спремни су да вашу јагњад
приме у своја стада и стаје. Моћи ће на њиховим пашњацима,
до миле воље, да се напасају – као да је разумео о чему то оне
блеје, појасни им Драгомир – Ваше је само да их здраве ојаг-
њите, додаде.

– Па то је као кад им их курјаци украду – огласише се оне
из угла.

Драгомир се окрену ка њима: Да сте биле сложне и уз
своју јагњад, не би вам их вукови однели – рече прекорно.

– Ојагњићете и ви, и другу, и лепшу јагњад – додаде
утешно. Потом настави: У плану је, наша влада врши прего-
воре, да у догледно време, и ми, као и већина из наше ближе
и даље околине, разградимо ограде с наших малених паш-
њака, да се наша стада с њиховим сједине...

– Опа, чувате ли ово, браћо, има сви по два пута да их
мркамо! – поскочише радосно овнови двогодци.

– Ћути, бре, једва стигнемо и ове наше по једном да на-
миримо, а ти... – не заврши најстарији ован, својеврамено
одликован великом бронзаном меденицом.

– По колико то лепотица мора свако од нас, истог дана,
да... – не заврши ни други, зажмури, замисли се, њишући по-
вијеном главом, мрмљао је нешто у браду. Тучак у малом ба-
карном звону клатио му се као да их пребројава.

– Ко вам је крив што сте одртавели – млади овнови забле-
јаше изазовно и одмакоше се неколико корака од претећих
рогова.

– Зар ћемо заједно и с онима с којима су наши стари че-
лом у чело трескали и на рогове набадали – најстарији ће из
мрачног ћошка.

Ован предводник љутито заврте главом, зањихана клепе-
туша упозоравајуће зазвеча.

Да би спречио расправу која је претила да ће се и рого-
вима наставити, Драгомир повиси глас:

– Али, пре удруживања и спајања пашњака и стада, док
владе преговарају, морамо и ми и неке услове да испунимо.
Чобани ће с наших пашњака да почисте све трњаке, а ви ћете
и ону киселу траву и острику морати да попасете. После ће
нам они дати, у лабораторијама произведено семе с витами-
нима и другим за вас хранљивим састојцима, да засејемо
наше пашњаке. Имаћемо, као и они онако сочну траву по ко-
јој нећете смети, као до сада, да мокрите и да сејете брабоњке
где стигнете. Нећете смети, што је поштено, ни воду да мутите
и поганите онима низ потоке и појила...

– А где ћемо, кад нас потера, кад нам пригусти? – уско-
мешаше се неке у другом крају тора.

Драгомир се збунује за тренутак, о томе није размиш-
љао: – Па, снађите се – снађе се он, па настави: Ако нам не
поставе нове услове, кад ујединимо пашњаке неће вам ни ови
моји керови досађивати и присиљавати да пасете само тамо
где чобани одреде, моћи ћете слободно, по својој вољи, место
и пашу да бирате...

– А ко ће да нас штити од курјака? – огласи се нека овца
из супротног краја овчарника.

– Управо сада видите чуваре њихових удружених стада –
објашњавао им је Драгомир кадар на коме су око пашњака чу-
чали крупни, издресирани и за одбрану спремни овчарски пси
будно мотрећи на оне ван ограде.

Пред вратима, слутећи да се о нечему необичном и суд-
боносном у тору одлучује, пси су начуљених ушију прислу-
шкивали Драгомира и остале.

– Тако значи, више му ми нећемо требати! Отписаће нас
газда – укрстише погледе. Једни разочарано подвише репове,
а они млађи кроз зубе притајено, претећи зарежаше. Најста-
рији, поприлично наглув, заповеднички лану, нареди им да се
смире, да наставе да ослушкују о чему ће још говорити.

– Ја на оном њиховом пашњаку не видех ни једног овна – тихо заблеја ован трогодац.

– Или су и они шути и као овце без рогова, или их у стаду и нема, закључи онај крај њега.

Драгомир је наслутио о чему полемису, а и сам је томе размишљао кад је први пут угледао ово стадо. Неколико тренутака је ћутао и загонетно се смешио. Пусту их је да још мало блеје.

– Ако их нема, ми ћемо, браћо, и њихове овце да мркамо! – радосно и самоуверено ускликну двогидац.

– Имаћемо огромно мркалиште – придружи му се други

– Море, да нису њихови веће мудроње па да они не мркају ове наше, а богами, и све нас – иронично ће један од ушкопљених овнова.

– Кад их два пута мркају мора да су снажнији од вас – додаде други ујаловљени.

Схвативши њихову недоумицу, Драгомир им појасни:

– Овнови су им у другој стаји – у семеништу. Кад се примакне време мркања зобе их квалитетније него ја вас. Он им у карлице сипа мало донетог крмила донирано као помоћ његовом стаду. – Уверите се; који је то квалитет, а!?

– Ова со је укуснија и слађа од наше! – одушевљено заблејаше они најмлађи у стаду.

– Ама, шта овнови у том семеништу раде? – јави се ован са стране.

– Мркају један другог – иронично заблеја онај ушкопљени.

– Музу их – придружи му се другар киван и он на млађе – потентне овнове.

– Зобе их и крме као сад Драгомир нас – уверено ће искусни четворогидац.

– Уколико се мој плен оствари, имаћемо част неколико њихових овнова да угостимо, да вам покажу како се то тамо ради – поносно ће Драгомир.

– Бее! Меее, меее! – радосно поскочише увис двиске, уцаклише им се очи, па подругљиво заблејаша ка овновима видевши им смркнута лица.

– Ма, мркање је мркање – зачуђено ће један.

– Шта ту има ново да се ... – заблејаше четворогодци.

– Ма, добро рече онај ујаловљени да ће странци наше овце, а и нас море, да мркају! – рече неко из гомиле овнова.

– Наши прадедови, дедови, очеви су као и ми, па се стадо вековима одржало – мргодно ће најстарији.

– Грешите. У свакој области, па и у овој има напретка и иновација – пожури Драгомир видевши комешање и притајени бунт у стаду.

– Као што видите, одабране овнове посебно негују и хране јер им ови дају материјал за осемењивање и оплодњу оваца – рече Драгомир коментаришући слику на платну на којој се то, управо, показивало.

– У следећем кадру видите мркалиште у које овце редом једна за другом улазе на стручно осемењавање...

Стадо је бленуло у човека у белом мантилу који је с великим шприцем у руци ишао од овце до овце...

– Овај ће сам, све њих, данас да... да осемени – Драгомир им поносно појасни.

У стаји наједном наста мук, а потом тихо, па све гласније општо блејање

– Браћо овнови, па, ми нећемо овце ни видети! – први се поврати из шока четворогодица.

– Ау, па то нема мркања ни једном годишње! – заблејаше и остали.

– Зар безгрешне и невине да рађамо? – сад углас залеле-каше двиске. Придружише им се и оне са мањим и већим животним и љубавним искуством.

– Они ће нам одузети и оно једно што нам је Бог подарио – чу се одасвуд.

– Е, неће, неће тако моћи! – сложено заблејаше четворогодици и повише рогове

– Онако ћемо, браћо, као и до сад, како нам је наш овчји Бог одредио! – завитла роговима ован предводник. Блејући из петних жила, придружи му се читаво стадо.

Овнови сложено грунуше роговима, развалише врата и разбежаше се на разне стране. За њим, делећи се, углас блејући, јурнуше и овце.

Пси су дремљиво лежали крај овчарника не мрднувши реповима, ни кад их још сањиви чобани, једва чујним звиждуком, позваше да трче за овцама.

Чобани су безвољно данима копачили и чистили трњаке. Док су трсили један крај пашњака на другом је израстао нови. Драгомир их је надгледао и забринуту лутао пољем, питајући се где је то погрешно. На крају је закључио да га због прегла-

сне музике ни чобани ни стадо нису добро разумели. Његови керови су, иако добро нахрањени, кевчући и лајући за овцама трчали брдима, ливадама и падинама, једну скупину гонили ка источним, другу ка западним, а остале ка јужним и северним пашњацима не трудећи се да их све на једно место окупе.

Драгомир се озбиљно забринуо. Над пашњаком надвила се реална опасност; могу му вукови тако незаштићено и разједињено стадо лако разграбити. Од бриге, оседе, ноћима није очи склапао. Но, срећом, у једном луцидном тренутку кратког сна, усни учитеља свих владалаца; Макијавелија, који му дошапну генијално решење. Он га већ од јутра и примени.

Свим својим добро подгојеним сарадницима, чобанима и гоничима смањи оброке. У међувремену нареди да се излију гомиле нових меденица. Потом је наредио да се у центру и у најудаљенијим крајевима пашњака побију стубови и на њих окаче видео-бим. Умрежи их и повеза са свим својим телевизијским станицама.

Следећег дана, од раног јутра, на свим каналима, почеле су уживо да се емитују песме тренутно најпопуларнијих народних певача и певачица. Потом је емитовано његово, надахнуто и свечаним гласом обраћање свим житељима фарме: „Вечерас ће у овчарнику бити свечано додељене меденице најбољим млекуљама, најлепшој двиски и најплоднијим овновима. Чобанима и гоничима биће купљене нова радна одела и униформе, биће свима знатно увећана примања тако да ће добијати више него икада до сада.“ Песме, кола и његов говор емитовани су, непрекидно, читавог дана.

У сумрак, гледао је Драгомир како са свих страна пашњака, углас непрестано блејући, трче овнови, овце, распевани припити чобани и разлајани гоничи, престижући једни друге, утркујући се ко ће први у тор да утрчи.

Мирко Иконић

ПОНОВЉЕНА ЈЕСЕН ПРАЗНИХ ОРАХА

Исмешу Реброњи

Та запамћена јесен празних ораха
Отпочела је студеном кишом и маглом
За неутешни јад убогог сиромаша
Чија се пропаст ближила крају наглом.

И све је било мемла и влажна буђ
Дани су се вукли безнађем у низу
Чак и најближи род постајао је туђ
А свако јутро гурало је дан у кризу.

Беше то суморно време после рата
Уз све јаде глад је бечила сањиве очи,
Како би скинуо очај и беду с врата

Чемерни отац побеже од куће
Тако две три оскудне јесени прескочи
А стиже једног пролећног дана у свануће.

ИЗ ПАЉЕВИНЕ У ДАЉЕВИНЕ

Наша поносна стрина Јагода
Из села Даљевина је била
Стрица је коштала великог труда
Па је рондао: у сну се не уснила.

Наравно: то су биле шале
Пресудна је ту била лепота
Па су све мане заиста мале
А стрина алфа и омега живота.

За нас су Даљевине биле даље
Сумњали смо да ли и постоје
Од стрине не беше боље ткаље

Обећала је да ће из наше Паљевине
Повести и нас на огњиште своје
Тамо негде у високо село Даљевине.

ПРЕЛА ЈЕ МАТИ КУДЕЉУ

Светилани Рајковић Тојаловић

Прела је мати кудељу
сваки дан осим у недељу.

Почињала је крајем лета
и прела док багрем процвета.

Хранила нас уз велике муке
на преслицу и храпаве руке.

Пређа је била нежна и танка
прела је мати без престанка.

Чак и у дуге зимске ноћи
прела је мати у самоћи.

А кад би летње врућине биле
преслицу би замениле виле.

Није је било једног пролећа
на гробљу је гаснула њена свећа.

Давно смо прсли по свету белом
са сновима о дому опустелом.

УСТИБАР

У касно летње вече
пожелим реку бар
што нечујно тече
кроз село Устибар.

То јако почне да боли,
детињства сета зар
је ли то оно што се воли
је ли то пусти Устибар.

Гласова ехо далеки
сенчи детињства дар
изгубљених корака меких
у сну ко на јави – Устибар.

И неке ноћи већ црне
распаљују згасли жар
упаљено светло опет трне
док тоне село Устибар.

ГЛАСОВИ ЛЕТЊЕ НОЋИ

Заноћи летњи дан
у врзини поред пута,
па му дође у сан
песник што ноћу лута.

Ни једном ни другом
не може бити јасно –
с радошћу ил` тугом
дође ли рано или касно.

А ноћ удваја сене
и свитац фењер пали,
стиже ли то и мене
страх велики ил` мали.

У ноћи једино знам
да звезде сјаје високо
и у самоћи да нисам сам
док жмирка уморно око.

Бранкица Вељковић

ЧЕТИРИ ПЕСМЕ

ДУША

Моја је душа
Облак распорен
Што се у бари црној
Дави.
Излећу из њега
Неми ждралови
И по води ходају.
Душа их моја иште
Али реч која ћути
Одјек не налази.

КРАЈ

Воз.
У возу јутро.
Путује.
Купе прве класе
Са црвеним седиштима.
Тишина
Са шеширом црним
Злослутно ћути.
И опет јутро
И тишина која грли кришом
Уснуле сапутнике.
Станица.
Воз не иде даље.
Силази јутро,
Тишина,
Дрвореди,
Снови,
Жеље.
Истина се топи
На перону

И отиче у оближњу бару.
Остаје човек
Кога више нема
У возу пустом
Као изгубљено дугме
Осуђено да га
Нико никада не нађе.

У СУНЧАНИ ЧАС

У сунчани час
Кад птица заборави песму
Када се успава
Расцветала липа
И покошен пас
На земљу падне
Долази ветар
Са уснама од трешања
Хара по мојим мислима
Остављан слатки траг брише.
По плочнику расипа
Траг о срећи
О језеру које ме чека
Да га пробудим
О сну који чека
Да га усним
О руци која чека
Да ме поведе.
Посматрам своје ланце
Од ружа увелих
И не осећам више
Бол од црног трња.
Ничег више нема
У овом сунчаном часу
Само далеки наговештај
Да није крај.

МАЈАКОВСКОМ

Нема те више у ритмичним одјецима
Лажног аплауза снимљеног
На магнетофонску траку
Ни у латентним писмима
Која шаљем без адресе
Ноћу
Да нико не види
Да нико не чује
Како вучем своју судбину улицама.
И нећете ме чути више како дозивам:
„Мајаковски, Мајаковски!“ ...
Звери су умрле у мени
Нису им отворили врата.
Чујеш ли ме, Мајаковски?
Тебе сам желела да нађем
Тебе сам желела да казним
За сву патњу што ме прати
Јер у твојем имену нађох
Формуле за страсне визије.
Ти си ђаво, Мајаковски!
Ни облаци више не плешу
Одавно су скинули своја одећа.
Чујеш ли ме?
Не требам те више
Као бунар
И ти си пресахо.

Никола Пејић

КРОЗ ГОМИЛУ СЕ КРЕЋЕ, А НЕ ШУШТИ

Комедија у три чина

Лица:

Србољуб
Славица, жена
Светомир, син
Јелица, ћерка
Деда Миле, Србин отац
Баба Ружа, Србина мајка
Ли Санг
Спикер са радија
Председник
Живорад, саветник председника
Медицинска сестра 1
Медицинска сестра 2
Млада жена
Старији господин
Пословођа
Жена 1
Жена 2
Продавац

ПРЕДГОВОР

Због тога што је преступна, и самим тим посебна, многи су у 2020. години оправдано прижељкивали велика изненађења, међутим она не отпочиње најсрећније, јер долази до појаве тзв. Корона вируса, који ће се са жариштем у кинеском граду Вухану касније проширити и на остале делове света.

Ни ова пошаст, као ни многе претходне, није заобишла Србе, једино што се прво појавила у околним земљама па тек онда код нас. Управо ће таква једна вест унети пометњу, у до тада, миран и спокојан живот просечног Србина.

ПРВИ ЧИН

I

Дневна соба. Србољуб ужива у доручку, њажљиво мажући шанак слој њушера на кришку хлеба, док на радију њрашњи јушарњи њрограм.

СПИКЕР: Драги слушаоци, на кратко прекидамо програм због најновијих вести. Данас је у суседној Хрватској регистрован први случај Корона вируса, јављају тамошњи медији. Лице које је из Италије допутовало у Загреб пре пар дана, имало је све симптоме овог вируса и одмах је пребачено на клинику за инфективне болести под двадесетчетворочасовни надзор стручњака. Страхује се да би Корона вирус врло брзо могао да се прошири и на остале републике у окружењу, али премијери свих земаља одговорно тврде да су здравствени системи апсолутно спремни уколико дође до ширења новог таласа вируса. *Чувши ово, Срба умало не исцусиши нож из руке, којим се до њре њар њренушака служио као да у руци држи дириџеншски шпашкић.* А сада се звуком селимо у зграду владе Србије где ускоро очекујемо обраћање председника Републике поводом новонастале ситуације.

ПРЕДСЕДНИК: Даме и господо, поштовани грађани, као што сте чули вероватно нас очекује, поред многобројних борби и борба са вирусом који је стигао на Балканско полуострво. Оно што могу да кажем је да нема места за панику. Ми смо предузели све превентивне мере које је прописала Светска здравствена организација, али оно што бих ја поручио свим грађанима наше земље је следеће. Ја сам свестан да у Србији сада има седам милиона председника и сви знају шта и како треба да се ради, имам то и у фамилији, *грамска њауза*, али мој је најпријатељскији савет свима: Да се повећају дневне дозе употребе белог лука, те зачинске биљке која кроз читаву нашу историју никада није изневерила српски народ штитећи га од разних бољки, али и од напада натприродних бића, вукодлака, вештица, вампира и наркомана. Такође бих нагласио да се традиционално конзумирање шљивовице пред доручак повећа са једне на две ракијске чаше. Али знајући нашег човека, замолио бих новинаре да ове моје речи не извлаче из контекста а грађане да превентивне мере заштите не злоупотребљавају прекомерном употребом. Срећан рад вам желим и живела Србија!

СПИКЕР: Чули смо председника, а ми се сада враћамо у програм. У студију је са нама доктор...

Србољуб, који је све време нејомично слушао сваку реч са радија, остигае зашечен још неколико тренушака. Када су све информације које је чуо биле обрађене, прво штио му пада на памети било је да одмах позове свој пашеноја Властју.

СРБА: Ало, ало Властимире, је л` си ти? Србољуб је, Срба бре. Слушај ме, сад у суботу кад долазиш на овамо онај стаклени балон што сам ти наручио, да пресипаш у неко буре од 15 литара и да га доточиш. Тако лепо, немој ништа да ме питаш. Него и комињак да ми понесеш још две флаше поред оне четири, за сваки случај. Па нек стоји доле у подрум, леба не једе. Е тако, а ја ћу да спремим колко смо рекли па дупло. Како тол`ко? Па је л` рекосмо по 300 за литар! Ма немој, скочила потражња. Па ти ли ћеш бре на мени да зарађујеш? Ау Властимире, сад ми ме за срце ујео. Добро, добро, немој сад то да ми причаш. Ја те нисам пијаног ставио за волан, па сад мени да се уграђујеш што ти требају паре за казну. Ма пусти те приче бре, нећу да те слушам уопште. Ајде поздрави све тамо, па се видимо за који дан, ајде у здравље! `Оћу, оћу, ајде живели.

Слушћајући слушалицу јрокоменћариса. Шћицлов, чуо мало је вести и одма` да заради паре. Е какви смо то људи, па то нема бре... Како је одлучио да се без поговора придржава свих председникових прејорука, Срби је бели лук постиао неизоставни део свакој оброка, шако да се у свакој просторији у кући осећала арома овој природној антиоксиданса. Њеове жена и ћерка никако нису могле да погнесу овај мирис, шако да су забраниле Срби да улази у њихове собе и „ошвара ушти“.

II

Дневна соба. Улази Славица.

СЛАВИЦА: Шта радиш то Србољубе? Збуњено гледа у њеја.

СРБА: Како жено шта радим, како можеш то да ме питаш? Па зар не видиш да нам спасавам живу главу.

СЛАВИЦА: Аман бре човече, зашто скидаш ту завесу, још у дневној соби, па са улице се сад видимо као на длану!

СРБА: Море нека ме гледају колко хоће, али ја кад ово скинем могу мирно да спавам.

СЛАВИЦА: Да ли хоћеш да ми одговориш зашто скидаш нову и опрану завесу, лепо те питам.

СРБА: Зато што је купљена код Кинеза, ето зашто! *Добаџи Срба не престајући да скида завесу.*

СЛАВИЦА: Па шта ако је код њих купљена?

СРБА: *окреће се Славици*, Ја не знам жено где ти живиш и да ли седиш на ушима кад људи причају али овај вирус што је дошао сад у Хрватску и што је мало вероватно да ће да нас заобиђе, као и све невоље уосталом, је л` знаш где се прво појавио, а? *Славица ја леда кроз полузатворене очи, ситиснутих усана, и ћушти као да не зна одговор.* Па у Кини бре жено! У Кини! И ја у мојој кући не желим да видим ништа што је произведено тамо док се ова ситуација са вирусом не примири, је л` јасно?

СЛАВИЦА: Значи ти си скинуо даску са клозетске шоље? *Уишти са неверицом.*

СРБА: Па нормално. Е, и немој више да ми куваш пасуљ у оној шерпи што си купила. Отићи ћу ја сутра до села по дедин лонац из војске што му остао. *Додаје он смирено.*

СЛАВИЦА: Воимја оца! *Кршти се и излази из собе.*

СРБА: Море, боље ви сад да се чудите а не после ја да лупам главу. *Закључи онако за себе.*

III

Славица у кухињи припрема ручак, улази Срба.

СРБА: Еј Славке, је л` дошло оно дете из школе? *Мисли на Јелицу.*

СЛАВИЦА: Није још.

СРБА: Па како није, гледај колико је сати. Сад деца не иду у школу ни на редовну наставу а оно почела да остаје и дуже.

СЛАВИЦА: Ама остави ме на миру, јавило се дете да ће мало касније да дође. Данас стижу деца из иностранства, преко размене ђака, па док их дочекају и одреде ко ће код кога да борави. И сто пута сам ти рекла да ми не прилазиш кад се најдереш тог белог лука и да не дуваш у мене, угушићу се од тог мириса.

СРБА: *Ставља руку на уста, не би ли сиречио ширење ароме, али не престаје да говори.* А и ови просветари свака им част. Баш су нашли кад ће да организују ту размену, уместо да деци

дају ванредни распуст, да смање ризик од ширења инфекције, а они све контра, ма наопака држава.

СЛАВИЦА: Како да не, кад би тебе слушали људи из куће не би требало нос да промоле. Ајде Србољубе, бежи ми из кухиње, само ми сметаш. *Гура ја.*

СРБА: Добро де, што се љутиш. *Оглази.*

IV

Чује се звоно на улазним вратима. Срба прилази да отвори, очекујући Јелицу, радосно отвара врата

СРБА: Па где је татина ћерка?

ЈЕЛИЦА: Ђао тата, ово је Ли Санг. Li, this is my father.

ЛИ: Good afternoon, nice to meet you sir. *Наравно, у ишћању је карактеристичан акценат са којим Кинези говоре енглески језик. Срба у шренуцима ишћуне избезумљености иледајући у Лија успева да проговори само једну реч.*

СРБА: Леле!

Након чега, плавом без обзира одјуре до своје жене.

СРБА: Славице бре, па ова довела Кинеза!

СЛАВИЦА: Јао је л` стигла деца? *Одложи илех и поче да пере руке. Ти баш знаш да одакле је! Заједљиво.*

СРБА: Ама бре жено Кинешче ли је, Јапанче ли је, Кореанче...

Гледам оно дете што стоји поред ње, косоок бре!

СЛАВИЦА: Па шта. Ако је она тако хтела, шта имаш ти ту да зановеташ. *Креће ка вратима.*

Срба остаје уколиан у месту.

СРБА: Па зар ја побаци онолике ствари из куће, а сад сам добио извор заразе прве класе директно из матице! Још да седим с њим у исту собу и да ћаскам! А, па неће моћи! Мили моји укућани, ово стварно неће моћи!

Из овога се врло лако може закључити да је Срба, који је био врло миран и тих човек до појаве вируса, почео полако да прераста у право хипохондра.

ДРУГИ ЧИН

Током двонедељног периода Срба се изолује од свих људи који су били са њим под истим кровом, и за свој животињи просјор

дословце бира место под кровом, односно шаван куће, где као хрчак љубоморно складишти сву храну која је непосредна једном човеку у карантину. А да не говоримо о венцима белој луци који су висили о предама кровне конструкције што је за Србу представљало најлепшу моћу декорацију. Пошто је на хладном шавану боравио читаве две недеље, колико је остало његове ћерке провео код њих, није било никакво чудо када су Србу петнаестодана ухватили благи кашаљ и кијавица, што је он здраворазумски прошумачио као прве симптоме Корона вируса, а не као симптоме обичне прехладе.

У Србији се, у међувремену, заиста јојављује први случај оболеле особе од Корона вируса.

I

Дневна соба. Срба лежи на каучу, са шойломером у устима. Поред креветца су Славица и Јелица.

СРБА: Кија, Готов сам. Јао шта ме снађе под старе дане. Ојети кија и све време шмркће док говори.

ЈЕЛИЦА: Тата молим те да престанеш, није ти ништа.

СЛАВИЦА: А па не бих рекла Србо, баш се види да ти није добро. Нешто си и у лицу пожутео. Погледај сам. Догаје му оледало, док Јелица колуша очима.

ЈЕЛИЦА: Мама!

СЛАВИЦА: Ђерко ја се не бих шалила, а не. Ти си Србо човек у годинама а код таквих особа стање зна преко ноћи да се погорша.

СРБА: Па шта да радим онда, је ли? Говори уилашени док вади шойломер из уста не би ли очистио нове вредности.

ЈЕЛИЦА: Тата, саслушај ме. Срба леда у Јелицу ја у шойломер. Две недеље си провео на тавану у фебруару месецу и наравно да је морала да те ухвати прехлада. Немој да паничиш него лешкари ту одмарај се, пиј чајеве и лимунаду и за пар дана бићеш као нов. Веруј ми!

СРБА: Сада више и не слуша Јелицу Ево знао сам 36,5. Па да. Осећам ја да ме ломи данима и сад ће коначно да ме ухвати овај проклети вирус. Јао, Србољубе баксузу над баксузима!

СЛАВИЦА: Ма мог'о је он ћерко и по месец дана да проведе у хладној соби. Отпоран је тата на хладноћу. Али овај твој пријатељ из Кине који је боравио код нас...

ЈЕЛИЦА: Али ако је стварно вирус у питању, како онда да је само тата заражен а теби и мени није ништа? Јелица се обраћа мајци, али заправо све време покушава да убеди оца како је све умислио.

СЛАВИЦА: Не знам ћерко, сваки организам је за себе. *Руком му проверава чело. Богами Србо, почео си да се загреваш. Врши љавом.* Да сам на твом месту ја се не бих играла, како јављају, нема шале са овим вирусом!

ЈЕЛИЦА: Е па ја ово више стварно не могу да слушам! *Љуштило најуштиа собу*

СРБА: Славице додај ми телефон, молим те. *Полако се придижући из креветиа.*

СЛАВИЦА: Да, драги. *Погсмевајући се.*

II

Пређашњи. Телефон у Дому здравља звони по хиљадићи пути. Од како је пре пар дана регистрован први случај заразе у земљи узнемирени грађани свакодневно зову желећи да се закажу шермин за прејелеге на Корона вирус. Срба тек након неколико покушаја усјева да усјосстави везу. Медицинска сестра којој је преко љаве да понавља сваком понаособ једну ше исту ствар, да не постоје никакви прејелеги на дошични вирус, свим силама покушава да љубазно разговара и са Србом.

СЕСТРА 1: Дом здравља, изволите.

СРБА: Хало. *Молећивим љасом.*

СЕСТРА 1: Изволите господине, слушам вас.

СРБА: Одељење за заразне болести молим.

СЕСТРА: Реците ми шта вам треба господине, па ћу вас ја упутити даље.

СРБА: Хоћу да се пријавим на тестирање за Корона вирус.

СЕСТРА 1: Тако нешто не постоји господине.

СРБА: Али ја имам све симптоме! Кијам рафално и појединачно, имам цурење из носа, а температура ми је у наглom порасту из сата у сат. Чак је у мојој кући боравило лице које је дошло из земље где се вирус прво појавио!

СЕСТРА 1: Немате разлога за страх господине. Симптоми овог вируса врло су слични симптомима обичне прехладе. А код нас је за сада регистрован само један случај заразе и то на скроз другом крају земље. Потребно је само да се утоплите, узимате доста течности и заборавите на обавезе пар дана. *Полако почиње да љуби стирљење.*

СРБА: Да ли ви мене уопште слушате шта вам говорим! У мојој је кући боравио страни држављанин из земље у којој се вирус... *Не одуштаје од своје намере да себи обезбеди прејелег*

СЕСТРА: Ама бре људи откачите се више од мене! Прегледи се не заказују зато што не-пос-то-је и утувите то већ једном у главу! Ђао! *Прекида везу и обраћа се колеџиници поред ње: Ако још неко буде звао да пита за овај преглед значи ја ћу да по-лудим!*

Пар секунди Срба је зачуђено гледао у шелефон.

СЛАВИЦА: Шта би Србољубе, кад ћеш на преглед? *Након што је наравно чула цео разговор уишла ја подруљиво.*

СРБА: Јао! Па ти ли ћеш мени да спушташ слушалицу! Сад ћеш ти да чујеш... *Почиње поново да окреће број Дома здравља Славица ја гледа поново безизразно и ишла се ишла би то треба-бало да се деси да мужа разувери у његовом убеђењу да је жртва Корона вируса. Након што и она излази из собе.*

III

Дом здравља, поново звони шелефон. Стан Србиних родитеља. Баба Ружа жели, да као и њен син, учини нешто за своје здравље. Друга дежурна медицинска сестра, ништа боље расположена од претходне, јавља се на шелефон.

СЕСТРА 2: Дом здравља, изволите.

БАБА РУЖА: *Државим гласом* Хало да ли ме чујете, хало.

СЕСТРА 2: Како могу да вам помогнем госпођо?

БАБА РУЖА: Хало је л` то Пошта?

СЕСТРА 2: *Јао мајко моја!* Није пошта госпођо добили сте Дом здравља!

БАБА РУЖА: Како то да кад год хоћу да позовем Пошту ја позовем Дом здравља и обрнуто.

СЕСТРЕ 2: Реците само шта вам треба!

БАБА РУЖА: Ја бих вас замолила да ми донесете једно десетак комада заштитних маске. Знате, ја сам инвалидски пензионер, а мој супруг пати од реуме и проширених вена и не може сам низ степенице а лифт је у квару већ недељу дана. И никако не бих да се оглушим о председникову љубазну молбу.

СЕСТРА 2: А због чега су вам потребне маске? *Већ сама назире одговор.*

БАБА РУЖА: Па како због чега? Зар ја вама у Дому здравља да објашњавам шта се дешава са овим вирусом. Чула сам да је страшно опасан за људе у позним годинама и желим да будем максимално опрезна!

СЕСТРА 2: Нема потребе за никаквим маскама и посебним превентивним мерама госпођо. Само одржавајте личну хигијену и то је сасвим довољно, будите спокојни.

БАБА РУЖА: *Почиње из ње да проговара задржи пензионер* Ма немојте! А због чега су на вестима јавили да је повећана набавка санитарне опреме? Је л` ви мислите да сам ја глува и слепа па да не знам шта се ради! Мало што нас трујете овим издувним гасовима па ћете сад и вирусе да нам пуштате а нико не води рачуна о старим особама! Срамота да вас буде девојко! Ја сам 40 година радила, плаћала пензионо, социјално, одвајала од своје бедне плате... *наставља да прича*

Сестра полако спушта слушалицу, затим се окреће ка колеџици

СЕСТРА 2: Ја само да завршим смену и идем да отворим боловање, ови људи нису нормални.

IV

Маркет у градској средини. Број оболелих почиње да расте. Међу грађанима почиње се шири паника о пролашењу ванредној стања. Вест о првој жртва вирус се шири панику међу грађанима, све сви журе да се што пре снабде средствима за хигијену. Још од самој уласка у пројавницу, видевши последње паковање шоалет и айира, старији господин, пензионер и млада жена од неких тридесетак година усстремише се на артиккл као гладни широви када се дају у шошеру за маленом зебром. Обоје се у истом тренутку хвањају за паковање и зајочињу разговор.

МЛАДА ЖЕНА: *Покушава да стави производ у кесу као да не примећује групу муштерију* Дозволите, молим вас.

ГОСПОДИН: Куда ви са тим?

МЛАДА ЖЕНА: Молим вас господине, прва сам дошла до производа.

ГОСПОДИН: Ма како да не, а шта ја овде представљам? *И почиње да вуче паковање на групу страну ка својој корпи*

МЛАДА ЖЕНА: Господине, ја вам љубазно кажем, допустите ми неометано да пазарим.

ГОСПОДИН: Свакако, свакако. Само пустите то паковање не бих ли га ставио у своју корпу.

Будући да ни једна ни група страна не желе да поусте, ситуација почиње да се захукшава.

МЛАДА ЖЕНА: Ако ме одмах не оставите на миру, зваћу пословођу! *Цима паковање ка себи.*

ГОСПОДИН: Само изволите. *И ухвати се обема рукама за њаковање. Након што је руком дала знак човеку који стоји поред касе да приђе, разговор се настави*

МЛАДА ЖЕНА: Срам вас било! Нападате једну жену, због ролне папира! У тим годинама!

ГОСПОДИН: Никога ја не нападам! Имам право на тај папир колико и ви!

Сјазивши дневне новине „Правду“ у јосиодиновој корпи, рече као из њушке

МЛАДА ЖЕНА: Ви господине стварно тражите преко хлеба погачу. Нису вам довољне те новине него сад хоћете и тоалет папир!

ГОСПОДИН: *Забезекнуто.* Молим?! Шта ви то хоћете да кажете? Па зар је такво време у Србији дошло да једна *Правда* замењује тоалет папир? *Исколачи очи на жену, њоуошворених уста.*

МЛАДА ЖЕНА: *Изгубивши стирљенење* Ама бре човече откачи се више од мене, закаснићу на посао!

Наилази њословођа.

ПОСЛОВОЂА: Дobar дан. У чему је проблем молићу?

МЛАДА ЖЕНА: Објасните овом овде, *показујући на јосиодина,* да купац који први дође до производа аутоматски стиче право да откупи дотични производ.

ПОСЛОВОЂА: Господине, дозволите, ред би био да пропустите младу даму.

ГОСПОДИН: Е мој синко... *Разочарано ошћочиње* Да си само чуо ста ми је малопре млада дама рекла. Каква је бре ово омладина! Ко ме ми то остављамо земљу? А каква ли ће тек њихова деца да буду? *Забринуто.*

ПОСЛОВОЂА: Молим вас господине, не правимо проблем!

ГОСПОДИН: *Почиње да објашњава.* Мене су васпитавали да у аутобусу стојим чак и кад има празних места, јер је срамота да млад човек, здрав и прав, у пуној снази не може да издржи на ногама возњу у градском превозу. А ово данас. *Повиси тон.* Па ја бре не смем да уђем у аутобус колико се гурају јер могу кук да ми полеме. *Млада жена њоче да ѡреврће очима* А да ме понуди неко да седнем, па то могу само да саћам!

Након ових речи, њословођа се загледа у јосиодина и њоче њолако да се ѡрисећа

ПОСЛОВОЂА: Море чича ти си мени нешто познат... *И у шренућку ѡромени израз лица и ѡљесну глановима.* Па сећам се ја тебе чича још кад ономад изби свињски грип, било не повратило се. Чим је почело да се шушка о проглашењу ванредног стања долазио си сваки дан по млеко. Толико си био немилостив!

срдан према нашим резервама, да су људи остали ускраћени за млеко те деци нису имали ни белу кафу да направе, а камо ли нешто друго!

Сада се јосиодин мало шрину. И видевши да је овај сиуран у оно што јовори јоче да се брани.

ГОСПОДИН: Синко, ја болујем од остеопорозе, још из млађих дана. И за мене је чист луксуз да у било ком тренутку останем без млека, поготову на дужи период. Морао сам да се обезбедим. *Одјовори сшаложено. Али ја јословођа дочека сиремно.*

ПОСЛОВОЂА: *Повишеним јоном* Море, кад нека старија особа има проблем са костима попије шољу млека за вечеру и то му је сасвим довољно. Ти си бре чича био прикупио залихе као да си се за Олимпијаду спремао! Него, остави ти ову жену на миру и разгледај још нешто ако ти треба. Немој да се расправљајмо, ајде. *И јочиње да вуче јайир из чичиних руку.*

Отварају се врати на друтој сшрани јродавнице и две средовечне жене улазе унутра. Зајочињу разговор и крећу јраво ка рафу са средствима за хитијену. Уледавши шoliko шражено јаковање и не јримећују јрују људи која већ дуже време не може да се сложи коме ће јайир јријасши.

ЖЕНА 1: Зар је могуће да је остало само још једно паковање? Обишла сам све продавнице у насељу и више нигде немају толет папир!

ЖЕНА 2: Ма ћути молим те кад смо и на ово паковање наишле. `Ајде људи отварајте то паковање па да делимо то на равне части, сваком по ролна.

Госиођа, јосиодин и јословођа, који су до шој шренушка водили велики борбу коме ће јријасши фамозно јаковање шоалет јайира не шрејћући јледали су у своју комишнициу.

А онда јосиођа која је већ гостиа времена изгубила у убећивању са сшаријим јосиодином најрасно јлану.

ГОСПОЂА: Ма не долази у обзир! Пола сата се ја убећујем са овим чичом па ћете сад и ви да ми се накачите! *И јочиње вуче јаковање јрема себи из све снаје.*

ЖЕНА 1: Море дај тај папир овамо! У невољи сви морамо да се стиснемо мало! Вуци, Ружо! *Обрати се јријашељници са којом је ушла у јродавницу, и обе јочињу да вуку на једну сшрану. А сшарији јосиодин, схвајивши да нема куд, јрчевитио се јрејусши вршлоју борбе у нади да ће се изборити са својим сународницима.*

ГОСПОДИН: Где вам је солидарност и поштовање према старијим особама! Ја имам предност!

Пословођа схватила да је ситуација измакла контроли и у помоћ позива маџационера.

ПОСЛОВОЂА: Свето! Светиславе долази овамо молим те! Покушава да раздвоји побеснеле грађане, ни сам не знајући чијој страни да се приклони Долази бре док није касно! Чекајте људи, станите! Па то је само обичан тоалет папир! Није нека хартија од вредности! Немојте људи! Светиславе!

Насијаје цика, вриска, грека и ко зна шта их још све чека, али након боја сигурно ће им бити потребна ајошека.

V

Кабинет председника Републике. Он седи за радним столом и чита дневни извештај о тренутном ситуацији око вируса. Улази његов помоћник.

ПРЕДСЕДНИК: Какво је стање на терену Живораде, шта се дешава?

ЖИВОРАД: Председниче управо долазимо одоздо и могу вам рећи да се народ баш узмувао. Није му лако пала ова вест о првој жртви заразе вирусом у нашој земљи.

ПРЕДСЕДНИК: Значи има реакција, а каквих? Шта причају?

ЖИВОРАД: Телефонске линије по Домовима здравља и локалним амбулантама су у сталном заузећу због великог броја позива које грађани упућују не би ли се распитивали за евентуалне прегледа на вирус. А и по маркетима долази до спорадичних сукоба узнемиренних грађана, знате, народ ванредне ситуације памти само по лошим стварима, па се брину.

ПРЕДСЕДНИК: А па то је добро онда, имају вољу за животом мој Живораде! *Усхићено.*

ЖИВОРАД: Јесте, председниче, али запослени се жале да не могу да обављају своје редовне активности, јер грађани по цео дан само зивкају. Па је министар здравља замолио ако би могао да се уведе специјални број само док не прође ова општа помама.

ПРЕДСЕДНИК: Јашта него да може. *Поносно гледа на своју слику, која је окачена изнад његовог стола.* Ајд' сад, шта још имамо?

ЖИВОРАД: Такође, господине председниче, јавили су ми да је велика потражња и за заштитним маскама, тако да би требало и њих да наручимо у већим количинама.

ПРЕДСЕДНИК: Наручуј, Живораде, и не питај за цену. *Издаје наређење у једном даху.*

ТРЕЋИ ЧИН

I

Након две недеље у Србији долази до повећања броја оболелих грађана. озбиљности ситуација не оставља много простора за избор, те председник на целој територији земље пролашава ванредно стање. У шренућку док баба Ружа, са умованим пешкиром око главе и марамом преко уста, на шелевизији праши пренос уживо из Владе Републике, њен унук улази у собу.

ПРЕДСЕДНИК: Као што је свима добро познато вирус који се појавио представља велику опасност за наше грађане. Сведоци смо шта се ових дана дешава у суседним земљама, нарочито и Италији, где број жртава вртоглаво расте. Одлука о проглашењу ванредног стања није само моја, већ је то одлука читавог тима људи коју су од управо од стране грађана изабрани да доносе најбоље могуће одлуке када је њихово здравље и безбедност у питању.

УНУК: Баба. Еј, баба. Баба...!

БАБА РУЖА: Пст! *Руком показује унуку да сад није шренућак*

ПРЕДСЕДНИК: Иако се ово односи на целокупно становништво, *зашим ошћоче молећивим гласом у којем се врло лако мола прейознаши искрена емоција*, моја је посебна молба за пензионере, ту најразумнију циљну групу, не напуштајте своје домове осим у нужној потреби! К` о бога вас молим! Јер су старе особе најугроженије! И ово мере коју смо донели и нове које ћемо тек да доносимо све је то вас ради, зато што вас волимо!

БАБА РУЖА: Тако је! И ми тебе волимо! *Узврати баба Ружа као из шоја.*

ПРЕДСЕДНИК: И ја знам да ћете ме ви послушати пре него сви остали. А ми ћемо се побринути да нађемо оне коју ће да вам достављају храну, изводе кућне љубимце у шетњу и све остало, само вас молим останите код куће!

БАБА РУЖА: Е сто пута ћу да те гласам! И кад одем на онај свет и тад ћу да гласам за тебе!

УНУК: Ма баба шта је с тобом! Што си се маскирала тако, као специјалац? Па неће вирус кроз прозор да уђе!

БАБА РУЖА: Па мора да се заштитимо Светомире синко! Је л` рек` о човек нигде да не идемо до краја године, да се не излази из куће. Мора да га слушавам! Јеси ли видео колико се секира? Па ни твој отац се не секира толико за мене као он што се секира!

УНУК: Дај бре баба попусти мало ту мараму, па угушићеш се човече! А да ниси чула можда шта су јавили за школу? *Уишша знаш ижељно.*

II

Након свега пар дана од пројашења ванредној сшања, у жељи да избејне кашасирофу, али и да оне који су олако схвашили читаву ситуацију дозове здравом разуму, државни врх уводи и полициски час и новчане казне у износу од 150 000 динара за немирне сурађане сшарије од 60 година коју буду зашечени ван својих домова без посебној разлоја.
Градска пијаца. Деда Миле пазари.

ПРОДАВАЦ: Па добро деда шта радиш ту! Је л` ти слушаш вести?

Можда сшварно, а можда се и само правиво, сшави руку поред увеша као да не чује нишша. Продавац му ошеш све понови.

ДЕДА МИЛЕ: Ааа, вести! Пратим, пратим, како да не. А козији сир је л` имаш?

ПРОДАВАЦ: Пратиш је ли.. А колико је теби пензија?

ДЕДА МИЛЕ: *Ошеш накриви лаву* Ја те синко ништа не чујем шта ми причаш.

ПРОДАВАЦ: Ево га, сад опет не чује, рече више за себе. Пензија, колико ти је пензија?

ДЕДА МИЛЕ: А пензија! 25 хиљада.

ПРОДАВАЦ: Е па деда нећеш скоро да примиш пензију. Кад ти сад напишу казну то што ти је у замрзивачу има да једеш наредних шест месеци па шта ти Бог да! Ниси чуо да пишу казне оном ког затекну да се шетка около? *Поново ја уишша.*

Деда ошеш погледа продавца збуњено и уз благи осмех, који на лицима сшаријих изазива неко чудно сажалење.

ПРОДАВАЦ: Је ли деда, а кад си рођен?

ДЕДА МИЛЕ: У бре синко шта ме па ти питаш. Па ја од кад сам напунио 50 година, ево већ 35 од како не славим рођендан.

ПРОДАВАЦ: *Изненађено.* А то си мог`о да запамтиш! А вест од јуче о којој сви причају то ти је промакло некако! Него ајде ти деда полако кући, док те нису покупили ови што патролирају.

Иако није сасвим разумео продавца, схвашио је да овај није баш рад да ја услужи, ја полако крену на групу шезју. Али се ипак окрену да провери.

ДЕДА МИЛЕ: А сир, козији, немаш?

III

Председник Републике са својим помоћником сагледава шренућну ситуацију у земљи.

ПРЕДСЕДНИК: Какве су новости, Живораде, причај! Како се држе моји добри пензионери? *Несврљиво ишчекујући одговор.*

ЖИВОРАД: За сад добро, господине. Али узнемирени су. *Догаде бојажљиво.*

ПРЕДСЕДНИК: *Сврото.* Слушај Живораде, *куг баш овај вирус да насрне на пензионере, помисли у себи,* хоћу лично да се постараш око организације кол центра из кога ће се редовно слати поруке подршке свим старијим особама. Нека шаљу делове епских песама са Марком Краљевићем, шта ја знам, може нешто и из периода ослобађања Србије од Турака. Па онда народне песме, полетне са брзим ритмом и промуклим гласовима. Јер важно је да се подигне морал грађана. Потребно је тргнути људе из апатије и улити им храброст и веру у најбољи могући исход. *Прилази Живораду и показује му руком да се и овај примакне.* Хоћу да ми сви пензионери дочекају пролеће ведри, чили и насмејани као да је сва ова пометња око вируса била само ружан сан, је л` то јасно! Деца, да ли ће да иду у школу њихова ствар. Ионако је само заврше па беже из земље. Али пензионерима нећу да фали длака с главе! *И ирешећи подигне ирси.*

ЖИВОРАД: Апсолутно, госн председниче. *Клима лавом.*

ПРЕДСЕДНИК: Јер нема веће среће за једног председника државе него да види како се његов народ бори и нада и у тешким тренуцима. То значи да им је живот који воде вредан. А од тога не постоји боља потврда за једног владоца да он води одговорну и исправну политику, запамти то. А кад ова пошаст прође, да сви живи и здрави на пролеће дочекамо изборе, па нек буде воља народна, али ја ћу знати да сам урадио све што је било у мојој моћи за добробит читаве нације. *Завршава усхићено.*

КРАЈ

Рагмило В. Раговановић

ЧЕТИРИ ПЕСМЕ

КАЈАЊЕ

Не дам овој пјесми да се угаси
Овим стиховима твоја ће свјетлост тећи
Браним се иступјелим пером кишне туге
Осјећам у гласу како се у љубави шириш
Трајеш у мени у мојим костима ту вијориш
Зауставио сам вријеме скамењено
Помислио данас на твоје руке далеке
Видио поново оне очи плаве угашену ватру
Постајало је неко вријеме крај мене била си ти
Ова су врата широм отворена наших гласова нема
Упирем поглед у даљине дим се диже
Нико не долази прашњавим путем
Само твоја сјенка јавља се лети преко Неретве
Дрхтурим у замаху вјетра пожуда се јави
Умукнуо занијемиио глас идем нема те
Долазим до нечије капије не смијем је отворити
Ухватим ноћ и твоју свучену сукњу
Задржавам усне скупљене очи изгубљене
Била си моја орхидеја мој цвијет
Моје свитање плава жена у тишини
У нашим тијелима остала стрепња страх
Наши заједнички животи овђе немају мјесто
Сјећање је започело мир нам измиче иза очију
За срећу сад је касно поздравља те твој Ерос

СЛИЈЕПИ ПУТ

Још једном сам дошао пред твоја врата
Ишла си испред мене пола жена пола пјесма
У свили обучена у свилу сплела се
Улових једну сузу из твог ока
Кришом крај срца одложих један стих
Кажеш зашто си дошао

Не долази више
 Вријеме меланхолије давно је прошло
 Бави се сопственим јадом избораним лицем
 Не призивај ме ја сам туђа жена
 Моју си сузу згазио
 Милостиву љубу твоје ништа не дотиче
 У нашем кругу ништа се више не миче
 Наши дани нису никад наш гријех заборавили
 Твоје је сунце измучило моју сјену
 Сад самом себи нека пркоси
 Данас те видјех а име ме твоје опече
 Наше је трајање давно одложено у оној ноћи
 Тијело је грешно узалуд бацаш руже ка мом лицу
 Уљепшаваш ријеч тражиш спас не знаш је изрећи
 У мозгу пјешчане дине Хадите прекопаваш
 Пјеваш пјесму једну посљедњу једној Вери
 Уцртаваш пут повратка уцвијеленој души
 Узалуд пјеваш своју химну остављеног

ГЛАС ВОДЕ И ВИНО ЗАБОРАВА

Прођоше четири деценије ми наш живот живимо
 Ти анђеоски смијешеш се ја дишем као жив камен
 Твој глас као глас воде изазива моју жеђ
 Још дрхтури у бистрим дубинама
 Наши животи нису наши они су у неком другом
 Изнад нас пјесма која отуђује растујуће
 Будиш ме данас јављам ти се стихом
 Много сам патио зовем те уз чашу радости
 Помало замишљен бацам се у пустиловину
 Намигујем ником у тишини
 Осамљени пјесник поново мисли да запјева тихо
 О жени бившој која му измаче бестјелесна
 Њезино издужено тијело растапа се у нечијем животу
 Њезин глас чујеш а то је само звук
 Промукао глас давни између човјека и жене
 Сад слијепо пада на нечију сљепоћу
 Сјећа устрепталу душу да тражи мало љубави
 У заглашеној свјетлости комадићу сунца
 Љепота једне жене остаје утјеха себи
 Ја стојим овђе заустављен не видим више никог

Судбина је судбина и пазно срце радости
Сад ломи хљеб пиј вино неког заборав

ПОНОЋ КРАЈ НЕРЕТВЕ

Срце још титра горе мисли
Љубави бивша наше је све изгорјело
Упамтих једну поноћ крај зелене Неретве
Тренутак вјечности и часове слатке
Ти замириса на ружу која ме умири
Језици нам се додириваше уста на уста
У том весељу изгубисмо части
Засијаше пашњаци драчевски у својој љепоти
Једна звијезда прорече нам дане среће
Низ наша тијела прострујаше ништавне честице
Около нас земља поче да кружи
Наш сат у поноћ у зноју поче да откуцава
Мрак опече тебе и мене
На уснама задњи осмијех изгори
Оста сасушена трава оста трње испод нас
Ја у том пламену несташ пепео сагорих
Угаси се звучни бол душе заћуташе
Туга оста у поноћ крај зелене Неретве
Благо сновиђење тишина у јесењој ноћи

Јелена Вукановић

ПЕТ ПЕСАМА

ЂАВОЛИ

Рано је јутро и двоје за кревет прикованих
журно се сећају својих живота.

*Намамила си ме мирисом и нежним лајшицама као месождерка
кукце.*

Твоји лавиринџи, наоко невини и нежни, али се из њих не излази.

Говоре како се сат времена пред испит и
сат времена пред смрт најбоље памти.
Сада схватају да не би било могуће живети
да смрт свугде својски није притискала.
Да је само хтела притиснути јаче!

Бојим се, каза он.

*Ништа се ти не бој, мили мој.
Кажу да Бој узима најбоље.
Расплини сећања по пошлељи.
Ти и ја смо безбедни.*

ПОГАЂАЛИ СМО СУДБИНЕ

Погађали смо судбине људима у парку
и све
апсолутно све смо погодили.
Онда ја постадох сита људи
и њихових судбина.
*Али колико су им животи разнолики,
шаренолики, чак – кажеш ми.*

Али смрти не.
Смрти су им идентичне.
Црне.

АЗИЛ ЗА ПСЕ

Лако је. Лако је волети децу и псе.
Говорити да су они најбољи пријатељи.
Лако је. Лако је не јести месо и децу.
А још лакше је тако просту ствар
Прогласити тешком, аскетском.
Најтеже је из азила усамљеништва
избавити човека,

поклонити му јагње,

родити му децу,

осветлити му пут.

ЦВЕТОВИ

Ја сам у Језику нашла онај дом
који се не може спалити
и у свакој речи своје вапаје
УСЛИШЕНЕ.

Ја сам губила речи и то беше горе од клинова
испод ноктију.

Губила сам речи беспоштедно
и у царство немости улазила
али не и тишине.

Ја нисам могла да проговорим а ни прсти моји пребијени
нису могли да напишу речи јер би се слова измешала.

Ја сам доживела страхоту
а након тога, то је оно што тада нисам знала,
речи би ми се враћале у изобиљу
као капи кише
и сваку моју ћутњу залиле,
сваку немогућност,
не-израз, не-исказ,
речи су падале по мени као по богињи!

Расцветали су се цветови пожуда мојих,
и сада знам да сам укореењена у језику,
а главу нека ми реже ко хоће,
а цветове нека ми бере ко хоће.

ЖЕЋ

*Просио чујем како крцкаш и џуцкеџаш
као биљка када избија.*

Па, нормално да крцкам када су ме заливали мало –
помало,
да бих пустила снажно корење.

Мени је најтеже, ја сам сада жедна.

Љиљана Фијаџи

МЕЊАЧНИЦА „ПРИЧА“

Радила је у банци на привременим и повременим пословима. За врло мало новца, као дипломирани правник са правосудним испитом. Две године. Требало је да има финансијску равнотежу, плаћала је рату стамбеног кредита. Задужила се док је била на неодређено у једној осигуравајућој кући. То није спречило директора да је остави без посла. Непрестано је читала огласе тражећи боље или додатно ухлебљење. Посла у струци није било, или баш она није била та коју би позвали на разговор, запослили је. У мењачници, где је требало да се ради суботом и недељом, одмах су је примили. „Срећнија сам него икад“, помислила је.

Газда је био Херцеговац, средњих година. Волео је што није студенткиња, што има неког радног искуства, ради у финансијској институцији, делује одговорно. Сматрао је да јој неће бити потребна нека посебна обука за посао који ће радити – мењачке и послове платног промета. На крају крајева, ту је Јелена, која већ пет година ради код њега и која ће је упутити у посао, говорио је, пристојно, али као да је гледа са терасе. Па се подигао и отишао, препуштајући је Јелени.

Све би било добро да су она и Јелена или нека друга радница радиле у истој смени. Овако, она је суботом и недељом била препуштена сама себи. Било јој је све познато, али другачије је када радиш са ефективом, у односу на то када је новац исказан на фактури, или и не долазиш у додир са њим. Немогућност контакта са колегиницама током радног времена ју је чинила несигурном, раздраживала ју је. Да им се телефоном обрати у случају да јој је потребна помоћ, као што је Јелена саветовала, изгледало јој је апстрактно.

Радно време мењачнице је било од 7 до 22 сата. Сигурним кораком, у раним јутарњим сатима, стигла би до свог радног места. Али, проблем јој је био да подигне решетку на улазу у зграду да би уопште могла да уђе у простор у којем су били мењачница и још неколико пословних простора, којима викенд није био радан. Решетка је за њу била претешка. Када би радила јутарњу смену сналазила се тако што би замолила неког пролазника (добро га загледајући у доласку и одласку) да јој помогне. Заједно би је подизали. Господин који је био у

пролазу снажно, она дрхтећи од звука металне ограде чије би се подизање убрзало и који би потресао ваздух. Да би она могла да се провуче у ходник, из ког су водила врата до простора у којем је требала да започне радни дан.

Велика тешкоћа су јој били и кључеви. Јелена се потрудила да сваки обележи папирићем и да назначи на њему на шта се односи. Да би видела шта пише на папирићима морала је да узме наочаре (а увек се бојала да онај ко је био љубазан да јој помогне да подигне решетку не уђе за њом и не отме јој свежањ). Зато је плашљиво чекала да он оде својим путем. Запамтила је како изгледа кључ од улазних врата, али је прво требало да искључи аларм, који је био повезан са полицијом. То јој је изазивало додатни стрес, била је црвена као крв одгонетајући да ли га је искључила или укључила. Након тога, пошто би ушла (а да се аларм није чуо), скинула би капут, шал, рукавице и кренула да отвара друга врата на којима су била два катанца, горе и доле. Овај први би једва домашила, стојећи на прстима. Због овог другог је морала да се сагне до пода. Но, ни то није било довољно, постојао је и тајни катанец који је газда инсталирао негде са стране, невидљив, уколико ниси имао сазнање о њему. Док се он не откључа, као и брава на вратима, није било могуће ући у централну просторију мењачнице. То су била укупно четири кључа, а на привеску их је било десетак. Још два су била од улазних врата са улице, највећи од сефа, знала је, сигурно. Следећи ионако нису били обележени. Када би завршила смену све би то исто требало да позатвара, али обрнутим редом. Газда је рекао да његове девојке то све ураде за пар минута. Њој је, јер није била увежбана, било потребно бар пет пута толико времена. И сваки пут би морала поново да загледа кључеве, приликом отварања или затварања брава. Осим оног од сефа, сви су јој били исти. Мислила је, најрађе би заплакала.

Када би отпочела смену прво је морала да преброји новац и упореди га са књиговодственим стањем, тј. износима које је показивао компјутер. То је, у њеном случају, дуго трајало. Предуго. Понекад, чак, до доласка првог клијента. А неке муштерије су стајале пред мењачницом и пре него што би почела са радом: да купе лоз, замене новац, плате обавезе, журе, нису из Београда, били су нестрпљиви... Лудило. У том случају је бројање вршила накнадно, сабирајући новац који је у међувремену наплатила. При томе је бледела и тамнела од главе

до пете ишчекујући резултат и надајући се да ће се бројке сложити.

Посао јој није био лак. Осим недељом пре подне, улица је била веома прометна. Било је пуно туриста, тинејџера, људи из комшилука, случајних пролазника. Мењачница је била у пешачкој зони и сваки гост, чинило јој се, који је посетио Београд, хтео је баш ту да замени новац: евре, доларе, швајцарске франке, јене, аустралијске доларе... Било јој је жао деце која су за пар стотина динара мењала конвертибилне марке (босанке), топећи их у још стиснутим шакама. Али би касније, у осветљеној и титравој ноћи, изванредно звучни, долазили момци и девојке који би за изласке променили и по 1.000,00 евра. А њена зарада је била 10,00 евра дневно, уколико не направи неку грешку. Свака аберација одбијала јој се од плате.

Јелена и газда су се дивили њеном предзнању, како је брзо схватила посао. Међутим, када си сам искрсне сто чудеса. Није знала да продате купоне Лили и за куповину бензина мора да забележи, одузме од укупно евидентираног износа; како се фотокопира; да постоји на компјутеру фолдер у којем се чувају објаве за суседну кафану и да им се, на захтев, принтају измењене цене или јеловник; итд. Газда никада није био сигуран да ће умети да одштампа све извештаје по завршетку радног дана и проследи их Народној банци Србије. Долазио је да је контролише и да око 22 сата заједно затворе мењачницу. Без њега била би изгубљена. Он се нервирао због њене спорости. Патила је, али је знала да је он у праву.

Питала га је због чега мењачница носи назив „Прича“. Рекао јој је да је у школском узрасту волео много да чита. Та љубав је остала, али сада за то нема времена, поред тога што држи мењачницу и таксира. Желео је да студира књижевност („као сви Херцеговци“, помислила је). Чак је писао и приче, био награђиван на књижевним конкурсима. И, ето, тако је настао назив мењачнице. Она је његова остварена прича. Очи су му заискриле, попут два мала светлуцава броша. Није уобичајен, као „Кеш“, „Кум“, хвалио се. Морала је да се сложи са њим.

Гледајући га осетила се тужном. Мушкарац с којим је била у вези шест месеци ожењен је. Он јој је то сам признао, оградивши се да воли њу, да нема никаквих емоција према жени која је мајка његовог детета, да се не зна шта носи будућност за све њих. Ожењен, као и овај човек, и сав озбиљан

мушки свет, чинило јој се. Њу је све то убијало. Покушавала је да се сконцентрише на посао. Да мења новац, куца рачуне, гледа сајт Народне банке Србије, изглед фалсификованих новчаница, да не би погрешила, како јој је сугерисао газда.

Већ први дан направила је мањак. Код куцања рачуна (истина, није их било много, била је недеља), није кликнула на дугме које је требало да избаци коначан износ, са провизијом. Наравно, газда јој је то одбио од плате. Као и када је 100 евра продала по куповном, уместо по продајном курсу. Када је примила неисправну новчаницу. Када се забунила, па није добро пребројала новац приликом откупа девиза. А људи су доносили. По пет, шест хиљада евра, и више. Неки су само рекли да их је газда послао. За те је постојала сива коверта, осим благајне платног промета и мењачке.

Стално је стрепела због кључева. Уколико је хтела у тоалет морала је да истакне на прозору обавештење да се убрзо враћа, закључа двоје врата и укључи аларм. Једном јој се десило, била је у журби, кључ од тоалета је био на посебној пантљици, да је свежањ кључева од мењачнице оставила у клозету. Било је страшно! Сва у паници, трчећи се вратила. Срећом, девојке које је ту затекла и које су прале руке, забављале су се причом о изласцима. Нису ни приметиле кључеве. Наредна два сата чинило јој се да јој је тело изумрло.

Када је следећи пут направила мањак, пожалила се газди да је цео радни дан провела у мењачници, а да није ништа зарадила. Он јој је одговорио да су друге девојке врсне раднице, са искуством, али и да оне направе дефицит. Ето, недавно је једна од њих направила минус од 30.000,00, друга 40.000,00 динара. Срећом, у питању су биле сталне муштерије. Он је реговао и све је добро прошло. Она није била ништа мање несрећна због тога.

Газди је редовно морала да доставља путем вибера на мобилном телефону извештај о трансакцијама, стању благајне, откупу и продаји. Заузврат, он је неколико пута у току дана мењао курсну листу. Конкурисао је мењачници која је била најповољнија у Београду. Када би тамо променили курс (он је то из таксија редовно пратио), налагао би промену у својој мењачници. А то је значило да је било потребно да замени четири папирне објаве и једну електронску, коју је могла само уколико би изашла на улицу. Увек би, у међувремену, неко застао, у жељи да изврши замену валуте, плати обавезе, купи бонове... Била је бременита страхом да ли ће безбедно успети

да се врати у просторије мењачнице, да је неко неће преварити, ударити, оробити. Наслушала се разних прича о преварантима, лоповима и њиховим начинима рада, посебно када су мењачнице и запослени у њима у питању.

У време Божићних празника газда је отишао са женом и децом у Херцеговину. Једна од радница ју је замолила да је замени на послу. Славила је Бадње вече у кругу породице. С обзиром да је живела сама није јој то тешко пало. Газда је из Херцеговине непрекидно проверавао колики је курс, слао инструкције да се исти коригује уколико буде неког већег откупа валуте. Курс је био 118,00 динара за 100,00 евра, за ефективну, продајни. Дошао је човек средњих година који је хтео да му се замени 10.000,00 евра. Она је то успешно урадила и јавила газди колики је откуп имала. Добила је поруку да повећа продајни курс на 118,4. Морала је да измени обавештење о промени курса на четири курсне листе у папирној форми, као и електронској. У међувремену, појавио се клијент. Она се брже-боље, пазећи да се не спотакне на леду, вратила у мењачницу. Човек је хтео да замени 100 евра. Она је куцала 118 евра пута продајни курс и исплатила му динарску противвредност валуте. Није се бунио. Нико није имао примедбе када би му исплатила више. Видела би само контуре њихових леђа док би се брзо удаљавали од шалтера.

Сабирајући валуту и контролишући трансакције приметила је шта је урадила: исплатила је новац који је требало да добије на име замене колегинице. Око ње се све окретало. Мењачница, човек који јој је затајио да је ожењен, газда који је стално контролисао, клијенти... Нашла се у причи која није била њена. Спаковала је своје ствари и изашла срећна. Било је Бадње вече!

Зорица Бабурски

ПУТ

Руском ђеснику Варламу Шаламову, ѓрођоњеном од совјетских власћи

ПУТ

кренуо сам на пут с тугом и страхом
сећањем да будим пролеће што спава
дошао до места два надгробна лика
пришао са болом и тешким уздахом

свуд је тако мрачно, тако мучно мрачно
само лишће плачно шушти испод ногу
вране црно гракћу изнад мога тела
над сликом сам главу уморну повио

пипао сам ваздух немоћан лежао
увелом цвећу тражио сам трага
пружао и руке сунце да дохватим
ал живот је свиреп бездушан и зао

ЛЕДЕНИ ЗИД

Ранила га јутра где ћуте сва сутра
Где не види ништа од прегусте таме
Тонуо у неме јецаје у себи
И слушао звона своје зле осаме.

Падао је украј високога зида
На починак ишао са својим целатом
Чија је рука без имало стида
Будила га челиком под вратом.

На леденом зиду гледао је сене
набораних чела, људе камене
различитих душа и другачијих хтења.

Ходао далеко кроз језиве ноћи
На гробљима мртве гледао у очи
И најгоре патње смртнога створења.

ПАКАО У ЉУДИМА

У обручу моје зенице пламене
назирале су голе и изморене сене
гађале их сумње са сваке стране
и страх од зверске, сиве мрене.

Душа је слутила у тамном таласу
над главом сваком нашом голом
зверско режање хладно и круто
ријући земљу страшном хуком.

У љутом плачу ка кобном бегу што
вечним је криком и тугом одзвањао,
стигао сам до самог руба долине.

Проклињао сам Бога и сопствено семе
живот света, страх што је храбрио мене
и водио у огањ и лед до вечне тмине.

ЗОВ

Ноћ је спустила своју тамну завесу
Зима као виолина у срцу цвили
Очи ми спавају на белом повезу
Од иња што на трепавицама живи

Под кораком шкрипи снег утабан
Из ока ми вири страх од помрчине
Прати ме курјачки поглед гладан
И плаши ме његов зов из дивљине

Не тужим Богу нити живот кунем
Што вечно тонем у тами страдања
Себе проклињем разапетог на крсту
Пред вуком коме се моје тело клања.

РЕЧ ТЕШКА

Суштини живота човека сву без сјаја
Зубима оштрим смело уједа кида
Рашива закрпе иза свог бескраја
Лагано, са свих страна, боцка без стида

Реч тешка и хладна трчи за човеком
Међ' тмине га гура – он ко просјак стоји
Уз мук на небу и пут пресечен трулежом
Руке шири, свевишњем се моли, постоји

Грешан призива јединог Бога
– Отргни сваку сузу из ока мога
Скини ми ланце и тешке са срца сене

Понизно клањам се вољи твојој
Опрости, опрости Боже моје опсене
Помислих немаш више гласа за мене.

Дејан Вукићевић

ТРАКТАТ О СРЕЋИ

Одмах да се разумемо, и да на самом почетку признам: не знам шта је то срећа!

Не знам шта је, али могу да расправљам о њој.

Не знам шта је, али, као и сви други, тежим јој, јурим за њом.

Да није тако, не би „постојала“ Аркадија, не би се писале пасторале, идиле, *Буколике*, *Георике*, *Ушоице*. Иако је несрећа много профитабилнија инспирација и изазов уметницима.

Стање опште среће није достижно, заправо можда и јесте, али самим чином достизања, као и све дуалности иначе, губи смисао. Срећа не постоји без свог парњака, несреће. Тако да о стању опште среће не вреди ни расправљати. Осим ако бисмо увели и трећу категорију, равнодушје. Али о томе који други пут.

Бројни су примери релативности среће, оно што је срећа за мене, за тебе може бити несрећа. Ником не осване док неком не омркне. Оно што је за мене срећа данас, не мора значити да ће бити и кроз двадесет година, може се окренути наопако. Тако да је тешко, вероватно немогуће, причати објективно о срећи. Стога ћу рећи нешто крајње субјективно.

Некада су се у рудницима несреће догађале готово свакодневно. Ваљда је зато постало конвенцијом узајамно поздрављање узвиком: срећно! Срећа, дакле, неке може значити једноставно: преживети дан.

Читавог (немалог) живота ја заправо трагам за њом. Вазда су ми биле бесмислене жеље које људи желе једни другима, о здрављу, новцу, успеху. Довољно је пожелети само једно: срећу! Кад је имаш, све остало је задовољено. И не мораш свега осталог имати у изобиљу, довољно је само онолико колико ти је потребно.

Не знам да ли би се нашао ико ко би могао да оспори срећу коју је доживела она стјуардеса Весна Вуловић, што је преживела пад авиона с десет хиљада метара. С колико нула иза зареза се представља вероватноћа преживљавања таквог пада?

Чини ми се да сви који кажу како су им највећи тренуци среће били они када су добили дете, лажу. Родитељска срећа, иначе једна од највећих, држим, у настаје у процесу. Родитељ

се постаје годинама, упознавањем бића које си створио, разменом емоција, никако то није тренутак рађања, када је готово све непознаница.

Када сам добио сопствено дете, помислио сам да ми је једино стало да буде што срећнија у животу. Пошто је довољно одрасла, то сам јој и рекао. Да ми није важно ни чиме ће се бавити, чишћењем тоалета или астронаутиком, важно ми је само да буде више срећна него несрећна. Да чаша жучи буде што ређа, или бар мања, од чаше меда. Може да буде (и нека ми буде опроштено, али разуме се шта под овим мислим) и лезбејка, да се уда за „иноверца“, да одлучи да буде бескућница, не марим, само да буде срећна. Имам сестру која је за послена као спремачица, и њу сматрам најсрећнијом особом од свих које познајем. Срећу је, држим, нашла у породици, родила их је петоро!

Свако од нас је стизао до оног тренутка када би радо узвикнуо: *о, иако си диван, сћани!* Ама, то му је у бићу, у генетичком коду, да прође, да је варљив, да је пролазан, да је маја (махамaja), фатаморгана, илузија. Након тренутка среће остаје сећање на њега, што само по себи може бити нов тренутак среће. Зна то савршено Марсел Пруст, када га укус мадленица баца у прошлост, у тренутке среће. Или га само, као и све нас почесто, укус мадленице гони да тренутке из прошлости у садашњем тренутку моделује као тренутке среће.

Једном сам, у младости, читаво лето провео у спремању испита Општа књижевност 3. Било је, наглашавам, лето, а лето подразумева провод, летовање, путовање, одмарање, уживање, ја сам се затворио у собу и читао класике светске књижевности. Неком би то био пржун, мени се то лето објавило као тренутак среће. Може бити да је и Прусту лежање на болесничкој постељи, само по себи несрећно, причињавало срећу, јер је у писању нашао смисао властитог постојања. Самим тим и неку врсту среће.

Лако је, кажу, верницима. Они живе за тренутке оностране среће. Рај, ценет, вечно ловиште подразумевају стање перманентне среће. Дочим се они који у то не верују труде да срећу доживе није и присно, сада и овде.

И тако, живим с надом да ће бити више оних тренутака које бих да замрзнем, као што су испијање моке у Кофидриму, једење сладоледа Нирвана, оног с орасима, доживљај оргазма и, надасве, да загрлим и пољубим оног кога волим и ко ме воли.

Упознавања

Пешер Фелкер

ДНЕВНИ ВОЗ ЗА ЗАГРЕБ

Пролијећу шумски предјели јесењи,
Одјевени у хаће маглиње;
Кроз грање шмугне понека врана.
Дивљи крик дубоко у мени,
На проживљени бол опомиње,
Ал моја је радост постојана.

Погледе ми управља напоље,
Даје ми наду: блиска си, чекаш.
С ударним времена крилом
Чујем како ми кипе жеље.
Отворен сам преко колосијекâ,
Отвори врата душе широм.

Носећ ме даље воз тандрче.
Тихо, сасвим тихо, ти и ја потопљени,
Ослушнем давно заборављена осјећања,
Ријека ме наде све шира вуче.
Сјај далеких искри радости у мени -
Жар сред тмурног јесењег дана.

Након благâ што живот ми подари
Поврх долина, брда, вода, пољана,
У часу путовања скривена је
Једна тајна и буктиња гори
Упркос часовницима туђих страна,
И осјећам женске усне твоје.

Код Салзбурга, новембра 2011.

РАНИ ЧАС

Никад прије није током раног часа
Толико наде било у пут у даљине
Ништа се из мирних уста не гласа
Чак и цвркут птица данас тихо мине

Моје очи плашљиво ме унутра гледе
И виде твоју слику скривену у мени
Сјене ли се за истинско биће разбуде
Испарили су се немири донесени

Тада ти поново одскочиш у даљину
Ослобођено ти и ја али сједињено
Трчимо босоноги осјећајућ близину
Оно прошло оста у нама неоплакано

А кад нас рано вече додирне и у том
Неки дивљи вјетар дуне према нама
Заведени смо једним будним тренутком
Спремни и слободни на новим путевима

Загреб/Бања Лука, новембра 2019

НОЋНИ ВОЗ ЗА ЗАГРЕБ

Осјећања, не дуже затворена
У пећину разума страшну,
Она помамно кроз ноћ језде.
Пожуда из душе изливена
На скривену ливаду, цвијетом издашну,
Губи се зујећ под сјајем звијезде.

Желио бих у ове касне часе,
Срца рањеног тугом за даљином,
Твоје будно биће у купеу да је.
Да привијем те тик уза се,
Да ћутиш, узбуђена само нутрином,
Ноћ тихо подијељена, за вријеме не хаје.

Око поноћи се брегови издигну,
Долине маглом умотане.
Спавање, снови увратиће
Да за нас миран дом подигну,
Безбрижан сасвим, и без мане.
У дријемежу осјећам истинско биће.

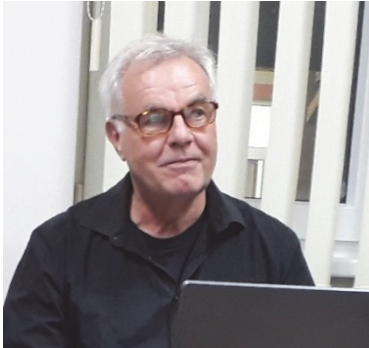
А када јутро кроз окна забијели,
Незнанка проћерда своју драж дивљу,
Не, ништа више бит неће к'о што некад би.
Нашој смо тузи давно одољели.
Путовање је то, што дарива љубављу
А не циљ далеки, што нас споји.

Бања Лука, август 2010.

О УМЈЕТНОСТИ И ЉУБАВИ

Умјетност и љубав
нећеш наћи
док год их тражиш.
Оне те морају сусрести
напољу на ријечи и
у твојој најдубљој нутрини.
Из умјетности и љубави
не можеш направити никакву добит.
Оне се не продају.
Можеш пропустити нешто дивно,
ако их не допустиш, умјетност и љубав,
јединство с протичућом водом,
блискост са вољеним људима.
Умјетност и љубав су непролазни.
Ништа није пролазно што се воли.

Сарајево, април 2011.

Познати немачки књижевник и културни радник **Петер Фелкер** (Peter Fölker), рођен је 1949. године. Осамдесетих година прошлог века именован је за уредника алтернативног часописа Neue Hanauer Zeitung. Године 1993. основао је Фонд солидарности за демократске медије у свету, који је подржавао независне медије и уметничке пројекте широм света.

Објавио је неколико романа, књига за децу, књига поезије и лирских циклуса о грчкој митологији. Превођен је на више европских језика. Године 2013, на светском фестивалу поезије, од Међународне академије културе добио је награду Prix d'Excellence и именован је за почасног члана Академије. Живи и ствара у Гелнхаузену (Gelhausen).

Препев са немачког језика: *Штеван Тоншић*
Текст приредила: *Бисера Суљић-Бошкаило*

Ања Камѿман

ПОЉА, отворена за сваку светлину
као да ће своје сопствене рубове
изнова и изнова повлачити за собом
уверавајући се у своје стање
као да ту сем стања ничег и нема
спокојност у којој се боје сакупљају
у траке, зупце, закошене ковчеге
без дубине
као нешто пролазно
лак који ноктом загребеш
слика коју један од другогачувамо
не разумевајући

ПЛАНЕТАРИЈУМ

чујемо ли себе како ноћу дишемо
јутром детлић неки
обрађује картице за бушење
уобичајених снова
тамо нисмо ни били
црнила што нас попут срне у бегу
опасају далеко су од кућа
мало се да рећи
о линијама које везују звезде
дрвеће је ту влажно и крцато капљица
у планетаријуму пређашњег доба
беше то карта за бушење
коју је неко иглама пробадао
као да ће болна места
да нађе

ДВЕ ДРВЕНЕ ЛАЂЕ

као старе саксије
са остатком земље по ивици
као да тунахерени иза живице стоје
као да су све што расте и клија

узалудни били
и асфалт сам од себе светлуца
подне је, нешто
празним телима допушта
још већа да изгледају.

И ОНДА

а на послетку
ако питаш
како на спавање да идеш
ако кажем
просто испружи се
и учинићеш
да ти се тело стањи
а ти кажеш
и онда
затвори очи
и онда
ако питаш
шта онда да радиш
нешто лако под покривачем
без тежине
и онда.

ОНИ ЋЕ ВИКАТИ

песници па то су голмани
на најмањем зеленилу ледине
подсавезне лиге, то су они
који урлају и машу и знају
да ће се њихов тим заморити
крећу се испред мреже
и нешто касније
осветљени продорном светлошћу
рефлектора попут плиме
викаће
они ће викати
можда нешто тише
можеш их чути те гласове

то дозивање, то трчање
 све поприлично лако било
 најзад
 кад линије више не важе
 мреже.

КРАДЉИВЦИ РИБА

У ноћи сањам о рибама,
 једној старој удици, светлости што се прелама
 допуштам да ми деле савете
 у неком контејнеру предочавају ми рибице мамце
 и како се месо раставља
 на правичне порције
 риболовац оштри мачету
 дан не зауставља долазак
 није он цар и нико
 за њега тријумфалну капију није саградио
 он је оно светло што на измаку следи
 на којем јеси онај већи измак
 са неком удицом о којој знаш само
 да си је често бацаивао
 а да ништа од тога ниси схватио

Ања Кампман (Anja Kampmann), рођена 31. октобра 1983. године у Хамбургу, студирала је на Универзитету у Хамбургу и Немачком институту за књижевност у Лајпцигу. Први књижевни успех имала је 2006. као финалиста *Open Mike* у Берлину. Од тада је добијала многе награде за поезију и прозу, примала стипендију *International Writing Program University of Iowa*, објављивала песме у најпознатијим немачким књижевним часописима (*Akzente*, *Neue Rundschau*, *Poetenladen*) и антологијама (*Jahrbuch der Lyrik*), позивана на књижевне фестивале (Карачи, Минск, Берн). Савремени композитори компоновали су на текст њених песама, а сарађује и са ликовним

уметницима. Од 2011. ради на Немачком радију и другим медијима. Живи у Лајпцигу.

Својом првом књигом песама „Пробе камена и светлости“ („Proben von Stein und Licht“) 2016. код чувеног издавача Carl Hanser Verlag-а изазвала је велику пажњу књижевне критике, а њен роман „Докле се воде пењу“ („Wie hoch die Wasser steigen“) 2018. године номинован је за награду Лајпцишког сајма књига у категорији белетристике, доспео до 3. места на SWR-листи бестселера, добио награду Мага-Cassens за дебитантски роман и Лесингову награду покрајине Саксоније. Књига поезије „Крадљивци риба“ („Fischdiebe“) објављена је у Лајпцигу 2017. године.

Превод са немачког и белешка о аутору:
Драјан Ј. Ристић

Ерих Фриг

НЕИЗВЕСНО

Из живота
сам у песме отишао

Из песама
сам у живот отишао

Који пут
би на крају
био бољи?

НЕМАТИ ЛЈУБАВНУ ВЕЗУ

Понекад
волим
један редак
неке песме
коју сам написао
као да сам је ја написао

Ја чак и знам
да сам је написао
Али ми то не помаже
јер је не пишем САДА

Тај редак
који волим
не воли мене

ПРИБЕЖИШТЕ

Понекад тражим прибежиште
код тебе
од тебе и од себе

од љутње на тебе
од нестрпљења
од умора

од мога живота
који наду одбацује
као смрт

Тражим заклон
код тебе
од превеликог мира

Тражим код тебе
своју слабост
Она треба да ми
притекне у помоћ

против снаге
коју
не желим да имам

СЛОБОДА МИШЉЕЊА

Када мислим на твоја уста
како ми нешто причаш
тада мислим
на твоје речи
и на твоје мисли
и на израз
твојих очију
док говориш

Али када мислим на твоја уста
како почивају на мојим
тада мислим
на твоја уста
и на твоја уста
и на твоја уста
и на твоје крило
и на твоје очи

и умрем како умиру људи
Волим те

ЈА

Што други глађу називају
то мене храни
Што други несрећом називају
то је моја срећа

Ја нисам цвет
ни маховина
Ја сам лишај
Урезујем се у камен
Хиљадама година

Желим да будем дрво
Желим да целог живота
твоје корење додирујем
и пијем дању и ноћу

Желим да будем човек
и живим како живе људи
и умрем како умиру људи
Волим те

ЗИМСКА БАШТА

Твоје писмо
сад вежу те и црвене марке
посадио сам
у саксију

Свакодневно
ћу га заливати
и ницаће ми
твоја писма

Лепа
и тужна писма
и писма
која на тебе миришу

Требало је
то раније да урадим
не тек тако
касно у години

МОЈ ИЗБОР

Претпоставимо да те изгубим
и да онда треба да одлучим
да ли да те још једном видим
и знам:
Следећи пут
донећеш ми десет пута више несреће
и десет пута мање среће

Шта бих изабрао?

Избезумио бих се од среће
да те поново видим

РАЗЛИКА У ГОДИНАМА

Једном
кад ти будеш старија нећу ја више бити старији

Макар ћу ја тада
можда
бити премлад за тебе

Али сад
још страхујем
да сам престар

Понекад стога
пожелим по цену свог живота
да умрем

НЕПЛАНИРАНО

Да сам ја
сувише стар
за тебе
или да си ти
сувише млада
за мене
то су све
тешки аргументи
који би били одлучујући
у училиштима
у којима
просвећени људи
сами себи кроје
прорачунату судбину
строго по мери

Ерих Фрид (Erich Fried) рођен је 1921. године у Бечу. Као Јеврејин, по доласку нациста 1938, напустио је Аустрију и отишао у Лондон, где је живео све до своје смрти (1988).

Један је од најзначајнијих немачких лиричара. Писао је и прозу, преводио, био политички и социјално веома ангажован и док-раја остао „писац у егзилу“.

Пред крај живота добио је неколико најзначајнијих књижевних награда.

Препев с немачког и белешка о аутору:
Сшана Крсијајић

Волфганг Борхерш

ВАНИ, ПРЕД ВРАТИМА

Исјечак (почетак) из драме

Један човјек сџиже у Њемачку. Дуџо је био одсушан, шџај човјек. Врло дуџо. Можда и ѓредуџо. И враћа се џосве друџачиџи, неџо кад је оџишао. Вањским изџледом сад је сличан сџрашилу, које на џољани сџоџи, како би џишице (џонекад ноћу и џуде) џлашило. Душом – истџо шџако. Хиљаду ноћи је вани на мразу чекао. И за шџу улазницу је морао џлашџиши својим кољеном. И џошџо је хиљаду ноћи чекао смрзавајући се, он се враћа најокоп кући.

Један човјек сџиже у Њемачку. И шџу доживљава џрави филм. Морао се, док је шџрајала џредсџава, неколико џушџа ушџинушџи за руку, јер није био сиџуран, да ли је будан или све сања. Но, одмах џоред себе уџледао је, да са своје лијеве и десне сџране, има још оних, који шџо истџо доживљавају. И он џомисли, да се овдје, уџраво, баш, мора раџиши о истџини. Да, и када се на крају, са џладним сџомаком и хладним ноћима, оџеш нашао на улици, закључио је, да се шџу раџило уџраво о свакодневном филму, једном свакодневном филму. Раџило се о човјеку који долази у Њемачку, о једном од њих. О једном од оних који се враћају кући и који се и не враћају кући, јер за њих шџу више нема њихове куће. И њихово мјестџо је шџу вани исџред врашџа. Њихова Њемачка је вани, ноћу на киши, на улици. То је њихова Њемачка.

ПРЕДИГРА

Вјешар јауче. Лаба удара о џоншџон. Предвечерје је. Поџребник. На вечерњем хоризоншџу види се силуџешџа једноџ човјека.

ПОГРЕБНИК: (шџиуца и сваки џуш каже): Бум! Бум! Као – бум! Као мухе. Као мухе, кажем. Аха, ту неко стоји. Да, ту на понтону. И изгледа, као да има на себи униформу. Да, има на себи стари војнички мантил. Без капе на глави. Коса му је кратка као четка. И он стоји баш близу воде. Може се рећи стоји преблизу. То је сумњиво. Они који ноћу стоје код воде, то су, или џубавници или пјесници. Или је он од оног великог сивог броја, од оних који немају више воље. Они који све иза

себе оставе и не могу више. Изгледа да је овај на понтону један од тих. Опасно стоји близу воде. Веома усамљено ту стоји. Љубавници то не могу никако бити, јер они су увијек удвоје. Ни пјесник исто тако то није. Пјесници имају дужу косу. А овај на понтону има четку на глави. Чудан је случај, овај на мосту, веома чудан.

(Бућнуло је одједном нешто тешко и мрачно. Силуета је нестала.) Бум! Ту! Нестао је. Чисто је скочио. Стајао је преблизу води. И она га је једноставно ухватила. И сада је нестао. Бум. Један човјек умире. И? Ништа даље. Вјетар пуше даље. Лаба жубори даље. Трамвај звони даље. Курве леже бијеле и мекане на прозорима. Господин Крамер се окреће на другу страну и хрче даље. И нема – нема сата да се заустави. Бум! Један човјек је умро. И? Ништа више. Само неколико кружних валова су још доказ да је био тамо. Али и они су се брзо смирили. И кад они нестану, онда је и он заборављен, изгубљен, без трага, као да никада није ни постојао. Даље ништа. Хало, ту неко плаче. Чудно. Један старац стоји ту и плаче. Добро вече.

СТАРАЦ *(не кукајући, али шошресено)*: Дјеца! Дјеца! Моја дјеца!

ПОГРЕБНИК: Зашто плачеш, старче?

СТАРАЦ: Зато што не могу ништа промијенити, ох, јер ја то не могу промијенити.

ПОГРЕБНИК: Бум! Извини! То је баш лоше. Али и зато се не треба одмах откачити као напуштена млада. Бум! Извини!

СТАРАЦ: Ох, дјеца моја! То су све моја дјеца!

ПОГРЕБНИК: Ооо, а ко си ти?

СТАРАЦ: Бог, онај у којег више нико не вјерује.

ПОГРЕБНИК: И зашто плачеш? Бум! Извини!

БОГ: Зато што то не могу промијенити. Они сами у себе пуцају. Они се вјешају. Они се бацају у воду. Они се убијају, данас сто, сутра сто хиљада. А ја, ја то не могу промијенити.

ПОГРЕБНИК: Суморно, суморно, старче. Врло суморно. Али, сад у тебе више нико не вјерује, и то је то.

БОГ: Веома суморно. Ја сам Бог у којег нико више не вјерује. Врло суморно. И ја не могу то промијенити, моја дјеца, ја то не могу промијенити. Суморно, суморно.

ПОГРЕБНИК: Бум! Извини! Као мухе! Бум! Проклетство!

БОГ: Зашто подригујете стално тако гадно? То је одвратно!

ПОГРЕБНИК: Да, да, одвратно! Врло гадно! Професио-

нална болест. Ја сам погребник.

БОГ: Смрт? – Теби је добро! Ти си нови Бог. Теби вјерују. Воле те. Боје те се. Ти си непобитан. Нико те не може порећи! Нико вријеђати. Да, теби је добро. Ти си нови Бог. Теби се нико не може провућ. Ти си нови Бог, смрт, али си се нешто угојио. Тебе посве другачије имам у сјећању. Пуно мршавијег, испијенијег, коштавијег, а ти си постао округао и мастан и још добре воље. Стара смрт је изгледала увијек тако прегладњело.

СМРТ: На ја, у овом вијеку набацио сам мало килограма. Посао је добро ишао. Један рат је другом пружио руку. Као ове мухе! Као мухе се лијепе мртви по зидовима овог вијека. Као мухе леже укочени и исушени на излогу времена.

БОГ: Али то подригивање? Зашто то грозно подригивање?

СМРТ: Преједање. Чисто се прејео. То је све. У данашње вријеме се не може бити без подригивања. Бум! Извини!

БОГ: Дјецо, дјецо. А ја не могу то промијенити! Дјецо, дјецо моја! (*оглази*)

СМРТ: Па онда, лаку ноћ, стари. Иди спавај. Пази само да и ти не паднеш у воду. Ту је управо малоприје један исто утонуо. Пази добро, старче. Сад је мрачно, врло мрачно. Бум! Иди кући, стари. Не мијењаш ти то. Немој плакати за оним ко се управо бубнуо. Онај с војничким капутом и четкастом фризуром. Пукнућеш од плача! Ови што вечерас овдје поред воде стоје, то нису више љубавници и пјесници. Онај овдје, онај је био само један од оних који више не желе или више не могу. Једноставно не могу више, и тако тихо улазе ноћу негдје у воду. Бућ. Прошло. Пустити га, не плачи, стари. Препући ћеш од јецаја. Био је то само један од оних који више не може, један од од оног великог сивог броја... један... само...

Волфганг Борхерт (Wolfgang Borchert) је један од најпознатијих представника књижевности „поратних рушевина“, односно поратне Њемачке. Својом драмом „Вани, пред вратима“ која је најприје синхронизирана у радио-драму „преко ноћи“ је постао књижевно име чији дух и данас послије више од пола вијека освјетљава многобројне како њемачке тако и свјетске позоришне бине

Његова драма „Вани, пред вратима“, осликава вријеме друштва послије ратних страхота, вријеме када прохуја простором и временом ратна олуја и остави за собом свијет крхотина.

Кратко о радњи: Борхертов јунак се враћа тако са ратишта, односно дугогодишњег заробљеништва својој кући: враћа се своме дому о којем је годинама сањао – али којег више нема, враћа се својој жени – која је сада пригрлила другог, јер је мислила да је он одавно мртав, он се враћа оцу и мајци – али њих више нема... Опет жели започети нови живот, али за нови живот као да је посве закаснио, предуго је био одсутан да би га више могао ухватити... Како да започне нови живот неко ко је већ „отписан“? И ето тако – „отписани“ остаје вани – испред врата.

Борхертов стил је прегниран кратким реченицама, елипсама, паратаксама, самовољном интерпункцијом, употребом везника и придјева којим често започиње своје реченице. Понављањем појединих дијелова реченице аутор потврђује важност реченог. Но, он интензитет својих реченица добија и уз помоћ стилских фигура попут алитерација, неологизама, климакса и анти климакса, употребом атрибута, реторичких фигура, алегорија, хипербола... Иако се у драми ради о жртви рата аутор често користи и елементе хумора.

Бохерт се неријетко изражава симболима, посебно симболима фарбе, које истичу супротности и емоције. Он бојама попут сиве боји песимизам, док бијелу користи као фарбу болести и хладноће, а црну као омен пустоши и опасности, а код њега је црвена боја, фарба рата, а не љубави.

(У касну јесен 1946. године Волфганг Борхерт је написао овај комад за неколико дана и он је као радио драма по први пут синхронизиран на њемачком Nord West радију 13. фебруара 1947. г. Ова радио-драма је много пута била репризирана и преузимања од великог броја међународних канала.

Дан након пјесникове смрти, 21. новембра 1947. године, ово дјело је инсценирао Волфганг Либенајнер (Wolfgang Liebeneiner) као позоришни комад у Хамбуршком позоришту. Готово сва већа њемачка позоришта су овај комад имали у својим програмима.

У форми књиге драма се појавила у новембру 1947. године код издавачке куће *Rowohlt* и превођена је на неколико европских језика. По овом дјелу је снимљен и филм под насловом „Љубав 47“, у режији Волфганга Либенајнера.

Превод и белешка:
Бисера Суљић-Бошкаило

Тумачења

Мићо Цвијеџић

КРОЗ БИОГРАФИЈУ КАО ЧИСТИЛИШТЕ

(Зоран Хр. Радисављевић: СИТО, ЧЕТИРИ ГОДИШЊА ДОБА (64 ПЕСАМА), Филип Вишњић, Београд 2019)

Из пет раније објављених песничких збирки, у интервалу од 2003. до 2016. године, Зоран Хр. Радисављевић (1952) приредио је избор под амблематичним насловом *Сито* (Филип Вишњић, Београд, 2019). Од пробраних и нових песама омеђио је већ препознатљив простор своје песничке путање, најбитније деонице укупног књижевног учинка. Оне су, највећим делом, комплементарне са значајним публицистичко-књижевним пословима које је обављао као дугогодишњи новинар и уредник „Политике“. Из таквог обиља је настало више драгоцених и незаобилазних књига разговора, са импозантним бројем превасходно српских писаца.

Важно је нагласити да су се на сродном послу нашла два истакнута представника поменутог дневног листа, Радисављевић и нешто старији Радован Поповић, који су новинарској и уредничкој мисији обезбедили трајнији смисао. Први, у књигама референтних разговора, а други са делима књижевних биографија највећих националних стваралаца, чиме је етаблирао један пионирски посао у српској књижевности и култури. Наш песник је објавио и неколико укоричених избора публицистичких текстова. Нарочиту поетичко-рефлексивну носивост поседују књиге дијалогских трактата и филозофских промишљања, насталих на гозбама мисли и речи са изузетним песником Витом Марковићем.

Пред читаоцем је, дакле, нова књига Зорана Хр. Радисављевића, репрезентативан песнички избор *Сишо*, наслова полифоне семантичке носивости. Међутим, пажњу упућенијег читаоца заголицаће и поднаслов књиге, нарочито оно што је нумерички означено у загради: *Четири јодишња доба (67 њесама)*. То побуђује мисли на случајне подударности и додатне асоцијације. Пре свега на великог песника Миодрага Павловића и његово прво дело, *87 њесама*, једну од превратничких књига модерног српског песништва. Два песника (гле, божанског устројства и случаја комедијанта?!), повезује још једна чињеница: наш класик је своју књигу објавио 1952, кад је његов песнички потомак тек угледао свет. А када су у питању нумеричке ознаке, вероватно ће ретко ко приметити да је у одредници *67 њесама*, аутор нумерисао животни збир својих година, управо у години када је објавио нову књигу. Што се, сигурно, није случајно догодило. За сваку годину живота, по једну песму.

Прву песничку збирку *Мршво слово*, Зоран Хр. Радисављевић је објавио 2003. године, коју је децидно означио и последњом. А и ову, вели, обелоданио је на наговор пријатеља. Песме су настајале у бурним младалачким и студентским годинама, а књигу заокружује „Бела лептирица“, истинито и драматично и певање о мртвој драгој, због кога је великог губитка, како саопштава у опоруци, престао да пише поезију. Испод песме записан је датум: 23. јул 1982. У збирци су верси о љубавним заносима и другим животним искушењима, мотиви из завичајне Рашке и урбаног београдског универзума. Са болном каденцом у поменутој песми, којом се, какао сам тада написао, „заокружује Радисављевићев поетски дневник љубави и патње, означава крај једне песничке биографије“. Међутим, у крајњи исход песникове опорукe исказао сам већ тада дозу сумње, коју ће потврдити, срећом, потоње Радисављевићево певање. Није заувек заћутао, песник је ипак поново запевао. Објавио је пет књига, са високом вредносном рецепцијом, које су песнику донеле значајна признања.

На овим кладенцима се темељи књига *Сишо*, обogaћена и новим песмама. Збирку отвара пролошка песма из наслова, а заокружује епилошка „Бранковићи“. У првој се, након одласка родитеља, кроз сито успомена пребира и реферише горчина животног искуства, под којим је поетичким знаком и већина других песама. Епилошка је под температуром наглашених патриотских осећања, судњег косметског завета, националних

стрепњи и опомена. Између њих су четири деонице, *Четири јодишња гоба*, која су метафорична ознака људског живота. Превасходно лирског субјекта, који се у претежном делу свога певања исказује у првом лицу једнине. Непрестане борбе између живота и смрти, драме постојања и стварања.

У првом песничком кругу „Пролеће“ је осам раних песама, уз само једну новију („Пупољак“, 21. фебруар 2016). Песме неспутане љубави, младалачких епифанија, игри и заноса, па и оних који слуте на еротски грех. Пева о немирима и искушењима, ватри и глади душе и тела, стварности и привиђењима. У другом кругу, „Лето“, само су две давне песме, завичајног рашког надахнућа, а остале су из зрелијих година, са више горких искустава и сазнања, личних и националних пораза. Наравно, и животних судбина и парадокса, као у песамама „Вино из костију“ и „Лех Валенса“, са поентираним апсурдним преокретима. Уврштене су и песме изоштрене свести о новијој трагичној националној драми, али и оне у којима се апострофира узвишени смисао наше духовне орнаментике. Песник топографише, такође, доживљаје и сусрете из свакодневнице, са асоцијативним одблесцима и иронијско-сатиричним инвективама, које налазимо и у другим састојцима књиге.

Целина „Лето“ завршава се песмом „Кад прође љубав“, која је једина у целој књизи без датованих ознака њеног настанка. Са сетним версима и наглашеном свешћу о пролазности: „Кад прође љубав/ Остају нејасна сећања/ Мртва слова“. Са овом је у дослуху песма „Радовање животу“, из трећег песничког круга „Јесен“, у којој је такође, у поодмаклим годинама лирског субјекта, апострофирана недоступна љубав, са оном „Која мирише на малине“. Са младом девојком: „И да се последњи пут/ Радујем животу“. У овој целини су, попут стражиловских, Бранкових, песме *шуџа* и *ојомена*; страшних снова и омчи око врата, стишаних страсти и тескоба, празнина и резервних положаја. Наглашене самосвести о пролазности и прошлости тела. Али и неприправности за смрт, како ће рећи у једној раније објављеној, сажетој песми: „Смрт чекам/ Сваки дан/ Потпуно неспреман“. Реферише свакодневне ситуације, кад је сам или у блиском друштву, из којих зјапе пустош и бесмисао, извлачи животни наук. Када и књиге, којима је посвећен, постају баласт и оптерећење. „Књиге су ме затрпале/ Гроб су мој постале“.

Завршни круг „Зима“ отвара давна, већ помињана песма „Бела лептирица“, балада о мртвој драгој, посебне елегичне интонације: „Најдража моја/ Мртва моја“. Када на узглављу, у бесаним ноћима, „Уместо тебе/ Бди бела лептирица“. О љубави коју је дуго боловао. Давна балада природно је заузела место у целини „Зима“, дубоко метафоричког значења и смисла. Где су, већином, и друге песме елегичне и драмске интонације. Страшних слика о старости и болести, призора пропадања, распадања и метастаза. Код најближих и најрођенијих: мајке, оца и самотника стрица, кад живот губи сваки смисао. Они страшни часи, које снажно песник инвентарише, нарочито последњу животну драму оца. Кад га обузима такво осећање, да њихове клице и симптоме и сам носи: „Да сам/ Од свих болести/ Болестан“. Па му се у страшној породичној драми учини: „Мртви отац/ Сахрањује мрвог сина“. Када се у таквим граничним ситуација, идентификује са смрћу.

У овом одељку су и неке друге песме у којима се смрт наслућује, у животном добу када и сам у новинама отвара прво странице читуља. Кад му се још шире отварају видици животног бесмисла и бескраја ништавила. У неколико песама исписује, такође, песничке читуље преминулима, блиским по осећањима и перу. Као и у другим књигама. Рецимо, у песничком делу *Света шрешиња*, где цео циклус носи наслов „Пријатељи“. Он очаствује песмама писце и уметнике, са којима је, у посебним приликама и пригодама, провео угодне животне тренутке. Јер, Радисављевић је песник друговања, конкретне и непосредне људске комуникације. И многи други конкретни догађаји и призори, па и апсурдне ситуације, импулс су и мотиви његове поезије. У којој се, најчешће, муњевито скенира њихов дубљи смисао. Али, истовремено његова песма, „излази из оквира конкретног, натпевава свој повод, престаје да буде новинска информација, постаје поезија“, како је својевремено записао Петар Пајић, изворни национални песник, један од блиских пријатеља нашег аутора. Чији стихови поседују сличне луцидне обрте и блеске, оштроумни иронијски набој.

Песник, најчешће, живу стварност и упечатљиву фактографију претаче у „неку врсту лирског дневника“, у дијалог „са сопством и светом“ (Т. Росић). Ова књига, као и неке претходне, настајале у зрелијем пишком добу, сведочанство су непосредних спознаја и проживљених ситуација; малих радости, великих драма и егзистенцијалних метаморфоза. Он иде,

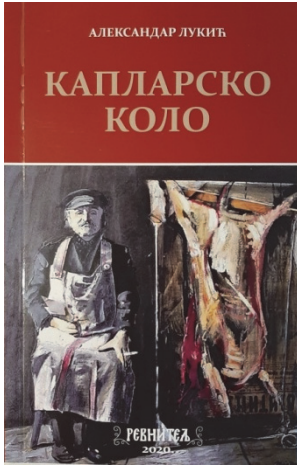
најчешће, подруку са живом стварношћу, чије поруке, тон и слике рационално верификује, да би их преобликовао у снажне песничке поенте. У доброј мери поезија је његова преликана аутобиографија, с укусом кристалисаног бурног живота и богатог људског искуства. Попут оног игумана Стефана, који је „прошао сито и решето,/ овај грдни свијет испитао,/ отрова му чаше искапио...”

У књизи *Сишо* Зорана Хр. Радисављевића, у деоницама под симболичном ознаком проласка кроз годишња доба, идентификовани су његов живот и поезија. Пролазак кроз биографију и поезију, као кроз чистиште. Припреман на све поразе и губитке, који нису само песникови. Песма је његова самоспознаја, последња одбрана и опирање сваком бесмислу.

Душан Стојковић

УДАРАЦ ЗА УДАРЦЕМ: ПЕСМА

(Александар Лукић: КАПЛАРСКО КОЛО, Ревнићел, Ниш 2020)

Прва збирка песама Александра Лукића *У вајону Розанова* (1986) улетела је у српску поезију као право лирско топовско ђуле. Песник је одмах показао, и доказао, како се разликује од свих других који су били присутни на нашој песничкој сцени по оном што би, иако се често заборавља да је тако – требало да буде права, и основна, вредност сваке праве поезије: животношћу, снагом, занатском перфекцијом. Нимало случајно, књига је добила Бранкову награду. Песник на велика врата улази и у антологије српског песништва, било савременог било двадесетовековног.

Михајло Пантић и Васил Павковић уносе песму „Сањајући о фарми поскока“ у *Шум Вавилона* (1988), Миљурко Вукадиновић се у *Звуцима и комешањима* (1989) опредељује за три: „Сањајући о фарми поскока“, „Неприлике“ и „На обалама подземне реке“, а Стеван Тонтић у *Модерном српском њјесништву, Великој књизи српског њјесништва од Косића и Илића до данас* (1991) за „Сањајући о фарми поскока“, такође. Потом следи велика клацкалица: неки антологичари га, попут Мирослава Лукића, могуће (бројем песама и дужином датог простора) прецењују, али га већи број, потпуно незаслужено, игнорише (наведимо само Владимира Јагличића, Милутина Луја Данојлића, Миодрага Перишића или Ненада Грујичића). Место Александра Лукића, упркос томе, у савременој српској поезији је стамено. Пред нама је песник који се није угледао ни на кога, онај на кога се ниједан наш песник, чак и да то пожели, угледати не може. Једном речју: сасвим особен и непоновљив.

Последња Лукићева збирка, ова о којој пишемо, *Капларско коло*, појавила се у библиотеци „Сига“ нишке издавачке куће „Ревнићел“ која нас је до сада обрадовала неколиким

песничким књигама попут следећих: *Трн у оку* Милоја Дончића, *Прошлости будућности* Зорана Вучића, *Туџаник* Милоша Јанковића, *Замак у облацима* Звонимира Костића Паланског, *ПонаДрукОјиса* Мирослава Тодоровића, *Међуштим* Радосава Стојановића или *Згравница паразитија* Милоја Дончића. У време када су многим нашим критичарима песничких остварења пуна уста приче о ревизији устаљених (незаслужених) вредности, ево те ревизије на делу! „Ревнител“ се све више афирмише као мали издавач великих збирки.

Александар Лукић је мајстор дужих песничких форми, модерних мини епова. Читава серија његових књига, посебно, *Евроја* (1995), *Брод лудака* (2001) и *Лејенге о рамондама и ружичастом њеску месечевој смакнућа* (1999), спадају у ту категорију и он у савременој српској поезији, у којој се велики број истакнутих и тобоже истакнутих песника истим позабавио, нема премца. У каснијим својим збиркама (нпр. *Јасиис*, *Не сиомињи ђавола*, *Савремени ушкољеници*, *Кукавичлук* и *Псовка*) песник се определио за појединачне песме, али оне чврсте тематске целине, издалека налик на фрагментизовани еп, граде. Исто важи и за *Кайларско коло*. Збирка нема циклусе. Песме нас „бомбардују“ максималном критичношћу према опеваном, особеном лирском „ангажованошћу“. Читав низ теоријских примедби може се упутити ангажованој лирици, али када се песник који се њој упутити оствари као песник, не плаћајући притом никакву цену јефтином политичком ангажману и не задовољавајући се општим местима када је о процени шта је добро и морално а шта то није реч, а то се са Лукићевом поезијом дешава – онда се такав ризик исплати. Нимало случајно, на корицама ове Лукићеве збирке налази се слика великог Миће Поповића који је свему постојећем, и владајућем, усправно ходајући и смело сликајући, ишао уз нос.

На лексичкој равни збирка се креће од деминутива: *дујенце*, *душица*, *курчић*, *мајарчић*, до жаргонизама, народских речи и вулгаризама: *баба сера*, *брале*, *буца*, *гаса*, *дрмуснуши*, *Лово наново*, *кркање*, *љоснуши*, *нај*, *сјајњак*, *сирнџање*, *чова*, *цаба*, *цада*, *шошка*. Укључене су и скраћеница типа *ишд.*, *ишсл*. Веома су чести узвици и оноματοпеје: *С, с, с, с, с...*; *Тра, ла, ла!*; *ојха*; *бла, бла, бла!*; *кљуц, кљуц*; *шуй – шуй*; *бум*; *Би! Би!*; *фуј*; *Оја, чико!*; *Ура, на сец!*

Синтагме Лукићевих песама имају у свом језгру оксиморон: мртвачки сандук = *вечни креветица* („Селфи удвоје“), или („критичку“) метафору: *груштивена кила* („Татуаж“), *иџмана*

стихова („Апокриф“), ѿкондирене сенке („Епифанија са Коринта“).

Песничке слике присутне у њима запремају најразличитије скале што илуструјемо одабраним примерима: *Разуми ѿо: божја армија сјаса. / Три црне шачке на крају реченице* („Позоришни комад“), *Црна ѿлућна крила данашњице* (Исто), *Дном наших чамаца ѿраћака улов риба: / цеѿанице дрва ѿурнуће низ сѿрмину. / Развучене шкрѿе музицирају у ройцу* (Исто), *заѿорела ѿалачинка – склујчан јежић* („Покладе“), *колачићи: чистѿе риме* („Концерт на шумској тестери“), *слио се руѿобан век, брекће од врења, / шаренила, развалина сѿрасѿи* („Концерт на шумској тестери“), *Са сѿреха висе леденице. Оѿера бајонѿта* („Усирене фаце“). *Парламенѿ: очеруѿана шасија / ауѿомобила* („Грб републике“), *камо је несѿао живоѿ? Пођох ли ѿуѿем за њим?* („Капларско коло“), *Позив на вечерњу: сонѿи* („Епифанија са Коринта“). У песми „Усирене фаце“ метафоре се, готово рафално, граде системом асоцијација.

Једна од најнеобичнијих поетичких песама читаве српске поезије несумњиво је Лукићева која је насловљена „Цеђ“. У њој имамо прикривени атак на чувену поетичку „причу“ Андрићеву из *Разговора са Гојом* у којој се о густом ткању када се везе (али и када се литерарни текст тка) говори:

Српски језик – ѿракљача:

ѿо ѿрљавом вешу – ударац за ударцем.

Риѿам, риѿам дајѿе, риѿам бели рубље:

ѿоѿовим ѿу музику од давнине.

[...]

Поезију мимо ѿознаѿоѿ верса ѿражи

ѿуѿниче кроз време. Алхемија цеђи је ѿоучна.

[...]

Оѿкриј хронични екцем груѿѿива:

ѿржене ѿлавице ѿрица на ѿањиру.

Ритмичка ѿракљача коју налазимо у овој песми далеки је одазов на отров поскока као песнички еликсир са којим смо се срели у чувеној песниковој песми „Сањајући о фарми поскока“ која се налазила у његовом песничком првенцу *У ваѿону Розанова*. Алхемија цеђи као ознака поезије мимо постојеће, познате и уобичајене, „производи“ *груѿу*, другојачију поезију, ону коју песник ствара тако што *ѿешком муком ѿише(м)сѿишове* („Апокриф“). Постоји права „клацкалица“ граматичких лица Ја и Ти. Поред римованих песама, има и оних са унутрашњом римом и великим присуством звучних фигура попут

алитерација и асонанци, за шта наводимо само један пример: *сїраву сїравної доба* („Позоришни комад“).

У доба када се у нашој поезији непрестано, у таласима, пишу сонети толико да је права сонетоманија њоме овладала, Александар Лукић се сонета клони. Сонети вуку уназад, окрећу поезију ка оном што је некада било, дочим је песник о којем пишемо до грла загњурен у тренутак у којем јесмо, борећи се да наше јествовање превазиђе свако нијење које нас ништи, и као људе и као песнике, посебно оне мислима обузете, погледа уперених ка времену које ће тек приспети. Из прошлости се као попутнина чува само оно што је своју, сада прошлу, садашњост надживело. Стога, наш песник, било директно било индиректно, као песника који нам светионик може бити, издваја, између осталих, и више од свих њих, управо Томаса Стернс Елиота који је у *Четири кварцетета* певао о амалгамисању тро-времена, прошлости, садашњости и будућности, у једно једино време, али тако што се прошлост у будућност загњурује једнако као што и будућност у прошлости борави. Садашњи тренутак је само блесак истовремено полетео у оба правца: ка минулом и ка оном чега ће бити како би минути могло.

Песме из, за сада, последње фазе свога певања, Лукић претвара у ударце у лице стварности и моралним изопаченостима које су почеле кроз живот да нас воде као да је то сасвим нормално и морално. Као што је својевремено Предраг Палавистра писао о *критичком реализму* унутар српске савремене књижевности, Мирко Магарашевић последњих година то чини када је о српској критичкој поезији реч. У својој књизи управо *Српска критичка поезија*¹насловљеној, он набраја следећа имена: Јован Христић, Миодраг Павловић, Десанка Максимовић, Љубомир Симовић, Мирко Магарашевић, Раша Ливада, Миодраг Станисављевић, Милован Данојлић, Ибрахим Хаџић, Гојко Ђого, Предраг Чудић, Александар Ристовић, Срба Митровић, Милан Ђорђевић, Братислав Милановић, Небојша Васовић, Милош Комадина, Немања Митровић, Миленко Д. Јовановић, Младен Срђан Воларевић, Марија Кнежевић, Ненад Милошевић и Драган Стојановић. Њима би требало придодати и песника о којем пишем јер је он песник таквог усмерења много више од неких који су се на Магарашевићевом списку обрели. И не само због тога. Магарашевић пише како „песничка критичка свест не жели да понавља грешке ангазоване поезије, јер већ

---

¹Академска књига, Нови Сад, 2013.

знамо где се завршава свака врста једностраности“.² Песници *кришћичке поезије* стварности прилазе „са оспоравањем и указивањем, са иронијом и хумором, демаскирањем и расвешћивањем“.³ За разлику од већине савремених српских песника, њихова глава није пободена у песак. Они гледају стварности у очи и хватају се са њом у коштац.

Лукић, који у песми „Молитвени доручак“ говори о америчким бомбардерима који су у оквиру бомбардовања наше земље током ратне, дивљачке операције иронично назване „Милосрдни анђео“ нашу земљу „крмачама“ засипали и *гаси* америчком председнику који је умислио како је *Мајтера наг мајтерама*, има сјајну песму „Подводачи“ коју наводимо из цела како бисмо показали како очигледан критички тон задобија песничко рухо:

*Војни конвој – ружна њанџљичара
исцуржена ка западној њериџорији
Југославије. А на челу њодводачи
џолоџлави у њанциру.*

*Поџом следе камиони са навученим
маскирним џерадама њреко арњева:
џриколице, лаки и џешки џоџови, борна кола,
џенкови, амфиџије – џуџи њилски коњи,
сила измилела са скривених џолиџона;
војници џорџије од шлемова њаџукли на џлаву
вире из куйола џенкова – џоисли калуџериџи;
на крају камиони са џољском кухињом у џокреџу,
и камиони са арњевима без џераде са марвом
везаном о сџранице џриколица: рика живоџиња
уџоџџуњава сџраву – уџарени без реџа краве и волови...*

*Публика џоздравља војну машкараду –
исцуржене лоџаџе шака дуж џуџа – џри џрсџа
џарају ваздух у знак џобеде: сви, сви, сви.
Комуниџичко – џравославни џоход – беџа раџовања.*

И џосле Тиџа – Тиџо. Еџидемиџа беснила.

*Обриџана браџа џреко ноџи, ко од шале.
Југославиџа расџурена ко „џуџарска скуџиџина“.*

*У Беоџраду ничеџ новоџ, деџениџама џузела џако.
Бункер Тиџове џробнице чува џудно око срџске војске.*

²Наведена књига, стр. 320.

³Исто, 321.

Све у песми „померено“ је/ сасвим искошено њеним насловом којим се они који колону предводе управо *подводачима* називају. Оно што у песми следи директна је последица тога што су се такви (само)прогласили нашим челницима. Подводачи продају оно чиме мисле да располажу, оно што су ланцима и уценама (при)везали уз себе.

Издавајмо и песме „Тартуф“ и „Првобитно“. Другом, убедљиво најкраћом у збирци, ова се окончава. Она привремено спушта завесу на Лукићево песниковаше. Наводимо и њу из цела е да бисмо показали како песник, поред гороломних лирских трескова, зна и тишину лирског да ослушне:

Мала лампа вере свейли у мраку: невидљива.

Речи бризају ко водопад са смене у шуми.

Преко деведесет и девет каменова стих се слива.

*Размисли: коме служе стихови? Мањина осћаје
проклећа мањина. Нико у шами. Тишина.*

До тишине се приспева тако што се од бризгања воде/ стихова преко стена креће. Нико у тами скривен је Одисеј, вечити путник, који је тако сам себе окрстио у Полифемовој пећини. Тишина, последња реч песме из *шама* израња. Но, само је питање тренутка када ће поново песник да загрми.

Иако на први поглед изгледа како Мирослав Лукић претерује када песništво Александра Лукића (1957) сврстава у сам врх српске прошловековне поезије, потребно је послужити се *грутим* погледом, а овај нас приближава сасвим ономе на шта нас је претходећи поглед упутио. Александар Лукић је самосвојан песник који, синтетички, својим песмама покушава, и успева притом, да изврши поетску рекапитулацију минулог, и доживљајног, и историјског, и симболичког, и песничког. Пева тако што, истовремено, суверено надлеће читаву песничку традицију у коју се и његово песništво ујлебљује, свестан нових видика који се пред њим и пред њом отварају, способан да у постојеће унесе не само нови дрхтај већ да га разглоби и стваралачки споји поразмештане делове у нову композицију пуну сатиричног и критичког набоја, непомирну са оним што се затекло, незадовољну оним што се одсањати може. Јер, нешто треба и учинити. И голим песничким рукама. И духом. И душом.

Каиларско коло ретко је добра песничка збирка. Она која несумњиво обележава тренутак у којем се појављује пред нама.

Владимир Јаџличић

КАП ТВОЈЕ КРВИ

(Верољуб Вукашиновић: ТИЛИЋ, *Православна реч*, Нови Сад 2020)

Још и сад ми се, понекад, деси, да у сну видим, или и чешће, чујем - како деда откива косу, на чистини изнад штале, прилегавши, колико је дуг, на лев бок, чекићајући по „седмици“. И још чешће, како косу потом бруси, пре него што крене у ливаду.

Са њим се некако и може изаћи на крај, али са стрицем – то је немогуће. Откос му је дупло шири од мог, а што се брзине у кошњи тиче – никад стићи. Заврши свој проред и врати се, отуда, на мој, да ми помогне. Зато сам га, у једној песми почастео титулом „најбољег косца Шумадије“, иако на ту титулу вероватно претендује на хиљаде других косаца.

Не причам ово да бих (коме, уосталом?) објаснио какав сам косац био, већ зато што, из прве руке, знам шта је тилић.

То знање важно је за читање најновије, истоимене збирке песама Верољуба Вукашиновића.

Правоверност дубљој српској традицији – то је најважнија одлика Вукашиновићева, као песника. Неко би му замерио да он, у свом „слатком православљу“, каткад не види тамне стране живота, да често „благоглагољи“ и прекрива медом црвљиве наше ране, али ће пре бити да их он не сматра песнички важним, јер му се важнијим чине наше дубље оданости, приврженост једном узбудљивом и гранатом току, светлијој осунчаној стази на којој се он осећа победнички свој на своме. Свет који он запажа воли човека, не одбацује га, стано се нуди да му у нечем важном угоди и помогне. Потребно је, међутим, да сам човек одбаци нечист и спере скраму лажи и зла која га, често, одређује. Тада, и сам свет постаје прозрочна песма којој ваља припасти.

Наша књижевност у поезији је, углавном, ишла оваквим током. У прози – није било тако. Сама социјална страна пра-

вославне традиције је тражила, понекад, да се писац завуче у најболесније ткиво, како би тражио и нашао тешке одговоре на неподношљивост живота. Најбоље пример је, разуме се, Достојевски. Али, и наша традиција није, на том плану, за одбацити. Сетимо се Боре Станковића, или Црњанског (који описују тешке интимне, инцестуозне драме својих јунака). Андрић не воли танчине ружних сцена, или псовке, али у *Проклетој авлији*, описујући затвор, када у њему падне ноћ, каже да се може чути како затвореници "дозивају своје дилбере". То је само једна успутна реченица – али без ње се не може, ако описујеш било који затвор, па и турски. Зоран Костић воли да прича анегдоту у којој шеткају Булатовић и Андрић. Булатовић покаже Андрићу једно накриво дрво и каже: „Уз оно дрво сам причврлио једну, сисату и гузату!“, а Андрић одговара: „Дивно дрво!“. Ако је и измишљено, немогуће је измислити тачније. Можда је српска књижевност са Булатовићем и „јексерашима“ претерала у таквим опсесијама, ко ће знати. Српска поезија је, чини се, зажелела, у највећем свом делу, некакву духовну обнову, готово заштиту од таквих тема и интенција. Десила се чудновата једна ствар: српска проза се, изненадно, у времену савременог бестијалног зла, повукла пред њим у некакве имагинарне светове, бавећи се (част изузетима, нпр. В. Кецмановићу, или Л. Драгићу!), углавном, питањем „да ли је маркиза изашла у шест“ (Пруст), док је поезија, храбро се упустивши у двосеклице свог доба, у којем је на коцку стављен и сам идентитет и опстанак, физички и духовни, нашег народа, пожелела да, уплетена у такве размирице, изађе из њих девичански чиста, ћирилски просветљена, боготражилачки узвишена. Заправо, изван неумитне запрљаности земаљске коби, у чистоти као јединој победи. Вукашиновићева поезија, по правилу, изоставља крвожедне и срамне сцене и слике (од Вијона преко Бодлера наовамо, у друкчијој једној традицији, није било тако), а Вукашиновић спада у оне који сматрају да песништво почиње управо тамо где престају ругоба и злочин (с правом припали још увек ненаписаној прози). Није он неко ко их не види, већ их одбацује, ради нечег дубљег, ради вредности која човеку може бити драга, јер оправдава његов боравак на земљи. То је једна врста припадности, и није мање узбудљива од концепта чегрсти и бунта, јер има свој разлог, јер, на крају крајева, доноси свој резултат.

Тај концепт је концепт учења у невидљивој, али стално присутној школи живота, која потиче од народне изреке „свуд

за старијим, сем узбрдо“. Најбоље је, сматра Вукашиновић, и у томе му се нема шта замерити, покушати ускладити свој живот са животом најбољих предака, који су се, ипак, храбро борили да сачувају нешто што се стално расипа и губи, а што се може сабрати једино у колективној свести, припадности и оданости. Тако мора бити од првих корака, од мајчиног млека, да не кажем од "млека искони": устати на ноге, ухватити мајчин поглед, посисати млеко – живети. Просто и лако. И једино. Таквом се чини и сва Вукашиновићева идејност, па и његова, често версификативно предвидљива, техника. Све се то, само од себе, природно намеће, као добар избор – и најдубљи извор. Рекло би се да су његова песничка средства исцрпљена још у романтизму, како примећује и Р. Микић (у поговору књизи), али у своју лексику он лако смешта и новоосвојене речи: инстаграм, ријалити, интернет... На тај начин шири лексички дијапазон у два правца: према старини тилића и према новини техничких новотарија.

Иако у основи предвидљив, и самоограничен својим изборима и припадношћу, Вукашиновић није песник једноставан и једнозначан. Он показује, повремено, дубоке увиде и мисаоне продоре који не зависе од његовог напредног опредељења. Укрштајући приче из личне судбине и колективног удеса, као и из матрице припадности најлепшој уметничкој традицији нашег народа, Вукашиновић често на једноставни закључак своди вековна и вековита сазнања и спознаје које је искуство народа претворило у пословичну истрајност, врлину и опредељење. У овом науму у српској песништву он није усамљен, и то можемо означити посебном једном снагом наше уметности, која уме да се обнавља сама у себи и да сама из себе извлачи нити ка будућности, ка „нерођенима“, како каже наш Стеван Високи. Ова намера и њено остварење подвлаче самосвојност српске поезије која показује велику истрајност, отпорност и вредност у времену, али и потврду песничког пута Верољуба Вукашиновића који на том путу уме придодати и своје грешне кораке. Ми тим корацима можемо једино пожелети да се позлате, јер су, често, злата и вредни. Вредносни код ове поезије је, зато, с једне стране окренутост сунцу (цвет, птица, пчела, кошња), а са друге радишности личних предака (деда, отац) и милозвуку и опредељењу уметничких узора (Лазар Костић, Миљковић, Раичковић, Петар Пајић итд). Нашло би се на том списку и страних аутора, поготово романтичара. Зато су песнички погоци Вукашиновићеви – наши, заједнич-

ки, и зато су његови увиди и људски задаци, постављени само-
ме себи, и свима нама, на путу преображаје сваког човека,
потребити:

*Пловиши даље, њрема њучини
до дна ронии и у дубини*

*додирнуши ти немирне саи,
ући у сваку каи швоје каи*

*и као риба у брзом скоку
наћи се оиеш у швоме оку.*

Љубиша Ђигић

ПОД ДУГОМ СВОГ ПОДНЕБЉА

(Љубица Ненезић: СРЕЂА ЈЕ ЧЕСМА ШТО СПОРО КАПЉЕ, Мали Немо, Панчево 2019)

Као професор књижевности Љубица Ненезић (1937) је дуго у себи тајила будућег писца. Све што је и објављивала у периодици није је истицало на књижевној сцени до њеног приповедачког првенца *Тренуци* који објављује тек 1993. године. Уследиће иза те књиге серија збирки приповедака које ће објављивати такоређи из године у годину (*Ембарјо на моравски начин*, 1994, *Недокучива страна жене*, 1995, *Унутрашња страна*, 1996, *Цвети бајрема*, 1997, *Други сјешен*, 1998, *Можда сће срећни* 2001, *Каг цројиси нису важни*, 2005, *Без ње не можемо* 2013, док 2009. објављује и избор из свог досадашњег опуса.

Године 2019. објављује збирку приповедака карактеристичног наслова *Сређа је чесма што споро капље*. Наиме, читалац ће на самом почетку одмах приметити да се овде ради о перу изузетне сензибилности које се по унутрашњим мотивима, а посебно поентама, могло граничити са поетском прозом.

Заправо, Ненезићка је остварила кроз цео свој досадашњи опус целу галерију ликова из своје завичајне, руралне средине подјастребачког и ширег завичајног залеђа. То су „мали људи“, радници и сељаци, приградски варошани, рођаци, ујне, тетке, стрине, стричеви, ученице, деца...

Исказане у жанру чисте реалистичке прозе оне у свом уметничком исказу дугују јасним порукама, понекад и не тражећи где ће и како завршити свој крај, јер се поента приче већ видела кроз саму радњу, кроз наративни ток, кроз догађање које „се већ догодило“. Тако имамо сумирање које се често завршава као каква скаска из народног предања.

У лакоћи приповедања задивљује обиље мотива које обогаћује драмски набој композиције, што само упућује на један

свет у којем Ненезићка налази неисцрпно врело живота. У њему титрају мале људске драме иза којих заправо стоје велике људске драме. У заплетима које носе њене личности, сударају се светови у вртлогу људских нарави, поимања, погледа на свет, генерацијских неспоразума и изгубљених нада, недосањаних снова и помућених врлина, од чега ће списатељица вешто ткати атмосферу за вајање својих малих јунака и постављати мизансен за њихове драме. У односу на време и простор. Простор је завичајан, ликови су планинци подјастребачких села и околних вароши, време је углавном послератно, оно сиромашно, оно препуно немаштине, али богато врлинама патријархалног сеоског живља, у односу на постојеће норме које су одређивале вредности и законитости, у традиционалном миљеу у којем је живело, преживљавало и пропало српско село.

Кад се изгуби дукат који се пришивао у одећу као девојачка драгоценост за саборе, кад две девојчице „украду“ из туђег дворишта јоргован и откривене, у својој чедности осете „неутешну“ тугу, као што ће исто осећање имати онај који је дечачки крао трешње, а да се из тога изроди драма честитог кајања, или драма жене, медицинске сестре која трпи насиље свог мужа који се коцка и проституише, а она носи наметнут жиг курве... одсликаваће се као на филмском платну мноштво судбина на овом завичајном вашару.

Збирка *Срећа је чесма што сиоро каиље* врви од мотива које списатељица у свом завичајном видокругу налази изузетном лакоћом, јер је довољно да разгрне завичајну поткожицу и да отуда покуља цео „балзаковски“ свет који од малих ситница, које не пледирају да носе велике животне филозофије, управо доноси ту животну филозофију у малој епској слици којом говоре ове приче кратке форме. Попут каквог слапа, односно спојених судова, оне се мотивски преливају једна у другу, иако имају своју пуну посебност, аутономност. Ако треба рећи шта их спаја у том међусобном претакању, то је атмосфера, то је јединство света који има исти поглед на живот који живи у свом времену и простору.

Кад списатељица успе да говори тим духом, тим уметничким пером, тим, колико групним портретима, толико танано нијансираним јунацима за чија је душевна стања била довољна тек она тангента из које је задрхтало цело њихово биће, одсликаће се из тог наговештаја сва унутрашња структура ове реалистичке саге.

Љубица Ненезић можда није потпуни образац повратка српске реалистичке приповетке, што свакако није ни потребно савременом тренутку овог књижевног жанра, али је свакако допринос уметничком исказу једног писца који је направио топлу слику завичајног акварела у најлепшим бојама које је списатељица нашла у свом поднебљу под неком дугачком јастребачком лугом.

Славица Јовановић

КАЛЕИДОСКОП СЕЋАЊА У НОВИМ МЕТОХИЈСКИМ КАЖАМА ГОЛУБА ЈАШОВИЋА И МОЈИМ НОВИМ ПРИЧАМА ТАЊЕ ПАЈИЋ

(Голуб Јашовић: НОВЕ МЕТОХИЈСКЕ КАЖЕ; Тања Пајић: МОЈЕ НОВЕ ПРИЧЕ, Књижевна заједница Пожаревац, Пожаревац 2020)

Голуб Јашовић поред свог свестраног професорског ангажовања на пољу науке и лингвистике, више од три деценије бави се и књижевним радом, пре свега поезијом за коју је овенчан многим значајним наградама како на Косову и Метохији, тако и у Србији. Да је по опредељењу аутохтони лирик, потврђују и ове његове кратке приче које носе фон сентименталне синтаксичке осенчаности, природне песнику. Он пише своје *Нове метохијске каже*

у фолклористичком духу, поштујући начело о кажи као народној причи, скаски, ономе што се каже, препричава.

У приповедачком поступку Голуба Јашовића присутна је стваралачка надградња старог, пре свега познатих прозаиста Петра Петровића, Никодима Савића и потоњег Данила Николића. Однос према традицији није миметички, већ креативан. У прозном дискурсу нашег писца доминирају аутобиографске теме и ликови присних пријатеља, рођака, познаника који су проминули животом. Карактеристична је *Ich* форма која свему даје драж непоновљивог. Некада је фабулативно ткиво радикално скраћено, сведено на анегдотски сиже, а некада проширено до традиционалне приче. Оно што је иманентно овој прози је њен тзв. Међу жанровски статус којим писац Голуб Јашовић одлично влада. Евидентна је развијена литерарна свест аутора која се манифестује кроз присуство кохезионе и ауторитативне текстуалности. Једна од одлика савремене прозе је управо бескрајна могућност комбинаторике, а наш писац је пронашао сопствену парадигму.

Каже Голуба Јашовића немају оштрицу, ни жаоку, оне су обојене хумором који не боли. Писац не прибегава поступку карневализације који би подразумевао исмевање светога, профанацију, ослобађање од стега свакодневице и окретање материјалном. Његове приче и његов хумор имају лирску боју, ону Ђопићевску, његови ликови часних старина деда-стрица Алексе, ујака Радоја, неког Васојевића, кумова Микића, учитеља Рада Чукића као да су из Ђопићевог света кочоперних стараца који се батргају пред животом и пружају отпор апатији. Тако виталан и окретан био је деда Алекса, најстарији у свих пет кућа Јашовића, цењен и уважаван од мештана свога села, али и од Срба, Бошњака и Албанаца удаљених метохијских села. Није имао времена за губљење, отресит и способан, остао је као пример пословичке вредноће и бистрине.

Према ујаку Радоју писац је мек као према несташном детету. Радоје носи црту непристајања на животарење, непослушност и доброћудну природу. Ујак Радоје право из болнице одлази у продавницу по пиво, док му наш писац носи сокове. Он ће љутито рећи да је боља флаша пива него сто литара млека, већ нагриженог здравља, оронуу због смрти своје супруге. Писац често улази у причу својим ауторским коментарима, интервенцијама.

За старим обичајима и временима када се знало шта је ред жали наш писац и у реминисцентној причи *На слави код кумова* када се, иако дечак, нашао на прочељу софре заједно са дедом Алексом. Жал за животом у патријархалним заједницама, али и у мултикултуралним и мултиконфесионалним срединама метохијским присутан је нарочито у причама које говоре о избегличком животу, о потрази за земљацима у новим срединама у којима се никад неће укоренити. Тако се наш писац нашао у Баточини, а потом у Крагујевцу. За Баточину је везано неколико анегдотских записа као онај о Андрином и баба Јованкином гласању.

Вешт у изради психолошких крокија, наш писац је највише пажње посветио лику мајке Јоке. Она је јунакиња чак три приче: *Кафа*, *Пријанице* и *Баба Јока*. Читајући о пишчевој мајци Јоки, сетила сам се реченице Лазе Лазаревића из приповетке *Вештар* кад узвикне: *Како су велике биле наше мајке!* Као да нам писац Голуб Јашовић то исто поручује у кратким цртама о својој мајци коју и у свакодневном разговору често помиње као пример племенитости. Иако је пишчева мајка већ давно дотакла *вечно небо* и отишла иза усудног брега, сећање

на њу је живо, као и детиња милошта коју је она носила. *Каг ти умре мајка, немаш више никої свої*, сећа се наш писац речи свога професора. Мајка Јока била је краљица дома са пуно деце у коме се одрастало у племенитом сиромаштву и љубави. Скромна, пожртвована и отресита, увек осмехнута, уносила је дозу хумора у свакодневицу оптерећену многим проблемима. Писац се сећа кафе попијене са мајком, сећа се њених пригањница и њених речи мелемних које су га кроз живот водиле њеном невидљивом руком.

Често су код Голуба Јашовића присутни и усменоговорни идиоми у циљу расветљавања ликова и комуникативности саме приче. Његове форме су полиморфне, везане за литерарне универзалије, али особене. Нагињу анегдоти, хуморески, цртици. Семантички су завршене, заокругљене, често са лирском поентом. У конструкцијском начелу Голубових прича присутан је смех, комика, хумор. *Не постоји комично изван оног што је у њравом смислу људско*, каже Х. Бергсон у својој студији о смеху. Писац уз благу иронију, понекад, показује у ствари своју велику филантропију. Јер он наставља да живи крај својих пријатеља иако се смеје неким њиховим поступцима.

Прича *Наша прва година у студентском дому* могла је и исклизнути у трагичну. У сваком случају, реалистична је. Говори о пишевом студирању у Приштини и становању у студентском дому са колегом Милорадом Филићем и још двојицом Бошњака. У атмосфери плахе младалачке крви, описује се и један сукоб његових цимера Бакија и Фица који је могао бити крвав. Године савесног и студиозног учења у спречи са многобројним одрицањима обележиле су то време бујне младости, силних жеља и очекивања. Наш писац, већ свикао на муку и тежак рад на привременом раду у Словенији, претходне године, вредно је учио и увек пред очима имао свој циљ. Траг ове приче је и дугогодишње пријатељство и кумство са племенитим Милорадом Филићем, иако ће их живот одвести на различите стране.

Зато су праве смешне приче *Славиша и вино* и *Славиша и његов кум*, као и *Плаћих ли ја оно вечеру*. У њима писац евоцира успомене и догађаје са својим благородним пријатељима Славишом, Вуком, Ивицом, Раденком. Истакнут је лик песника Славише Миловановића, који у незнању служи вино које се укиселило услед неких пропуста у његовој технологији производње. А онда се целим њиховим друштвом, у честим кафанским окупљањима, провлачила алузија о *Славишином*

вину. У причама спомиње и двојицу Пећанаца, сада крагујевачких писаца Раденка Бјелановића и Александра Лаковића. Није груб Голуб Јашовић ни када се дотиче Раденка због његовог наводног тврдичлука, ни када спомиње Ацу због његове разоружавајуће искрености.

Мени су драге и приче *Јован и ја на пијаци у Куршумлији* и *Јованови савешти* јер овде писац осветљава и куршумлијски крај, завичај мојих родитеља за који ми је писац Голуб Јашовић у једном нашем разговору рекао да је то и њему био *други завичај*, онај резервни, пошто је свој изгубио.

Главни јунак ових прича је Јован Грчак, пишчев информатор и домаћин на обимном задатку прикупљања ономастичке грађе по селима Горње Топлице које је професор Голуб Јашовић радио по налозима Српске академије наука. Више пута је тако био код Јове Грчака на конаку, а једног четвртака на пијаци у Куршумлији нашем писцу се јави више људи из околних села, него Јови мештанину. Систематски научни рад нашег писца на овом подручју трајао је неколико година, а његов плод су и књиге, јединствени ономастикон овог дела Србије којег је Голуб Јашовић упознао као свој џеп. Упознао са свим врлетима и недођијама ових брдско-планинских села до којих је било тешко допрети, а данас као једино сведочанство о тим људима, антропонимима и топонимима, постоје управо те његове књиге, јер села су давно запустела.

Приче Голуба Јашовића су мушке приче. У њима нема малициозности ни према некадашњим суседима Албанцима, ни према онима који су довели до несрећног рата на Косову и Метохији. У њима зато има доста сете и жеље за равнотежом, за довођењем света у првобитне оквире хуманитета у којима смо били млађи, у којима је све било лепше и боље. Има и ревитализујућег дејства смеха и благословеног права на грешку која нас чини већма људима. И има оних степеница до рајских висина људске душе на којима писац и песник види како се рађа младо сунце,

Вештом опсервацијом писац Голуб Јашовић дао нам је неке драге портрете и слике свога детињства и своје младости. На Метохију из његових прича давно је пала магла и паперјасто иње успомена. У његовом родном селу и оближњем граду Пећи више нема српског увета, осим у крстосној Пећаршији. Многи његови јунаци заустављени у по реченице, у пола покрета остали су заувек такви, живописни и пластични као у његовим причама. Писац Голуб Јашовић дарован рас-

кошним даром сећања поделио је са нама један калеидоскоп догађаја и макете неколиких живота које ће ове приче држати у интеграцији.

Тања Пајић је осведочени писац, песник, критичар, преводилац. Омнибусу свога свестраног стваралаштва сада прилаже и своје обичне приче, делове мозаика своје контемплације, своје свакодневице из визуре једног хиперсензибилног бића које широм отворених чула поима свет око себе.

Пајићева има детектор, она запажа све оно што помера стварност у љуштuru интроспекције, опасног самосагледавања сваке извитоперености и недоследности. Њене приче имају атмосферу недељне доколице, у њима обитава умор нагомиланих дана, летња омара и карусел из забавног парка који кратко остаје у нашем граду, тек толико да га посете матуранти на почетку своје матурске вечери и врате се у детињство. И наша списатељица жуди благословени мир и хармонију звукова и хроматских сензација у дану када се сумирају резултати недеља, година, дружења, шетања, блискости и додира.

Тањина прозна концепција је минималистичка, она даје своје прозоре душе, своје дрвене капке којима заклања и чува есенцију свога бића, своје коренске недоумице и питања. Њена проза је на неки начин покушај обуздавања нереди, што можемо одредити и као смисао живота самог. У тим причама има много трагања за љубављу, не само оног женског плачевног и уњкавог, већ суштинског и онтолошког. Тако је у причама *Писмо* или *Још једна обична прича* или *Угајша* контраст у смеру фаталистичког очекивања да ће стићи писмо од њега, да ће млада на свадби обрисати сузе које неконтролисано лију док је званице посматрају, да ће она *угајша* из конвенционалних разлога постати и вољена.

Мислила је да ће када добије бебу кренути све изнова. И љубав можда. Незамисливо, удајти се без љубави, онако с било ким... Она није осећала шај шерет. Осећала је шерет каменолома, белој камена и мукошрјној рага.

Тања осећа да је свет помало искочио из зглоба, у њеним причама има ирационалног и рационалног, али највише је оне просте жеље за топлином и уточиштем. Пролази кроз лавиринте са хиљаду замишљених врата, тражи глас пророчки и утешитељски. Можда се код ње треба осврнути и на теорију *йразних йоља*, ишчекивања приче, пауза, мука, оних прореди без динамике. А онда следе неочекивани и непредвидљиви поступци. Ауторка искушава моделе већ виђене и не опонира

им. Тако у њеној причи *Прва илаша* има веома много атмосфере чувене Борхесове приче *Чекање* Главна јунакиња чује куцање у својој хотелској соби и не отвара у страху од непознатог. Усамљена, дочекавши срећу, боји се да не наруши тај тренутак дуго освајан. Борхесов јунак Виљари посматра проток времена очекујући свог непријатеља или двојника коме жели смрт. Хотелска соба остаје иста. И однос реалног и сновидног. Перцепција ауторке и главне јунакиње је изузетно сложена и интензивирана.

Тања Пајић савладала је фрагментарни говор. И писање у фрагментима реминисценција. Њен јунак из приче *Сџајао* је враћа се у свој завичај и иде у сусрет своме детињству. А све то, и младост и проведени викенди *састављено је од два бокора велих неокојаних ружа и њар њајуча испред враћа*. Појављује се непознати човек и чује се лавез паса из дна дворишта. Наш јунак осећа се као лопов у сопственој кући. Баца комад хлеба псима и одлази на аутобуску станицу и схвата да се више неће вратити на то проклето место. Схвата да се променио и да нема оног старог, некадашњег човека кога је кишовски тражио.

Типична је и прича *Досада*, расењена, избледела и исхлупнела, прича у којој се заборавља све, и жена, и деца, и мало пара и мало пића по кафанама. Остају само *нежне сенке* које лебде у свести јунака који је заледио своје коморе и своје куцавице. У његовој дужици остале су неке боје, и спава му се, испира сву муку свога постојања. Тања воли механизме сна, а воли и огледала и кловнове и чаробњаке и травестије. Воли да *очекује слушајући шумове који су њали из њросџора космоса, са звезда, са лишћа, са месеца, са шраве*.

Њени јунаци као да не желе да буду схваћени, лутају у неком вакууму око своје орбите. Као да постоји немогућност остварења среће у котрљајућем клупку догађаја. Мали човек би хтео нешто епохално, ново и другачије, а његово сидро додирује песак и рђу вечног понављања ствари. Има неких поенти у којима се стварност вратоломно промени, али свет је као стара пара.

Све оно што је читала, доживела, осећала, Тања је преточила у ове кратке приче, свој кратки дах и увек ново чуђење пред антрополошким перформансама. Свет, стари нови, увек ће бити прилика за испитивање механизма који њиме управљају и стављање писца у службу ловца на сензације. За Тању Пајић сензације су унутар човека и његове осетљиве природе. Своју природу она нам је изложила као *еолску харфу*, као чуђење у комшилуку. У том коду ове приче треба и читати.

Катарина Костић

ПЕСНИКОВ ОКРШАЈ СА КОНАЧНОШЋУ

(Милић Радевић: ДАНИ КОЈИ СЕ НЕ БРОЈЕ, друго издање, *Окшоих*, Београд 2017)

Поднебље у коме је Милић Радевић одрастао је исто оно које је дало највеће српске песнике и мислиоце. Сасвим је природно кад песник каже да је одрастао на „Горском вијенцу“, епским песмама Радована Бећировића, на поезији Матије Бећковића и Јована Дучића, на елегичним песмама Леса Ивановића и Вита Николића. Исто тако је и подразумевајућа „Добродошлица Милићу Радевићу“ у српску поезију из пера Матије Бећковића.

Песме у књизи *Дани који се не броје* распоређене су у седам циклуса. Поред централних тема поезије: љубав, смрт, однос према Богу, заступљене су елегичне, завичајне/родољубиве, рефлексивне и бунтовне песме, против неправди свих врста.

Циклус љубавне поезије отвара широм врата овом жанру. Са сигурношћу се може рећи да је Радевић превасходно песник љубавне поезије. Песник фокусира љубав према жени у контексту љубави као општег појма. Љубав према жени највише може да изнијансира осећања, да тежи ка савршенству, а не достиже га, као у песми „Љубав“: *Најлакше је појрешити/ А најшешје стјраховати... /Сто љуша сам појрешило/ Али трешке мој живоша/ Никад нећу ја одрећи*. Љубавна песма је мач са две оштрице: узлет ка врху, понекад и задржавање на њему, а онда пад, чак и нагло сурвавање са врха. У љубави према жени песник тежи идеалу, са сумњом да га може достићи. Може ли се срести „непозната жена“ из Верленових снова: *Увек истиа /и сваки љуш различитиа*. У својој сумњи да се идеална љубав може пронаћи и сачувати, песник је врло узнемирен. То одлично илуструје „Наша песма“: *Или љак да будем масшило/ Па да се разлијем/ По шеби/ Ко по љаиру/ Који љужвам љосле сваке трешке...*

Љубав је ванвременска категорија. Само кроз њу се може дружити са вечношћу: „Љубави су у ствари два имена/ А не време које носи река“. Љубав је дуел песника са коначношћу, јер песник смрт не признаје. Бавећи се бесконачно идејом и појмом љубави, песник је вечито млад, као „Слика Доријана Греја“ Оскара Вајлда, никада уморан од љубави према својој Лаури, као Петрарка у чувеној песми „Царство ума“: *Уз уздах и жудњу и сузе без броја/ Просух, зовући име Госије моје/. И блажене све харџије иде њишем/ У славу њену, и мисао моја/ Која је њена и ниџија више...*

У тој сфери непресушне инспирације за љубав према жени, врло је оригинална песма „Киша“: *Ова досадна киша некоме фали/ Киснем сам, а киснули смо некада скуџа/ Досадна је, ухваџим себе да је мрзим/ Иџак, не бих је никоме дао/ Када ње већ нема/ Радо бих са кишом џоџ кишобран сџао.*

Циклус „Уморан стојим“, назван по истоименој песми, наговештава, макар и заобилазно, притајену амбицију лирског субјекта да се идентификује са „уклетим“ песницима. Нема додира између прошлости и садашњости: *Прошлосџ је џамна ноћ/ Садашњосџ моја сџаросџ/ Муџан и суџесџиван илацем/ На земљи која ми кораке броји.*

Привилегија патње кроз векове припада песницима, па и овај аутор мора да прође кроз ту фазу. Зато је на првој страни истакао реченицу: „Сваком песнику старост треба да дође као срамота“. Неуморни, радознали путник и истраживач, скоро у свакој песми овог циклуса донкихотски јури за ветрењачама, посустаје, пада, па опет устаје, хронично уморан од потребе да да одговор на све појаве и тајне живота, што лепо илуструје стих „када ме обузме мисао цивилизације“. Плене стихови, јесењински интонирани, носталгични за прошлошћу коју смо заувек изгубили, за родним крајем који живи у нама само као илузија. Веома искрена и снажна песма из овог циклуса је „Илузија балканска“: „Учтивости скоро јапанске/ Остајем себи дужан/ Жељан илузије балканске/ Скончаћу бедан и тужан“.

Исту интонацију имају песме из циклуса „Живот је трагичан и сувише очигледан“. Силичином својих емоција обузет судбинама Пушкина, Љермонтова, Јесењина, Миљковића, Ђопића, песник у првом стиху песме „Боџија оскуднога веша“ има грижу савести: *Закасних да себи живосџ одузџем. Ако се та шанса не искористи: Са двадесџет и неџиџо џуцаџиџи у џосџа* (гост је подстанар у песнику), остаје само да се, у последњој

строфи исте песме, изрази сумња у смисао свог живота: *Убио се ко руски ђесник/ Смрћ се смејала сћароме лафу/ Песме је ђисао један болесник/ Да ли ће ђисаћи на ејићафу.*

Своје исповедне песме у стилу „уклетих песника“ Радевић изговара сугестивно, у маниру епохе романтизма, и наравно, плени аудиторијум.

Носталгични, јесењински интонирани стихови расути су по целој књизи. У песми „Обичан пас“ намеће се аналогија између Јесењинове „Керуше“ и Радевићеве песме о неправедној субини пса. Керуша је угинула од туге што јој је газда отео њене псиће, а Обичан пас је куја брутално убијена и бачена на дно раке, а била је верна човеку и безопасна. У неким песмама лирски субјекат тугу живота и суровост неправде поистовећује са сопственом судбином, као у метафоричној песми „Царство ума“. Своју неизлечиву патњу због неверне љубави лирски субјект поистовећује са судбином Сократа у грчкој митологији о Спарти и Троји: отрован напитком од кукуте, велики антички филозоф је остављен на улици, у дуготрајним самртничким мукама, изнемогао, жедан, гледајући око себе такве исте мученике, изможене епидемијом куге: „Као куга у грозници/ Жећ за тобом малаксава/ Полумртво на улици/ Тело моје битисава“.

Песник је опседнут дилемом између живота и смрти, у значењу истине и лажи, као вечном темом, што је сугестивно исказао у краткој песми „Логиком непоузданог водича“. Није случајно Радевић читао немачког теоретичара нацизма Розенберга – који је, као што знамо, у Нирнбергу осуђен на смрт – запамћеног по доктрини „Мале лажи и велике истине“, којом је маневрисао за време суђења. За нас је важан податак да је Розенберг, као један од главних расних теоретичара социјалнацистичке странке – чије гесло је да су нордијски народи, на челу са Немцима једини супериорни аријевци – сматрао, за разлику од својих сабораца, да би се и Словени могли уклопити у аријевску расу и германску културу. Али, није ништа учинио у одбрану тог свог става. Не постоје мале лажи и велике истине, већ само лажи и само истине – сматра Радевић. Човечанство испашта због тих затамњења. Песма је упозоравајућа. Немачка је поново подигла своју нацистичку икону Розенберга, заклањајући се иза „малих лажи и великих истина“: *Гућајући жабе и машине/ Чићајући Розенберга/ Схваћам да животи койни/ у оку малих лажи и великих истина/ Које не ђосћоје/ Масовним ђагом укуса/ Буге се складно.*

Неколико песама у овој књизи је са посветама сликарима и песницима: Да Винчију, Далију, Црњанском, Васиљеву, Доситеју. Култна песма је посвећена Фјодору Михајловичу, како гласи и њен наслов. Достојевски је за Милића Радевића највећи писац и филозоф свих времена, што он и јесте, нарочито за нас, православне Словене. Зато је и осврт на ту песму опсежнији. Метафоре су снажне, преносно значење помало херметичко, ако се не знају појединости из живота великог писца. Цитирамо целу песму, са репликом после сваке строфе: *Ти највећи што ја мајка роди/ Дубљи беше од самога дана/ Кроз шу шугу шешка стврати ме води/ она стара штога оца рана.*

Дубину мисли Достојевског Радевић пореди са дубином дана, што је, фигуративно, најдубљи филозофски појам по Владети Јеротићу. Писав је сазрео пре времена поред оца, свирепог деспота кога је слуга убио.

У најдубље од душа ушробе/ Тај доживљај хармоније буде/ Зли су дуси верна болест злобе/ Још ојаћен чистиам бедне људе.

Достојевски је прижељкивао напад епилепсије, јер је врхунац тог напада, у трајању од само неколико секунди, доживљај потпуне хармоније, дотицај раја. За осмишљавање живота довољан је тај минимум блаженства насупрот свих животних јада о којима пише у својим делима „Зли дуси“ и „Бедни људи“.

У шом рајском годуру целине/ Развратиом коцке створи идиота/ Зайиси из дома сибирске белине/ Однос су нужности као животи.

У тренутку спознаје савршенства, Достојевски из „Коцкара“ идентификује се са Достојевским из „Идиота“. У делу „Записи из мртвог дома“ сибирски заточеници живот доживљавају као морање – али живе.

Јуче сам био будала данас нисам вредан/ Људи су руља у оку мисли филозофске/ Животи је шратичан и сувише очиледан/ Тој сили нискошти карамазовске.

Велики писац осуђује себе што није успео да избегне хапшење, чиме је обезвредио свој живот, јер човек као руља је безвредан у сочиву филозофа: ако нема Бога, што бих волео човека; ако не волим човека, волим идеју. Излаз из трагике живота, оличене у разузданости и обести Карамазова, Достојевски налази у хришћанству.

Додиривао си лепошћу неслободе и слободе/ Као што су неки само релативност/ На врх врхова рајској васкрсења оде/ Стваралачке машице јенијална креативност.

Велики писац је искусио и снажио своје списатељство и на сам врх стваралаштва се попео и када је био лишен слободе и када је био слободан. У добру се није поносио, а у злу се није понизио. Он је свестрани геније, док су други једностранни (мисли на Ајнштајнов закон релативитета као допринос човечанству).

Многи би данас с дрскошћу писали/ О савремености и будућности облика верској/ Цењени живој пре логику тумицом брисали/ Јер сваки писац о слободи ученик је Достојевској.

У једном запису, Достојевски је рекао: „Писати књигу о Исусу Христу је вечна тема“. Ти писци нису схватили да ништа ново нису могли да кажу. Узалудан је посао покушај писања као Достојевски, јер он је све о вери написао: „Сва изузетна драж Христове личности састоји се у томе, што је Он у исто време и Бог и човек, а не само Бог или само човек... Он је истинити Бог и истинити човек, једина личност у којој је постигнута и остварена савршена равнотежа између Бога и човека, у којој је човек постао Човек, достигао свесавршенство своје личности и постао Личност... Када би ми неко могао доказати да је Христос ван истине, и када би истина заиста искључивала Христа, ја бих претпоставио да останем са Христом а не са истином“.

Сви писци који пишу о слободи и којима је до слободе заиста стало ученици су Достојевског – својом дубоком спознајом обликованом сугестивним поетским језиком проноси савремени песник Милић Радевић.

Тематски су песме испреплетане, а неке су сврстане у исти циклус више по форми. Те песме бих назвала причама у стиху, јер много и сликовито казују, као приче. Врло су пријемчиве по носталгичности и елегичности, пре свега песме „Мајци“ и „Прошло је време келонских трешања“. Песма „Мајка“ побуђује најсуптилније трептаје душе, јер те врсте емоција су нам најближе и најпроживљеније. Стихови сами по себи говоре, не треба их тумачити: *Чувам је јер чувам се/ Умрем ли ја – умреће и она /...Али Мајко ако си ми стварно Мајка ојроси ми срца лака/ Заборави на шрен да нема твој малој анђела и лошеј ћака/... За луду децу која их муче многе су животице своје дале ...*

Песма „Прошло је време келонских трешања“ одсликава природне лепоте Канаде; стихови се у нама пресликавају као тајанствени, неиспитани, непрегледни канадски пејзажи. Сваки стих је прича или слика ненасељене земље у којој се прошлост рефлектује у стварности: „Делим живот између природе и једноставности са земљом што са мном сроста/ Прошло је време келонских трешања и завршавала се молитва сунцу/ Гледам црвене људе у забораву када је дан овде доносио златну унцу/ Унутрашњи мир и спокој поглавице Сијетла не да у сећању мит да бледи“. Кроз обичаје, описана је и тужна судбина Индијанаца: „Молимо белог човека врати нам нашу земљу, земља нам треба/ Тишину реметимо шумом зимских крпаља, ватром и звуком стреле/ Простиремо се од ове ледене плоче до огњене земље вреле“. У носталгичној исповести Индијанаца осећа се бунт наратора због истребљења домородаца, а све је то била њихова земља – од Чилеа до Аљаске. На меће се асоцијација да лирски субјект судбину Индијанаца поистовећује са судбином српског народа на Косову. Песниково родољубље кулминира у последњем стиху, у коме стрепи за судбину своје земље: „Живим на туђој земљи; док коњско копито прашину ствара, ја вашу видим“.

Последња из ове групе песама са дугим стиховима – „Дневник песника“, заводљива је исповест лирског субјекта која плени и формом и садржајем, као и савременошћу. Публика је одувек волела такве песме, оне су увек модерне и свеже, јер сваки прави песник је непоновљив у перцепцији неког краћег или дужег временског периода из свога живота.

Песник се рађа и има свој тренутак и разлог када се огласи, без обзира на „вунена“, анемична, плехана, компјутерска и свака друга времена. За песника нема добрих и лоших времена, он се јавља да своје време обесмрти.

Није без разлога Матија Бећковић препознао руковет песама Милића Радевића.

A large, stylized graphic of an eye, rendered in shades of gray, framing the title text.

Сагледавања

Мирко Демић

СЕВЕРНА АФРИКА И ОБЗНАЊИВАЊЕ ЕЛЕМЕНАТА

Растко, Винавер и Краков, као путописци

Северну Африку је најпре обишао Станислав Винавер (1926) и први објавио своје путописе у дневној штампи. Две године касније, то је учинио Растко Петровић, а годину након њега и Станислав Краков.

Винавер је у склопу крстарења Медитераном доспео и до Северне Африке, тог изазова за авантуристе свих фела, али и, показаће се, и за нашу Тројку.

Прва дестинација је град Алжир, односно стари његов део – Казба, „град морских разбојника“. Њихово царство је подразумевало слободу, живот „пун дивљине, поезије, варварства, крика и свирепости“. Са протераним Маварима из Шпаније, дошла је и мржња према њима, свему хришћанском. Да парадокс буде већи, из читавог света пристизали су пуστοлови да нехотице стварају разбојничку интернационалу. Управо ти пуστοлови примали су ислам из ината и обести, како би безобзирније пљачкали хришћанске бродове и доводили хришћанске робове – све док им на реп није стала француска чизма.

Растко Петровић, још на самој обали, док му се од дуге пловидбе тло још увек клати под ногама, примећује „оно чудно одблескање пустиње“ у даљини. После ће констатовати да пустиња „светли сама од себе“.

Све му је другачије. „Већ ми се небо учини другачије но оно које сам оставио за собом кад сам се два дана раније укрцао, и већ ми се чинило као да чујем јасне сигнале са дубине континента и иза те уздрхтале обале.“

Примећује више нијанси светлости, сећајући се колико је Париз „тмур“ након италијанске осветљености, које се опет разликује од ове, афричке, дубље подвлачећи разлику између осветљености и осенчености, обојености од небојености. Бо-

ја није одраз површине, она избија из самог срца материје. Боје на тамошњим људима говоре о њима, део су њих, док европска костимираност изгледа „прљаво“. Чини му се да по први пут присуствује „обзнањивању елемената“, међу којима је живео, а који су му се чинили мртвима. То откровење, како пише, није му се догађало ни при преласку преко Албаније.

Угао под којем Сунце осветљава свет донело му је нову „истину“, а облици и боје, иако одувек око њега, учинили су му се овде виђени „први пут“. Пастелна озареност кућа и предела, док му се, у тој „скривеној небеској сенци“ људска бића чине – неземаљским. Чак му се и људска лица чине „као какве сјајне горске животиње“. Имају „често угасит поглед и оштру прецизност израза“.

Краков, међутим, и кад је на копну – гледа назад, у Средоземно море. Оно је главни предмет његових интересовања. Поред тога што је „море богова, крсташа и гусара“, оно је „наша плућа, наше срце“. Успут, он своди рачун на своја десетогодишња лутања; види их као вртоглаво кружење око њега. У његовом фокусу море је центар света и цивилизације; све друго је периферија и крваво позориште.

Чим скрене из европског дела градова Винавер осећа и види промену у људима и на њиховим лицима. Отимају му се опису, па он чита на њима „нешто беспомоћно охоло“, а њихово постајање види као „блистави цвет гордости у ђубрету“, као необичан резултат споја сунца и трулежи. Док обилази занатске радње – сукове – посматра предусретљивост продаваца и цинично примећује да су „љубазни као победници.“

Растко је још увек превише обузет собом да био видео друге. Ту срећемо једно од његових најинтимнијих признања. „Ипак је истина да ми се хтело отићи одједном нагло од свега да бих се смео слободно расплакати.“ Зато је свиме што види потрешен и тронут. Све му се чини „новим и неупоредивим“, обећавајући неку срећу за коју унапред не зна. Има утисак да лепоту свега што види нуди под капцима очију. Она је ту, та лепота, да би му „чаробно сметала“ да не види позадину свега – смрт.

У овом исказу, у ствари, сазнајемо за један од најснажнијих импулса свих његових лутања, оноликих рибарења лепоте и откровења – покушај замагљивања лица смрти, која га вреба, испод и изнад свега.

И кад се Растко обраћа паганској божици Изис (која је, по његовим речима, читавог живота владала његовим срцем), уверен је да управо захваљујући њој, „има нечега због чега вреди трпети у животу и због чега је још чаробнији живот од

самоубиства“. Чини се да баш овде можемо назрети део Расткове понорне природе и демона који су га прогонили читавог живота. Екстазом одлагати самоубиство.

То нас сећа на Кракова, који, у недостатку сличних екстаза, неколико година по окончању рата дословно пуца у своје срце.

Свет је за Кракова одувек био изазов и авантура. Африка – поготово. Он несумњиво има урођен смисао за драматичне заплете. Препознаје их у свакој ситуацији. Тако, већ на катараци која плови за Тангер, уочава истакнуту жуту заставу и стрепи, па преноси стрепњу и на свог читаоца, узгред помињући епидемију куге или, у најмању руку, могући боравак у карантину. На крају му објашњавају да је то само најава за буру.

Винаверу се чини да су у овој земљи сунца сви бегунци од његовог врелог сјаја. Све се, у ствари, дешава у сенци, дела и недела, снови и мисли. Види се то по њиховим кућама, у чијим авлијама жуборе шедрвани, водене биљке, олеандри, трске, лимунови и палме у лонцима. Све то твори хлад. Винавер је зачуђен, све му то личи да је – „више идеја дрвета, крај идеје воде“. То је предворје њихових хладовитих и тајновитих кућа, у којима се одвија живот. „Оаза усред улице“, примећује наш путописац.

И баш ту се ствара „уметност која доликује бекству у сан“, поред „воде тешитељке“. Због те сеновите и сановите средине рађа се уметност која је сама геометрија, јер бежи од сунца. Винавер је убеђен да га „земља сунца не сме имати превише, да би га могла опевати“. Зато му се чини да је ступио у земљу врелих и хладовитих сенки.

Женске очи изнад крпа које им заклањају већи део лица навелико хвале шпански проспекти, али оне не надахњују Кракова. И он, попут Растка, у њима види само „беду и равнодушност“. Када Кракова воде да види унутрашњост арапске куће, он одмах схвата да је удешена „као музеј за странце“, који је, у ствари, харем, али без жена. Свеједно пристаје на превару и препушта јој се.

Кварт јавних кућа је нова сензација на Винаверовом ходочашћу. Чини му се да је читава варош „од меса, плоти и призивања“, свих боја и раса. „Од њих иде задах, мирис, подрхтавање меса, жубор и проклетство Истока, који тражи драж, а није у стању да је овековечи, јер месо није мрамор.“

Краков сликовито описује алжирске проститутке. У мешавини мириса пржене рибе и цигерице, препознаје и њихове јевтине парфеме, којим се поливају по црвеној коси“. Сав тај

шарениш он описује у неколико реченица. „Арабљанке, скоро сасвим покривене са тетовираним ногама и челом, Јеврејке у кратким кошуљицама и понека Францускиња са Монмартра, иза које је у отвореној собици слика Мориса Шевалијеа, сви седе на прагу или јашу на столици, пред њиховим собама без прозора, само са једним креветом, а често и без њега. Ту друге леже на хладном поду опружене као пантери. Све су дивље и пуне мржње.“

Винаверу се чини да су се Арапи „белом бојом оградили од свега“. Белину види као „јасност монотону и свирепу“. У Картагини му интензиван мирис белог јасмина много шта говори. Тај мирис је и одбрана и опијум („Круг мириса и круг белине бране арапску душу“, док је наша, хришћанска вера „само увели низ лелујавих слика и старинских призора у лаким бледим облацима...“) наводећи га на помисао да је „и вера само јак мирис од ког се слама, клоне на ћилиме, не премишљајући...“

Растко, такође, осећа мирис јасмина; он му се чини – тужним. Изнова га усхићује жилавост различитих облика живота у пустињи. Сваки од њих је раван чуду. Уз то, усхићује га „љубичаста лепота коју ја нисам видео код нас“.

За разлику од ове двојице, Кракова кроз целу Северну Африку прате – румени леандри.

Винаверу се жури, па у Тунис иде железницом, да стигне пре брода којим је допловио. И пре него што дође на остатке Картагине, он закључује: „Северна Африка је највећи музеј света, пребогат златним (римским) и белим (арапским) градовима. Упорно покушава да назре тајну ислама кроз мисао: „Ствар је у јачини, у даху, у заносу, у страсти религиозног полета. Интензитет религија готово више опредељује људе сличних поднебља но облици литургије, но догме.“ Из тога изводи закључке о разлици исламске и римске религије. „Рим није имао тога верскога жара“, уверен је, да би поентирао – „Питање је верског заноса, није питање верског облика.“ На крају додаје и следеће, снатрећи над постулатима ислама: „Све су узели од других, али се можда зато и не мењају, не морају да се мењају.“

На Винаверовом трагу, и Растко покушава да проникне у разлике између, нас, северњака, и Арапа. „Све оно што није апсолутно радовање или духовна забринутост морало се давно сасушити у њима“. У њима влада апсолутна економија мисли и осећања, па нас упозорава да је „њихово величанствено ћутање много чешће отупелост но мудрост“.

С треће стране, Кракову се чини да двориште Сиди Окба цамије у Керуану исијава тајанственом светлошћу. Она га нагони на одгонетање „архитектонске концепције бескраја и вечности и спасења уског земаљског света и васионског простора“. Слути да сугестивна снага керуанске архитектуре успева да подари обиље опојности и фанатичне радости која кроз векове прожима муслимански свет.

Тако и Винаверово снатрење доводи до логичног поређења белог и црног човека. Црнопутом човеку он даје предност, због озбиљности, док су за неозбиљност белопутог заслужни његови богови, који су сувише млади. Док посматра војну параду, Винавер је усхићен бедуинима у плавим бурнусима који јашу, „превише гордим, превише племенитим, превише дивљим“. Назива их – „шампањцем пустиње“.

Винавер се огледа о три Картагине: феничанску, римску и хришћанску. Он се не бави превртањем каменова, јер је то бесмислено; радије се усредсређује на геније места – *genius loci* – па, док пијуцка картагинско вино, тврди: „Геније старе Картаге у њеноме је пејзажу, у изгледу који се пружа на море, на венац брегова преко залива који је штити.“ По њему, Картагина има јединствен видик, „јединствен у свету – био је јачи у крви но сви остали разлози“.

Дабоме да Винавер не може без Флобера и његовог покушаја да васкрсне феничанску Картагину и слути могућу одгонетку „двојственог карактера“ уметничких артефаката, пошто су их вајали Грци, док су модели били феничански; слути, дакле, „борбу између семитског језовитог властољубља и хеленског ведрога властелинства“. На тај начин алудира и на проблем свих других народа којима је „уметност била грчка одећа“ за њихове „недокучиве суштине“, што значи да суштина тих фигура остаје феничанска, док је хеленски њихов привидни облик.

Краков има мање среће. Разочаран оставља остатке Картаге, пошто не може да уђе у тамошњи музеј, пошто је затворен, тешећи се да су „најлепши остаци прошлости ипак само они који ми у својој машти носимо“.

Растка, међутим, усхићује пролазност која никако да се заврши и потреба да се јеца и радује у исти мах. Све то око њега је „чежњиво сећање на једну срећу која никада није ни била“.

За разлику од њега, Краковљев авантуристички дух понајбоље се уочава када читаоца упознаје са шпанском страначком легијом. Пише топло о десперадосима сваке врсте, тим

„поморским јаничарима“, помало жалећи за „ненаписаним и неиспеваним епопејама“ њима у част.

Легија странаца је логичан наставак те средоземне гусарске традиције. Загледа се у „прегорела лица“ легионара на њима тражећи „словенске црте“. Само он може да има разумевања за патње легионара услед дрила којим су подвргнути. У сваком од њих он види „човека који пати“.

Он, коме војнички позив није стран, о страначкој легији пише помало надмено, са висине, уносећи у све и дозу мистификације.

Њему је све авантура. Чак и кад, нехотице, нагази асуру усред велике џамије. Колики је адреналински овисник сведочи и епизода која се збила током обиласка продавнице ћилима, где су набасали на отровног шкорпиона.

Успут, Краков не преза да запрепасти читаоца, помињући, на пример, ритуал секте мароканских аисуа, који себе, „у славу Бога и Пророка, ударају оштрим сабљама по голим обријаним лобањама“, све док не падају у несвест.

За разлику од њега, Растко је згрожен док гледа самоубилачког марабута, обузетог демонима, и уочава јасну границу између човека и животиње. Ова друга, „није никад подлегла ниједном заносу којим би изневерила закон самоодржања“.

Од тројице наших путописаца, Северна Африка је најшаренија и најживља у Краковљевима записима. За њега је она налик карневалу, укључујући ту мувљу и просјачку напаст. У њему се он опија мноштвом и шаренишом, тим „потопом људи и животиња“. Запажа да је на улице светог града Керуана „изнет цео живот“, па закључује: „Читава беда, цео прокажен и онакажен свет исламски скупио се овде да тражи оздрављења, милостиње и спасења у смрти пред 'вратима раја'“. Краков овде помиње и Растка, сврставајући га међу заљубљенике црначких игара, уз бок са Андрем Жидом и Полом Мораном.

Винавер рађе послушкује њихову музику, која се пушта са европских грамофона. Налик му је „тихој и нејасној запевки кроз нос... без краја њуџори, мрмори грамофон...“ Посматра њене становнике који „леже, седе, пуше и мисле... Песми нема краја, као ни мисли...“ Све се отима разумевању.

Као и увек, предели су за Винавера загонетке које треба одгонетати, ребус чије је решење запретено у дубоким слојевима наше неосетљивости, површности и хитње. Предели се не гледају, већ и осећају, мисле, послушкују, миришу, настојимо да се присећамо предала (иако их никад до тад нисмо видели), да их васкрсавамо. Предели се отимају од властитих

предрасуда, од стихије подразумевања и натегнутих аналогичја.

Поготово наши предели, „где је у историји и у животу тако много мутнога, недореченога – пејзажи су болније неми и суморније тајанствени“. Он нас све позива да коначно кренемо у авантуру одгонетања тих предела: „Треба већ једном, дубље и моћније, заронити у смисао нашег пејзажа, затражити од себе самог синтеза победних и коначних о таласању наших брегова, о ритму наших гибљивих израза, који су се затекли у брдима и рекама, и који чезну за једном јасном и ведром свешћу...“

Ни Растко није далеко од изречених запажања. Њему је све у сагласју са поднебљем и осветљењем, од ношње до суздржаног понашања. А Африка му је бескрајна.

Да Краков нарочито ужива у парадоксима сведочи и овај исказ: „Било је нечег библијског у животу ових тетуанских Арапа.“

Одушевљавају га „укрштаји“, како је ту појаву својевремено називао Винаверу опсесивни Лаза Костић, укрштаји раса, народа и религија.

Очигледно да је Растко из Северне Африке дошао дубоко потресен. То се да назрети из једног писма које је упутио Слободану Јовановићу, где каже: „Никад Вам не могу описати чудо, кад човек открије друго небо над собом ноћу. То као да се поново родио у једном другом свету. И море бело као од млека.“ И сам Винавер у свом чувеном есеју (*Расико Пешировић, лелујави лик са фреске*) каже како је Растко по повратку из Африке био „затрављен“ и „волшебном обенђелучен“.

А када се Винавер одвојио од афричке обале и пристао на Малти, где се осећа „на оштрији начин но игде сукоб ислама и хришћанства“. Он, ту, на тој разделници, пророкује да ће се кроз неку хиљаду година крст и полумесец удружити у један једини симбол, „крст преклопљен, допуњен полумесецом, заједно, у једном једином пољу“.

У Алжиру је Краков посве носталгичан. Поједини предели му час личе на Срем, час на војвођанска поља, а најчешће – на јужну Србију. Извлачи кеца из рукава, који на прави начин осликава северноафричку фатаморгану коју су сва тројица осетили, свако на свој начин: „На домаку пустиње, под афричким сунцем, никад се не зна где престаје стварност и почиње обмана.“

Љубомир Ђорилић

ПОЕЗИЈА ЉУБИШЕ ЂИДИЋА: ПАРАДИГМА КЛАСИЧНЕ И МОДЕРНЕ ПЕСМЕ

О поезији није могуће говорити и писати ако пре тога, бар унеколико, не проникнете песниково „вјерују“: субјективну идеју која прожима поетички дискурс и битно условљава вредности поезије, односно, место у корпусу националног песништва коме припада. Отуда је овај мини-оглед, у ствари, покушај да стваралачко „вјерују“ Љубише Ђидића приближимо онима који се нису срили са његовим песничким делом ни после шеснаест објављених песничких књига. Пошто Ђидићево песничко дело има и национални и универзални карактер, указаћемо већ на почетку како овај песник види српство, српску духовност и љубав као најчешће теме свог певања.

Ђидић сагледава српство, „као једну честицу у односу на цео свет“, свој Крушевац „као царски град“, оличен „многим госпоштинама“, и као „најопеванији град српске епске поезије и Косовског мита“; Србију као своју духовну вертикалу са којом се стапају изузетно вредни историјски и митски садржаји, а љубав као емоцију која има кипуће лично и опште значење, зависно од тога да ли се јавља као љубавно или отаџбинско осећање. Духовно и песнички просветљен, свестан неспорне величине српског духа, српске отаџбине и разгранате емоције љубави, овај песник се не задовољава само материјалним доказима те величине, већ сакупља у својој поезији и духовне доказе: „величанствене творевине чојства и јунаштва“, морала, снаге, љубави и лепоте, „античке драматичности и православне хришћанске узвишености“. Тако и сам постаје важна „честица“ у јединственој српској „књижевној честици света“, камен станац у српском песништву.

Без његовог песничког калеидоскопа Србије ослабио би ослонац на коме почивају традиционалне и модерне форме српске поезије између шездесетих година прошлог века и наших дана, о којима је најобавештеније и најпромишљеније писао Срба Игњатовић. Овај „округли сто“ је место на коме би требало све то јасно изговорити, и посебно акцентовати, јер, без Ђидићевих песама више није могуће замислити антолошки избор националног српског песништва.

У првом огледу о поезији Љубише Ђидића, писао сам о два кумулативна тока његове поезије, па ћу, још под утиском тог увида, у овом казивању, само потврдити изречене ставове и оцене, незнатно их проширујући и на књиге које нису коментарисане, а подразумевано припадају једном или другом току. Осим подразумеваних (*Свети њољубац* и *Српски царски рез, нир.*), кратко ћу прокоментарисати и последњу (*Срчани удар*), објављену ове године. Писана усудним рукописом, она, на специфичан начин, одражава дух и дах Ђидићевог песништва у целини. Пре тога, погледајмо, хипотетичким редом, шта преваходно одређује његово певање.

Два су сусрећна шока Ђидићеве поезије: *шрапање за аушенициним моделом њевања* (*Подигнуће руке*, 1965; *Најрижен ѡрсѡен*, 1967) и *аушеницично ѡевање о српском аѡну и ѡубави* – о родољубивим, духовним и ѡубавним темама (*Пролисѡало коѡље*, 1971; *Српски царски рез*, 1999; *Свети њољубац*, изабране песме, 2003; *Моравска Тројеручица*, 2012; *Љувене*, 2014; *Коѡље Светоѡ Ђурђа*, изабране и нове песме, 2016; *Срчани удар*, 2019). Објављене књиге „између“, овде непоменуте, припадају једном или другом току, али битно не допуњавају нити ремете Ђидићеву поетичку праксу.

Првом књигом песама (*Подигнуће руке*) Ђидић сагледава живот као реалну „светковину чула“ и као време које оставља „ефемерни траг“. Тражи свој поетички израз надањујући се „чаролијама природе (...), на бескрвној грани једног лиризма“, тражећи себе „у гипким координатама сна, који само песма може да замени“ – пише Антоније Маринковић. Док је прва књига „реторички некако разбарушена (...), пренатрпана неухватљивим метафорама и асоцијацијама“, друга (*Најрижени ѡрсѡен*) „има боју старинских избледелих слика, мирис давно заборављених књига које смо читали у детињству па их покрила фина прашина“ (према Иванки Рацков). Од друге књиге почиње Ђидићева артикулација поезије која се ослања на искуство прошлости, односно, на песникову личну спознају искуства српске историје, митова, легенди, духовних знамења, данашњег живота.

Песме *првоѡ шока*, иако у трагању, углавном су ослобођене реторичког вишка, ослоњене на језик народне поезије. У њима је присутан извесни песимизам, али нема превагу у певању. Критика запажа ефекат почетног поетичког сазревања, што ће бити настављено књигама са националном, духовном и ѡубавном тематиком.

Најтрајније домете Ђидић је досегао песничким огледањем у троморавским вировима средњевековне прошлости из које и данас допиру одсјаји који одражавају суштину и смисао постојања српског народа: у релацијама историје, мита и стварности. Ништа мање није вредна ни Ђидићева поезија љубави.

Други, еминентнији шок поезије („аушенично певање о српском аџону и љубави“) започет је књигом песама *Пролистало којеље*. У њој се Ђидић превасходно дохвата тема и мотива прошлости, што ће, убудуће, пресудно обележити његово песништво. Воја Марјановић каже да „приступа историјским темама прошлости као поданик њене снаге и величине, мада и као хроничар њених падова и пораза (...); евоцира са много ентузијазма и оне догађаје, предмете и појаве, које су већ овековечене у националном епском фоклору“.

О прошлости пева држећи се матрице „архаичне реторике“, којој ће, нешто касније, удахнути знатно живахнију и модернију синтаксичку динамику. Уронио је у средњевековну стварност Србије да би актуелизовао њене вредности у времену садашњем и доказао да се „биће једног национа увек изнова проналази кроз себе из давнине да би проверило себе данас и да не би изневерило себе јучерашњег и данашњег у будућности“ – записује сигурним уверењем Миодраг Друговац. Ђидић то потврђује, нпр, песмом „Туга записивача“: *Уместо слова морамо читати војске шрај/ морамо запис од камена морамо од мача/ Осташке времена*. Потврђује и стиховима – *Ко ће сад доћи у ово друго поље/ где којих су друге, други мач/ где друга рана, а истиа крв,/ где друго све је, а истиа плач!* („Кондир Косовке девојке“).

У прилог претходним констатацијама, Милосав Мирковић набраја основне елементе песникове евокације прошлости: *Песник се нагноси над фреске, над оружја, над шријезе, над вуцје изворе... Напољена историјским, ова поезија се прешаја у дубоко лично памћење...*

У *Пролисталом којељу* критика препознаје сродност Ђидићеве песме са поезијом Васка Попе и Светислава Мандића, мада је реч о посве другачијем мотивском и версистичком облику. Али, *има сродности* – рекао би бољи познавалац историје песничких форми.

Да усагласи своју поезију са стандардима тзв. „модерне поезије“ свога времена Ђидићу је помогло схватање „да је суштина стваралачког у језику, да језик поседује посебну

врсту памћења које је историјско и индивидуално (...) и филозофско и метафизичко“ – мисли Чедомир Мирковић.

Ваља рећи да је Ђидић заиста том схватању подредио свој језички принцип прилагођавајући језик песме времену о коме пева: архетипу језика којим су се служили Срби у пређашњем времену. Прилагодио је лексику и синтаксички поступак складања стихова: родољубивој теми – родољубиву матрицу језика, духовној – духовну, храмовној – храмовну, епској – епску, лирској – лирску. При том је „жртвовао“ језик, или се функционално повео за синтаксом стварања приближне песничке атмосфере; уводи читаоца у једну отмену језичку игру грађења асоцијативних слика којима ствара утисак о свежини (модерности!) приступа поезији.

На тај начин оживљава и косовске теме, „без лажног патоса и повишене интонације, са слухом за реално одмеравање историјског, митског и епског (...), готово апостолски пева и припева о удесу дуготрпељивог, крстоносног српског народа“ – утврђује то Ксенија Катанић поводом књиге песама *Свети и њољубац* (изабране песме, 1966–2002, са акцентом на бомбардовној 1999. години). Природно је да уз тако грађену представу о Косову иде и сублимација владарских улога „небеских предака“, попут Светог Саве, цара Душана, кнеза Лазара, деспота Стефана Лазаревића, краља Милутина, Јелене Балшић, Филипа Вишњића, итд, а са њима и сублимни песнички сажетак храмовних олтара Хиландара, Лазарице, Студенице, Грачанице, Манасије, Каленића, Милентије...

Ђидићева је песничка намера била да књигом *Свети и њољубац* непродуховљено продухови, а продуховљено емоционално продуби својим стрепњама и молитвама и на свој песнички начин приближи у заборав скрајнуте националне духовне корене данашњим генерацијама Срба.

Љубиша Ђидић је међу ретким савременим српским песницима који је, скоро од самог почетка певања, схватио да смо мудрији и темељнији у поимању живота уколико дубље и јасније пониремо спознајом у националну прошлост. Зато и јесте, од првих књига, а нарочито касније, „преплитао мотиве и савременог и древног“, што је и до данас кредо његове поезије. Тако види свој дуг према земљи, према народу и песничкој уметности. То ће га и учинити особитим песником међу савременицима, при чему је од битне важности његов формално-језички призив традиционалних и модерних облика песме, колико иреалних и имагинативних представа живота.

Ћидић не препевава историју, већ историјске мотиве преводи у симболе времена које представљају владари и храмовни објекти. При том, мајсторски, некако „тихо и танано, с неким складом и хармонијом манастирске тишине, апострофира љубав православну, хришћанску, која *свему њреवासходи*, узвишену, божанску, с божанским озрачјима“ и уводи нас „у особен свет властите духовне метафизике“ – баш како прецизно описује песнички поступак Мићо Цвијетић. Уочавајући најфиније одлике Ћидићевих лирских медитација, Цвијетић каже да „везе свој фини лирски вез од тананог плетива, па и онда када у њега уткива свој бол, када савремене удесе и ране претвара у лирски говор“.

За други Ћидићев *еминентни шок њевања* посебно је карактеристична књига песама *Моравска Тројеручица* (2012). Ова књига окончава све евентуалне уздржаности критике везане за песников аутентични модел исписивања тананих стихова и строфа посвећених српским владарима, њиховим лаврама, оставини просветитеља и духовника. Средњовековном наслеђу Србије.

Пишући о моравским надахнућима Ћидићеве поезије, критика повезује њене мотиве са мотивима народне епске поезије. Тиме потврђује животворност и епских творевина и Ћидићеве песме која има сигурне ослонце.

Петар Пајић каже да је Ћидићева поезија „изникла из дубоке везаности за моравско-хиландарски завичај, за српску историју која се дешава између три Мораве у којима је пронашла своју Мораву Тројеручицу“. Узбудљива асоцијација на Богородицу у необичној једноставности а комплексности атмосфере поетике навела је Пајића да посве тачно уочи да су „сложене и богате поетске слике скривене у једноставности“ Ћидићевог поетичког дискурса.

Већина приказивача посматра Ћидићеву поезију кроз призму Косовског завета и српске духовности; уочава песникову ретку способност да их опева мимо „сваког романтичарског патоса“. Успева то ослобађањем своје песме од „тобожњег лиризма“, спајањем прошлости и садашњости које се по унутрашњим испољењима скоро и не разликују. О Косову пева као о савременом живом догађају зато што се историјске последице тог догађаја рефлектују и на данашња збивања. С тога Милица Јефтимијевић Лилић и закључује да је „етички аспект Косова непревазиђен“. Србијани данас „не допушта да се ампутира његова суштина, есхатолошки смисао (...), услов-

љеност историјским памћењем“. Та чињеница се препознаје у Ђидићевој поезији.

Пошто Ђидић сматра да „поезија и религија проистиче из истог извора“, тиме се може објаснити његово успешно прожимање лирских и есхатолошких елемената у смиреној лирској медитацији о историји, њеном данашњем понављању и религији. Захваљујући спознању тог факта, могао је, без патоса, везати у јединствену метафору Лазарицу у Крушевцу и њене сестре Мораве са узвишеним Косовским и другим духовним заветима Срба. Иако усхитно пева о кључним догађајима, владарима, храмовним објектима, духовницима, он их не глорификује, већ, певајући о њима, користи своје однеговане критичке опсервације; препознаје и њихову снагу и њихове слабости. Успостављеним критичким односом према миту и стварности спречава да лажни сјај засени унутрашњи бљесак врлине, да велмошка раскош пребрише значење и значај себарског подвижништва.

По Ђидићу, „Моравска Тројеручица“ је „Мајчица Србије“, синтеза свих вредности и слабости времена прошлости садашњег: *Само ти прерушена/ у тири моравске реке/ ходаш Србијом/ Мајчице(...)* *Само ти/ све знаш/ о шајни/ завађене брашке клице/ Света Водишељице.*

Иако је овде реч о Ђидићевом упесмљавању древног, средњовековног искуства са каснијом историјом, можда би баш у том контексту требало призвати и продубљени смисао књиге песама *Српски царски рез* (1999), којом опева време бестијалног бомбардовања Србије од стране НАТО-пакта, најмоћније војне алијансе данашњег света. Онај који је пређашњим књигама отменим језиком поезије глорификовао одбрамбени генетски код српства суочен је са злом на које не одговара агресивно, већ проумљено, картезијански рационално, стиховима скоро у молитвеном тону сазданим, и баш зато опомињућим и трајним.

Рекавши истину, коју нису рекли многи песници света, опевао је историјски оправдану побуну српског рода пред злом и неправдом; изразио отпорне људском поступању удружених сила зла на завршетку двадесетог века. Учинио је то песник коме је преча правда од живота. Показао је „брутално наличје данашњег света“, као праведан „тужилац против нечовештва, мржње и злочинства“, које и иначе одликује данашњи светски поредак. И, опет, Ђидић то чини „опомињући

се Косова, животворног врела свих српских традиција“ (Ксенија Катанић).

Књига *Српски царски рез* критички је означена као Ћидићева „заветна књига“, попут већине других које исповедају просветљену духовну и националну мисао, посебно оне које опевају усправљени брег српског бића наднетог над слободом, отаџбином и одбраном њене слободе. Заветовање је у тим књигама увек праћено песниковом отменом идејом да се злу не опиरे злом, већ гандијевском врлином мирног отпора и српском витешком доследношћу.

С разлогом Слободан Костић бележи да Ћидић „брижљиво чува вредности нашег историјског наслеђа, посебно косовског, са неком смиреном православном чистотом (...), своју интиму горко дели са својим добом“.

На сличан начин критика је реаговала и на појаву књиге изабраних песама *Љувене*, која репрезентује Ћидићеве *исме љубави*: узвишене оде чулности вољеног бића, цветној раскоши и плодности. И у тој књизи налазимо песме са мотивима из средњовековне прошлости Србије. И оне су оде, али семену космогонске, појединачне и опште, свете љубави.

Отменим језиком љубави и лирском атмосфером књиге *Љувене*, Љубиша Ћидић је досегао лирску узвишеност; указао да љубав није само платонски и чулни доживљај тела, духа и ума, већ доживљај разноврсних племенитих осећања међусобне телесне и духовне припадности. По песнику, љубавима „много лица и обличја“: од младалачког (платонског и еротског!), родитељског, породичног, сестринског, братског, другарског до патриотско-отаџбинског, космичког и космогонског. Танано изнијансираним лирским везом показао је да је љубав „безгранична и бесмртна“, саздана духом, и божанском лепотом. Ма према коме и ма према чему усмерена била. Пева о љубави и у време касно и ратно:

*Воли ме у Вуковару и Требињу/ воли ме у Книну и Србињу/
воли ме у Крушевцу љубави/ не моју нам ништа// Роди ми бор
на Златибору/ ше очи зелене на Расини/ роди ми олује у дој-
кама/ на белим коџаоничким брејовима/ роди ми џанонску лађу
са жићним боковима.*

Двојезично штампаним избором и новим песмама Љубише Ћидића *Коље Светиој Ђурђа* (2016, на српском и енглеском, у избору и преводу Мирјане Н. Радованов Матарих, Zora Publishing, California, USA) само су потврђене већ изречене оцене да песник не губи дах. И песмама рођеним у овим

данима подизања куле свога света Ђидић наставља танану поетичку идеју да матрицом свог изграђеног песничког модела врхуни у претрагама по времену прошлом и садашњем, која рађају непресушна надахнућа за усхит у обоженој форми поезије. У односу на почетке и педесетогодишње трајање, разлика је само у томе што је сада више свестан неминовности које чекају:

Кад дође то време/ оглазићеш сам са собом// (...) Они који те воле/ нудиће ти своју крв и тајне шумске изворе// Ал' ти им од љубави не можеш ништа узети/ љубав се не узима – љубав се само даје („Кад дође тај час“).

А кад је недавно дошао „тај час“, кад се затворио миокард а отворио бездан смрти, онај који љуби живот је утврдио да га Творац још увек спасава зато што је схватио да није „завршио све како треба“. Продужио је „године љубави“ не би ли се „довољно исплакао“, као „брат Црњански“, лутајући „још витак са сребрним луком“, да би „урадио што би требало да уради“, и онда се, потпуно посвећен свему, препустио беспоговорној вољи Творца.

Уместо да, како то жал за животом обично диктира, у неминовност смрти унесе бар мало очаја, Ђидић и у том часу, непомирен с крајем, пише књигу *Срчани удар*, отменом речју и раније примењиваним поступком, усхитно упесмљује вечне знамене живота: своје пријатеље, литургијска бдења у манастирима, Косово којим Срби неминовно плаћају разлике у земаљском и небеском царству, српско и своје срушено време, ископине „древног двора часног кнеза Лазара“, Јована Дучића и себе на његовом трагу у Дубровнику и Требињу, Вацлава Хавела (који због подстицања бомбардовања Србије, „не може умрети као човек“), љубав која се успоменом јавља. Сетио се доношења калема Немањине свете лозе у Студеницу, Раваницу, Милентију, и Немањиног јављања из свете лозе хиландарске у Милешеви, којим нас заветује да „кад већ губимо дом, кров му сачувамо бар у језику свом“. Упесмио је мотиве из костолачке цркве и манастира Милешеве, сигуран да ћемо се ми Срби, упркос предказањима, ипак, спасти: „треба само издржати/ ту муку тежину и прогонство“ (...). Само, „не дај Боже/ да из наших латица/ процвета цвеће зла“.

У књизи песама „Срчани удар“ много шта, уместо ка смрти, опет се нагло према животу, прошлом и данашњем. Унео је у њу и песме с гамзиградским и грчким мотивима из којих, такође, као из пређашњих, зрачи енергија искуствено

проживљених симбола духовног, историјског, и епског, оног пређашњег и данашњег. „Кад је смрт видела/ колико је срца било у (песниковом) срцу/ рекла је: у реду/ сачекаћу“. Творац је услишио молитве песникове.

„Ћидић грли свет, посвећује га, позлађује и тако песнички присваја“ – каже Рајко Ного. „Историјско и митско уткивају се у песникову биографију, постају темељац његове персоналости (...), оживотворује мистични мелодијски бруј – безвремен, дакако, јер је свевремен и надвремен“ – записује у поговорном тексту Срба Игњатовић. „Ћидић усваја, усвојен од традиције из које говори, која из њега – на његов начин пева“ – бележи Јован Делић.

Збирка „Срчани удар“ увелико одражава дух и дах Ћидићеве поезије у целини; прожимају је скоро сва искуства која је имао с поезијом у тематско-мотивском, формално-језичком и версистичком погледу. Послужио се дистихом, терцинама, катреном, септимама, белим и везаним стихом, формом сонета. Душан Стојковић примећује да Ћидић „допушта да понекад и десетерац у његове стихове кане“, али и да се у његовим сонетима „не римује сваки стих и та намерна теоријска напуклина показује како се савршенство потражити да и у ономе што, макар привидно, савршено није“. И додаје да „Ћидић није песник неких других времена, већ управо овог нашег, трагичног до сржи. Одувек је био песник који није затварао очи пред оним што народ којем припада тишти“.

Поезија Љубише Ћидића, као парадигма класичне и модерне поезије, могла би корисно да послужи данашњим млађим генерацијама песника у сагледавању како се у класично рухо могу обући патриотске, духовне и љубавне теме, а да поетички садржај и форма делују као модеран, савремен и свевремен поетички дискурс.

(Округли сто о књижевном делу Љубише Ћидића,
Крушевац, 13. новембра 2019)

Душан Мијајловић Агски

ПОЕЗИЈА КАО ЛИЧНА СУДБИНА

Искреност, пресликана стварност у којој песник живи, сучељавање са изазовима, посебно песниково стваралачко умеће – поезију чине сврсисходном. Ако поезију прихватимо као одраз једног надахнућа, спознају људских чула и језичког поигравања, умећемо да направимо разлику између праве песме и штурога наклапања. Ко данас чита Рада Драинца брзо ће схватити да је поезија то што јесте – певање, а не некаква мешавина позајмлених речи и нечитљивих конструкција. Нема сумње да се и дан-данас Драинац потврђује као носилац осећајног, тананог лирског стварања, али и најискренијег сагледавања света око себе, наравно, пре свега поштујући своја чула и опредељења.

„Тугом хладни ветри обалама плачу.
Недогледна сета... Шуме мутне воде...
Огладнеле вране над лузима гачу;
У мом селу сада мртво лишће пада.“

(*Јесен у мом селу*)

„Пловећи далеким морима гледао сам дане
Као умируће локвање у вечерима крвавих бдења,
И жудео у ме светлост невиђене зоре да кане
И да ме заувек напусте луда сновиђења.“

(*Невидљива стјаница*)

Драинчево песничко душодарје, издато под насловом *Ерошкон*, пример језа то колико је искреност преточена у стих битна у поезији. Драинац не прибегава „техници“ писања да би дошао до синтезе замишљеног, он до мелодијског облика и одзвона у својим песмама долази питком, мисаоном дубином која лако осваја читаоца.

Збирка је издата у 500 примерака, и сваки је примерак потписан Драинчевом руком. Најомиљенија песма из те збирке је свакако она заведена под редним бројем 10. Збирка *Ерошкон* уистину јесте сазвежђе наше поезије.

X

„Глад ми је бескрајна а руке вечно празне.
 Ноћу низ улице градске на прстима носим месец
 и тугу остављам под прозорима изгубљених жена.
 Дао бих све а ништа немам.
 Глад ми је бескрајна а руке вечно празне“.

Док читамо Драинчеве песме, чини нам се као да стихови теку попут таласа. У његовим песамама нема надградње ученог по сваку цену, нема празне извештачености да би се додворило неком од тренутних уредника и критичара. Драинац је романтичар у души, а опет, његова је поезија суштина реалног; слична је гргољивом потоку, али често и узаврела – као да, попут вина, на „три ватре ври“. Свака је његова песма откинут делић живота. Не знам колико су Драинца занимали фрактали, али његове песме подједнако славе стену и онај мајшуни каменчић који уме да залута у ципелу. Нема код песника Драинца пуританске опорости и стегнутости – он је широк колико су широки небо и океан, праштање и љубав:

„А ноћ тугом тоне... тоне...вечно тоне...
 И ритмично шуми ко шум меких крила;
 Преко моје душе, сањиве и боне –
 Снова неког Бога расипље се свила.“

(У мајске вечери)

Није Драинац марио за сталеже, звања и титуле. Живео је баш као што једно поштено људско биће треба да живи: без лицемерја и лажног моралисања. Нису песника претерано бринули књижевни критичари, још мање салонска ухлебљена господа. Оно што је он доживео и преживео носио је као свој лични терет. У тим годинама (шеснаест) напустити завичај, прећи преко Албаније пешке, потом стићи у земљу бљештавила и уметности (Француска) – није било лако. Песник са таквим животним искуством није замерао сујетнима и лажно гордим величинама. Писао је поезију за своју душу и своје читаоце.

Дучића и Драинца многи су горе поменути заобилазили, па су они дуго били ни на небу на земљи. Хвала Господу, данас се Драинцу и Дучићу многи враћају и на тај начин им враћају вредност која им је неоправдано оспоравана, само зато што су

били мислећи и непоткупљиви људи. У најкраћем, Драинчева поезија је – његов живот, а он није хтео против самога себе.

„Како сам постао песник? –
То ће питање постати бreme
И крик!
– Како сам пуцао речима
И њима као са псима
Изуједао своје време.“

(Како сам постао песник)

Драинац не бежи од сатиричних стихова, често пише песме које су ехо отпора или горког, оправданог подсмеха. Драинчев поетски свет није статичан, он је променљив, супротстављен, пун бистрине, али и мутне снаге, свакако – увек пун немира. Поштујући богатство матерње српске лексике, он често прибегава певању које је блиско његовом поднебљу, на тај начин приближавајући „бели свет“ свом народу. Његова је поезија, непобитно – његова лична судбина. Свака је песма његов лични печат једног људског трајања у једном времену, на различитим местима. Бунтовник, хајдук, лирик, боем, љубавник, луталица који путује друмовима, морима... а песник и пре свега – човек! Одувек је најтеже било опстати као човек! Све набројано могу помирити једино најмирољубивије душе.

„Можда се све преживело од града до родног дома
У колима на друму
Утонем у исцрпљену душу
И као дугокоси млади светац пољубим црвену шуму.

(Песма последњег декадента)

Драинчева се егзистенцијална питања у свим сферама живота крећу од усклика до крика, између сна и несанице, моћи и ништавила. Јесте песник био слободоуман, бунтовник, несмирник, али никад егоиста или циник. Његова рана песма, потписана са: Радојко Јовановић, као да наговештава особено песничко опредељење, такво да ће његово песничко ЈА бити видљиво у скоро свакој песми, али на један специфичан начин: крајње искрено, једноставно, а са толико одзвона, са по-

руком која се ни у једну „конструисану песму“ не би дала „уградити“.

„Друже и брате, ма са које стране!
Кад ти бол нанесе овај народ груби,
Знај да један човек твоје тешке ране
Оплакује болно и искрено љуби.

(Сваком оном који њаши)

Живот Драинца се одвијао у време кад се Србија ослобађала од вековног ропства, и дефинитивно ослободила. Нажалост, друго царство убрзо напада Србију, ништа мање окупационо и геноцидно. Имао је песник срећу да дочека да оба царства, за његовог не баш дугог живота, буду поражена. Борити се против силе само једно значи: дочекати слободу у рушевинама и са преполовљеним становништвом. Није се дало песнику да бар на умору не размишља о рату најгоре врсте. Доживео је да његову отаџбину Немци поново руше и пале, стрељају немоћне, ђаке...

Није Драинац доживео да последњем окупатору види леђа. Не кажем да је после пада фашизма свет бољи. Сила и данас, осим мишића, ништа друго слабијима не зна да покаже. Ко зна, можда је песникова подсвест и пре почетка Другог светског рата то регистровала. Истине ради, Драинац није кукао над нашим вишком историје, и то у његово време. Данас је тај вишак историје, на нашу несрећу, богатији а ми сиромашнији. Није нам лако на овој ветрометини, а ми, грешни, тај вишак историје често надомештамо својим међусобним сукобима.

„Проклињем градове на чијем бетону цвета балега!
И као Мајаковски желим да их залобају хлеба сагоре
У њиховим здравицама о човечности и пацифизму
вуку се подмукле замке.
У лику њихових речи има невидљивих отрова.
Њихове добротe личе на зубе хијена...“

(Ојус No. 111)

Драинац је пре свега волео слободу. Као човек слободног духа и личног избора, у несрећном рату пуном подела Дра-

инац се није изјашњавао ни за круну ни за петокраку. Он је једино желео да се под чизмом моћног непријатеља народ више не дели. Победници то ником, па ни њему, нису опростили. Наша позната, наша вечита искључивост. Колико је песник волео слободу – говоре нам и његове авантуре са женама. Ма колико да је умео да их воли, увек би на крају остајао сам. Зашто?! Зато што је био жељан путовања и упознавања света. У том свету је могао да сагледа све новине кад је уметност у питању, али и да прати нека нова, занимљива миграција она кретања, судар два света, оног који је имао колоније и оног који је из тих колонија хрлио да опет ради за моћнијег.

„У дну мене бескрајном дубином океан раздваја два света.
Све ласте су пошле на овај пут: ...“

(Пушовање)

Драинац је преживео надобудне критичаре, Велики рат, четнике и партизане... Његово се име данас помиње са поштовањем, и то као: Раде Драинац – песник. Нисам могао да избегнем да обелоданим (циљано у овом есеју) једно своје запажање. Данас многи поред свог имена и презимена пишу: писац, песник... Мени лично то смета. Зар неком треба рећи: Раде Драинац – знате, то је онај песник! Свако ко иоле зна о нашем песништву, при помену имена Раде Драинац рећи ће или помислити – песник. Другим речима: лако је нешто дописати поред имена, тешко је то и заслужити.

„Тигар и овца,
Жонглер што ножем у срце гађа,
Рапсод коме домовина на чело није ударила просветни жиг,
Песник крваве истине и човековог права;
Упамтите:
То сам ја!“

(Раде Драинац)

Драинчев човек не живи у облацима, он је стваран и у стварном окружењу. Стварност је за песника Драинца на првом месту, отуда и нека неприхватања његове поезије од појединих књижевних критичара у рукавицама. Традиција, језик, отаџбина, завичај, преци, историја, обичан човек, жене...

све је то у фокусу најискренијих осећања, макар она била и помешана. Код Драинца нема додворавања, подилажења, ни апсолутног сопственог мишљења или оспоравања. Он надахнуто бележи своје откуцаје у времену и простору. Кад је реч о Драинцу и његовој поезији, најбоље је цитирати Бодлера: „Апсолутна искреност је средство за оригиналност“. Мислим, а волео бих да ми неко ово оспори: Драинац је наш најискренији песник.

„Еј! Да умрем обузела ме чежња и жеља
Млад и болесно леп као рујне шуме
Јер гадно беше крвљу певати за свет који ништа не разуме“.

(*Песма последњеј декаденти* – Кафана Москва 1922–23)

Мало песника уме, попут Драинца, да искаже своје поштовање према природи, оној истој у којој је растао и са којом је срастао. Сваки песник снажних емоција увек је везан за свој завичај. То је логично; онај ко се стиђи своје колевке (ма каква она била) никад не може бити искрен према себи и другима. До краја свог поетског стваралаштва песник је био у дослуку са својом Топлицом. Топлица је за песника остала заувек топла колевка, кућа, заветрина... Рака воли свој завичај, не жели ништа од његове топлине да му одузме ни да лажно поентира само зарад поетског исказа. Поезија и Топлица су га пратиле свуда где би крочио, топло би му бивало око срца кад напише добру песму или кад се сети свог завичаја.

„Овде је небо моје
Овде је љубљена Топлица.“

(*Моји стихови за ваш рођендан*)

Али, Драинац не жели, не може да ћути о цивилизацији која мења своје оквире, њему је јасно да се наша урођена наивност и простодушност мора прилагодити том моћнијем и лукавијем свету. Судар старог и новог за песника је парабола којом се на свој начин поиграва. Песник лако уочава промене у свету, јер често путује. Париз је за њега био омиљено место, где је могао да сагледа све нове покрете на уметничком, али и политичком пољу. Уочавао је, кобајаги лако, нове личне слободе и њима се радо песнички поигравао. Њега је, пре

свега, занимала садашњост, она огољена – на железничким перонима, у фабрикама, мемљивим бурдељима... Као и данас, и тада је било и оних других песника, које садашњост није до-такла, који су бежали од свог времена и бремена.

„У земљи малих и ситних душа,
У домовини берзанских јагуара,,
Коју љубих мржњом тежом од бола
И промашеним животом који је постао бескрајна Сахара.

(Као њесник себе погледа из даљин)

Драинац је међу првима схватио да свету прети глобали-зација, да ће једног дана песништво и уметност уопште постати несмислени, јер ће се све преузимати од неких тамо; да ће уметност постати трећа рука, да ће бити нешто попут продавница које продају изношену гардеробу – неких тамо. Зато је Драинац данас и те како занимљив песник.

„Последњи пут говорим о себи,
Да, о себи и кажем – ЈА.“

(Улис – I)

Читајте Драинца, упознајте се са једним неизбрисивим песничким трагом – песника који није умео ни хтео да маскира своје снове и патње.

Љубиша Јовашевић

ПСИХОЛОГИЈА ДУБИНЕ КРОЗ КОНФРОНТАЦИЈУ СТАВОВА ФРОЈДА И ЈУНГА

Кроз једну свеопшту анализу личности која подразумева културолошко наслеђе, породичне односе, доживљај фрустрација, осујећеност амбиција кроз њихову аутосупресију, симптоматологију понашања уз откривање асоцијалних или аутистичних елемената утканих у детаљну биографију, представља приказ психологије дубине, без које нема адекватног клиничког приступа, а самим тим и поступка. У овом есеју поред колективне свести и несвесног поступка појединца, покушаћемо да објаснимо елементе аријевско расистичких идеологија лишених научне основе и дефинитивно елиминисаних сходно дометима модерних генетско медицинских истраживања. Покушаћемо да не заобиђемо аниму мушкараца и анимус жена.

Проблеми супресије либидинозне енергије, или њена фиксација у неком периоду развоја, данас долазе знатно мање до изражаја. Отвореност медија, доступност литературе, слобода у приступу темама које су некад биле табу, скоро у потпуности елиминише наставак студија које су биле базиране на некадашњим психоаналитичким ставовима, који су се у моменту, кад су настајали, третирали као револуционарне, а самим тим накарадне и мање или више неприхватљиве теме, бар у почетку објављивања.

Психотична стања, у првом реду шизофрена стања, све више се анализирају кроз призму односа између оболелог и његове околине. Посебна пажња се усмерава на постојање и чврстину контакта који постоје између оболелог и његовог непосредног окружења. Непотиснутост елементарних нагона који као такви омогућавају настанак конфликтне ситуације објашњавају се у свести оболелог као страни утицај на најближе и то на оне на које су оболели принуђени да се ослоне. Спољни свет постаје арена у којој се сукоби одигравају а реакција оболелог је у аутизму који се карактерише свесном, потом убрзо и несвесном самоизолацијом. Честе су кататоне реакције у виду ступора али исто тако и параноична стања како у психотичној форми шизофрениности тако исто

и у склопу маније у којој доминирају идеје прогањања, још увек без појаве фазе просекторне одбране. Контакт са породицом је најбитнији код психотичних болесника и потребно је обратити на ту чињенцу посебну пажњу, јер без тог контакта долази до губитка минималног осећаја безбедности који је за оболелог врло битан. Да ли је критика психоаналитичког приступа психијатрији умесна и од чега се она састоји? Присталице психологије дубине (*depth psychology* seu *tiefenpsychologie*) указују на постојање чврстог догматизма који онемогућава еластичност у приступу и анализи појединца као и занемаривању социјалне компоненте која је битан моменат у појединачним анализама. Све то није присутно код Фројда. Хорнијева не прихвата неуротичну манифестацију као последицу поремећаја на нивоу инстинктивног, она чак иде толико далеко да неурозу повезује искључиво са културним подлогама уредности, васпитавања и придржавања хигијенских норматива који се узимају као стандард. Неуротична личност настаје из „почетног страха“ који је директно повезан са најранијим периодима поимања свесног развоја представљајући тако трауматско животно искуство детета.

Савремено поимање дубине психичког доживљаја човека је вишеслојно. Психологија је прожета социјалном компонентом коју прожима психоаналитички приступ, разоткривајући елементе некад нејасног неофројдизма Фрома и Саливена, уз утицај анализе на бази егзистенцијализма која дозвољава примену психотерапије. Анализа скривених психосфера не подразумева само терапијски приступ неуротичним манифестацијама већ се упушта и у третман психотичних стања, као што је област шизофрене лепезе. Без обзира на многе замерке које се данас јављају према Фројдовим ставовима, посебно према основама које се базирају на депресивним елементима филозофског волунтаризма, савремена психијатрија данас није комплетна без наслеђа које је оставио правац пионирске психоанализе. Милер на пример као и Бенедети тврде да је модерни приступ личностима са елементима подвојене стварности иначе, касније описане успешно од Кастењаде, незамислив без Фројдових теза. Да ли ми данас, после огромних напредака у базичним медицинским истраживањима, са сазнањима из области молекуларне биологије, генетике и фармаколошких дисциплина уопште можемо да кажемо шта је суштина психоза? Које теорије можемо прихватити ради објашњења њиховог настанка и да ли је психофармакологија настала случајним експериментима или је утемељена на претходним теоретским закључцима?

Данас је потпуно јасно постојање органске основе многих облика аберативног понашања, али ни једног тренутка не треба гу-

бити из вида и постојање нерешивих антрополошко-психопатолошких проблема у којима се крије, наслеђена од примитивних људи, грандоманија као посебна форма покушаја остваривања доминације над ближом и даљом околином. Да ли је, поставимо питање које нам се чини потпуно логичним, манија величине заиста патолошко стање или можда само пренаглашена и необуздана жеља за успостављањем сопствене воље у облику неоскрнављене и несумњиве моћи? Шнајдер захтева да савремена психотерапија мора да буде ослоњена на психолошку садржину симптома који се верификују. Крајем деветнаестог и почетком двадесетог века садржај симптома је био посматран одвојено од психичких поремећаја и структуре патолошке појаве. Данас пак психијатрија показује велико интересовање за изучавање функције психичких поремећаја кроз анализу скривеног у смислу несвесног, проучавање динамике нагона док се при том егзистенцијална анализа пребацује у први план. Психологија потискивања и психологија снова, случајеви трансмисије и пројектовања постају основи психоанализе која прелази у први план. Уједно, ти елементи, почињу да се третирају као саставни део психопатологије. Индивидуално изучавање поремећаја понашања, уз посебну пажњу која се поклања садржини детектованих симптома али и биографским елементима, културолошкој основи и социјалној структури човека постају елементи тзв. дубинске психологије.

Терапија психотичних стања постаје индивидуална, поред психоанализе Фројда примењује се и дубинска психоанализа Јунга уз налажење архетипског у доживљајима оног ко је на третману. Као посебан додаток анализама и терапијским техникама наводим и Босову технику егзистенцијалне анализе.

Одвајајући се од Фројда, Густав Јунг приступа стварању аналитичке психологије. Основни сукоб Јунга и Фројда састојао се у неприхватању Фројдовог либида и концепције несвесног. Јунг уводи нов појам у теорију психологије а то је „колективно несвесно“ што представља филогенетско наслеђе прачовечанства. Јунг шири своју тезу новим закључком по коме је „колективно несвесно“ далеко битнији моменат од „индивидуалног несвесног“. Његова школа аналитичке психологије објашњава либидо као универзалну енергију налик оној која постоји у природном окружењу. Посебну пажњу поклања психичкој енергији која може да се експонира преко сексуалног заноса али исто тако и кроз осећања мржње, прилазу природним феноменима или једноставно уобичајеној свакодневници, културним изазовима и уметности на пример. Бергсонов елан витал је сличан либиду по Јунговом поимању а та сличност долази кроз енергију, истовремено Јунг негира пансексуализам као Фројдову илузију. Појава неуроза

доводи до поремећаја снаге либида и без објашњења и разумевања колективног несвесног нико није у стању да објасни основе настанка неуропатског понашања. У даљој анализи елемената које чине личност, Јунг је увео категорије лично свесног, личног несвесног али и безличног. То безлично је поистоветио са колективно несвесним које има своје објашњење у психичком филогенетском развоју човечанства. У појму колективно несвесног појављују се архетипови као инстинктивни чиниоци који се експонирају симболима, представљајући на тај начин језичке комуникације несвесног. Симболика је присутна у сновима, религији, митологији али и прарелигијском концепту мистицизма. Фројдов его би у симболичном значењу представљао архетип успостављеног поретка. Архетип мајке је симбол куће, тај исти архетип одређује однос према женама и породици а касније и племену док архетип оца остаје везан за планине и реке, ветрове и елементарне непогоде, ратове и мистичне и до краја непознате природне појаве.

Свест представља производ неких елемената колективног несвесног. Ако се у простору свесног прикаже психичка функција, на пример памћење или евоцирање бивших догађаја, логично мишљење, емоционални однос према некоме или нечему у колективно несвесном јавља се пригушена намера која показује тенденцију анулирања приказаног продукта свесног. Другим речима, уколико је неко интровертан у свесној делатности он је екстровертан у значењу несвесног и обрнуто. Екстровертност у свесном подразумева интровертност у колективно несвесном делу. Управо између екстровертности и интровертности, без обзира у којој се сфери налази једна а у којој друга типска карактеристика реализације понашања, постоји психички еквилибријум. Та врста равнотеже представља гаранцију која доказује изостанак неуротичних па чак у извесној мери и психотичних реакција. Питање слојевитости грађе психичког живота човека или „стратификација психе“ како је Јунг назвао, омогућила му је даље развијање теорије где лично свесно дели на персону (личност) и њен дубљи слој (его). Лично несвесно крије сопствено потиснуто искуство. Површни слој колективно несвесног би био сенка или двојник сопственог ега. Двојник ега или сенка сопственог постојања је недиференцирана али и несвесна. Следећи слој је анима код мушкарца или анимус код жене. У сваком човеку психички постоји дакле јединство кроз борбу супротности (да се надовежемо на Марксово основу учења дијалектичког материјализма) и у овом конкретном човеку, анима (душа) сваког мушкарца је жена док је анимус (душа жене) представљена као душа која је мушког рода.

Трећи слој у склопу стратификоване психе представља архетип оца док је испод и четврти слој који представља покушај виђења себе самог кроз „објективно ја“, уз напомену да је овај сегмент најтајанственији и најскривенији. Кад дође до спајања несвесног дела са свесним настаје процес индивидуализације који резултира на пример религиозним препородом у склопу појаве новог ега. Ако наступи изостанак спајања колективно несвесног са свешћу следи појава неуротских поремећаја, поставља се питање како приступити третману оваквих неуроза?

Питање је такође да ли има резултата после третмана и колико дуго опстају евентуално добијени резултати?

Терапија би се састојала од покушаја остварења интеграције колективно несвесног са личним делом свесног. Резултат би опстао у случајевима да онај на коме се третман спроводи има снаге и воље да интегративни ефекат добијен психотретманом задржи. Напоменимо да управо опстанак резултата, у смислу ограниченог трајања или трајно постигнутог ефекта, зависи од многобројних ствари. Једна од њих је и „сопствена снага личности“ која ће показати намеру опстајања новодобијеног релаксирајућег положаја у зависности од подршке која настаје из окружења.

Јунг је посебну пажњу обраћао на снове као извор симболике која одражава колективну бесвесност. Често се, напомињао је, у сновима налази кључ за решавање неуропатске конфигурације личности. Анализом снова прво се открива лично несвесно а потом преко симбола улазимо у свет колективног несвесног у чему се откривају до тада дубоко скривене форме примитивно несвесног.

И код Фројда и код Јунга проналазимо елементе сличности и то је енергетички теолошки волунтаризам несвесног у односу на свест али и присуство доминантних нагона у односу на разум.

Карактеристично је за Јунга да је истакао концепцију колективно несвесног које је у принципу свеукупна делатност човека и научна и културна и етатистичка. Све то представља модификацију различитог али несвесног, међутим главни проблем ове теорије је прихватање колективног несвесног али аријевског, као посебног и изнад колективног несвесног осталих народа и раса. Поново се јавља мистика крви аријевског типа. Теорија расног несвесног постаје једноставно неприхватљива а последице овакве и сличних теорија имали смо прилике да видимо средином двадесетог века. Јунгова теорија је између осталог послужила да се формира став о постојању виших и нижих народа. Кривица, ако тако можемо да назовемо чак и оне ефекте нежељене и неочекиване који су последица научне мисли, Јунгова је у суштини у чињеници да су је нацисти прихватили као основу идеологије расизма. Експерименти који су били базирани на дубинској пси-

хологији базирали су се на покушајима лечења психоса шизоидног типа. Колико се у међувремену у томе успело, колико са модерним психофармацима а колико без њих, је питање за практичну психијатрију.

Моја намера се састојала од покушаја да објасним елементе дубинске психологије преко Јунгових аксиомних ставова очишћених од политичких и идеолошких заблуда. Колико сам у томе успео остаје на читаоцу да процени.

За све покушаје психолошких и психијатријских третмана преко граничних форми идеализма филозофског типа можемо казати да представљају увод у настанак метафизичког проблема, који захтева примену модерних фармаколошких и психијатријских достигнућа, било да се ради о примени лекова било да се спроводи психијатријска обсервација или употребљава психоаналитички програм детекције основног поремећаја и адираних момената који припадају групи секундарних поремећаја личности.

Да ли ће Јунгова дубинска психологија имати већу примену у склопу дијагностике и терапије психотичних стања зависиће од будуће доктрине која ће морати да се формира у психијатрији. Спор између психијатрије коју заступају Мајер и Грос и присталица Јунгове теорије је завршен победом тзв. прогресивне психијатрије.

Сматрам да дубинска психијатрија и Јунгова теорија могу имати своје место у проучавањима која су везана за антропологију. Ту се могу пронаћи и елементи који припадају архетипским феноменима у периодима раног развоја људске врсте.

Издвојићу овом приликом и мишљење Томаса Сперија који наводи да се у разним временима поново јављају идеје које су некад постојале а потом су биле потиснуте. Модерни приступ је до скоро подразумевао материјалистички приступ свету психологије, базирајући се на сазнањима која су везана за анатомију и физиологију као и за патологију и патофизиологију централног нервног система, укључујући и сазнања из области молекуларне биологије и биохемије. Имам утисак да се данас, неким делом, ипак враћамо мистичним правцима анализа стања људског духа. Основно питање везано за психијатрију могло би се можда, на један индиректан начин, претворити у њено омаловажавање или неприхватање њеног места у склопу савремене медицине што би заиста била груба и неопростива грешка. Довољно је сетити се исхода у третману секундарних психотичних стања, што је често подразумевало да без обзира на узрок настанка халуциногенних ефеката на пример, пацијент заврши цео живот као хоспитализовани психијатријски болесник без наде у излазак из казамата. Да-

нас, сходно савременим приступима, настанку многобројних дисциплина везаних за психијатрију као и новим техникама лечења, имамо дуготрајне ремисије које подразумевају реинтеграцију оболелог и у своје породично окружење и у ширу околину.

Вратимо се поново оном основном питању које намећу различити приступи терапеута а то је потврда или негација постојања посебних болести душе, условљене психогеним поремећајима у различитим етапама развоја свести или пак оном тврдокорном материјалистичком ставу, по ком душа сама не може да оболи јер болује само тело које условљава поремећај на нивоу душевног живота. Ипак, без обзира на различите ставове који су везани за етиолошку компоненту, у поступку класификације душевних поремећаја и њеним коначним резултатима нисам био у стању да уочим неку значајнију разлику. Дух или душу човека, без обзира на нерешено питање које би се односило на релације према материјалном свету, под условом да је материја носилац душевних процеса или да је дух независан од материјалног света са којим је у лако раскидивим везама, морамо посматрати као јединствен феномен. Само јединствени дух може оболети сам по себи као нешто што је јединствено или пак то што је јединствено може бити оштећено телесним оболењима. Ове ставове, без садашњег знања из области биохемије и улоге ендогених материја на стање свести, уочавају Нојман и Гризингер. Гризингер је направио још један интересантан искорак кад је психологију видео као нераздвајни део психијатрије са тенденцијом да јој додели примат.

Целер је на пример средином деветнаестог века увео појам психичких рефлекса што је послужило Јесену да биполарне психозе објашњава тим појмом. Хјум и Кондијаков душу третирају као свест. Све то нас поново враћа Гризингеру који поставља питање правога психичког конфликта. По Гризингеру „Ја“ представља апстракцију и ту се без обзира на ту чињеницу налазе смештена сећања на емоције, жеље и мишљења и то не групно већ појединачно, везано за одређене догађаје који су се догодили. Остаци таквог сећања подложни су освежењима и пуњењем нових садржаја из сопственог и искуственог. Потребно је имати у виду да то спајање нове представе која се одвија са већ створеним „Ја“ не настаје одједном и изненада већ расте постепено и оно што није ушло у процес спајања са постојећим „Ја“ постаје супротстављено у форми туђег „Ти“. За разлику од Фројда који се није бавио дуализмом психичког конфликта, Гризингер га потпуно схвата, премда су и он и Хаксли добили епитет стидљивих материјалиста у којима и даље доминира идеалистички приступ, чинећи да њихов материјализам постаје непринципијелан и често потиснут.

Проучавајући елементе материјалистичког и идеалистичког у развоју ставова из којих настаје савремени филозофски приступ свесном и несвесном, не могу а да не поменем чланак Е. Вистфелда „Прилог историји психијатрије од времена ренесансе у вези са њеном зависношћу од филозофског развитка“. Вистфелд тврди, сасвим исправно, да су ставови о поимању свесног и о свести оболелог директно зависили од утицаја актуелне филозофске мисли. Филозофија је заслужна што је дошло до демистификације појединих стања која су дуго била неприхватљива или погрешно тумачена кроз сујеверје, мистицизам и кроз теорије о демонима који су у стању да запоседну човека.

Уколико се вратимо сад на Аристотела и тврдњу да је душа прва ентелехија органских тела која су иначе жива, онда уочавамо да из овог става настају облици са покретачким узроком и сврхом постојања тих живих органских тела сведени на два правца данашње, модерне психијатрије. Један став је да су психозе настале услед дисхармоније психичких снага независно од органског аспекта док у другом схватању имамо обрнути приступ који увек говори о присуству патоанатомских промена на мозгу као узроку психотичне манифестације уз примедбу, да чак и онда кад патоанатомских промена нема или кад нисмо успели да их докажемо, оне ипак постоје.

Карус је тврдио да човек представља симбол божанске идеје и да самим тим у свесном духу не може постојати обољење душе јер је то у сукобу са њеном божанском природом. Шелинг је прихватио тај концепт и додао као коментар да кад је у питању поремећај понашања можемо говорити само о „болесним појавама у области духа“ а никако о болестима које припадају душевним поремећајима. Болесне појаве у области духа настају као последица трансфера обољења тела на дух. Карус је иначе прихватио постојање несвесног и провео је доста времена у анализама несвесног ударајући темеље Фројдовој психоанализи.

Хејнрот је преобратио Шелингове поларности у морално теолошке принципе. Шелинг говори о присуству сукобљених снага као што је привлачење и одбијање, позитивност и негативност, киселост и базичност, објективност и субјективност, што је Хејнрота навело да поверује у сукоб две крајности или супротности како би настало нешто треће.

По Ескиролу болести душе се не разликују од обољења тела. То су болести које као и многе болести тела имају своје периоде кад се повлаче и кад прогредирају. То су, како Ескирол покушава да објасни, болести мозга без пропратне грознице. Гризингер је касније под Ескироловим утицајем својим ставовима придодao сазнања из психологије. Гризингерова дефиниција би гласила: „У

широком смислу у каквом је употребљава рецимо Хербарт, ова болест је представа свега што се збива у души, свака делатност и страдање душе, према томе и наравно, што да не и сам чин осећања, све оно што се одиграва у духу у ком се и манифестује сели се у појам представе која и чини постојање и делатност органа душе. Тако и сви акти душе који су се делом раније сматрали као посебне способности (размишљање, воља, узбуђења) представљају само разне акте проистекле из различитих односа представе акта и осећања која се каткад сударе“. Треба имати у виду и да је Хербарт сматрао да је душа нешто елементарно и аутономно што се пресељава по различитим регијама мозга. Реакција душе на спољне елементе одиграва се посредством представа и свака душа садржи ограничени број представа које се међусобно повезују на разне начине. Некад се те представе комбинују у смислу адирања или потпомагања, некад једна другу искључује, тад наступа хаос или чак и празнина као одсјај пустоши. Најјаче представе избијају на врх док се оне слабије у тој сталној борби која се одвија између њих, потискују улазећи у неки простор који би могао да се дефинише као зона испод свести. У центру теорије коју ствара Хербарт налази се динамичност представа које се, како је он у више наврата тврдио, могу и математички приказати (мислио је на процесе динамичности, прим. аут.). Са намером да допринесе разумевању и прихватању Хербартове теорије, првенствено да је приближи терапеутима у практичном смислу, Висфелд повезује Хербарта са Гризингеровим принципом „нервног рефлекса“. Висфелд је у својим опсервацијама, које су наметале до тад непознате закључке, отишао и корак даље тврдећи да је просто немогуће раздвојити психологију која се развија од постојећих филозофских доктрина, јер и психологија и филозофија јесу садржане у Гусерловим концепцијама. Даљим развојем психологије и ослонцем на филозофију која се окретала појмовима душе и духа, Клајст је издвојио четири правца на којима је почела да се развија психијатрија. Ти правци су филозофски, психолошки, неуролошки и конституционални. Неуролошки правац о ком говори Клајст произилази из Маховог позитивизма, ослањајући се на субјективно али идеалистичко схватање „искуственог“. Болести се не деле на егзогене и ендogene како је предложио Мебијус већ се деле на алогене, соматогене и неурогене по Клајсту. Губитак у халуциногеном свету са недостатком перцепције реалног и експресијом емоционалног на начин супротан од очекиваног, што се уочава у шизофреним обољењима, мора се објаснити кроз деструктивно неуролошко стање у ком се очекује откривање патоанатомског супстрата, напомиње Клајст, желећи да уклони „романтичне ореоле“ психозама које претвара у обољења која се могу третирати као сва остала.

Дуго је проблем везан за поремећаје духа човека посматран као вечито циклично понављање које личи на кретање по кругу, што подразумева враћање на тачку одакле је и започело кретање. Овде се дакле појављује низ стања која закономерно смењују једно друго, али појава квалитативних промена означава у суштини непроменљивост, уколико развитак не представља појаву новог, већ остаје на позицијама понављања једног те истог стања. Психијатрија али и психологија постају у основи своје суштине елементи слични идеалистичкој филозофији у којој је скривен метафизички проблем без разјашњења, у овом случају то су односи између душе и тела.

Интересантни су погледи Хегела који је доста помно проучавао душевне поремећаје. Хегел сматра да је душевни поремећај појава противуречности у још увек постојећем разуму човека. Он негира феномен који многи пре њега прихватају као апстрактни губитак разума, покушавајући да изнесе своје опредељење о неопходности остваривања хуманог и саосећајног односа са душевним болесницима.

Став да предмет проучавања поремећаја понашања и мишљења мора бити сведен на проучавање самоспознаје и откривање сопствених мрачних сила душе и духа, скривених у зонама подсвесног, остаје догматски став „психолога дубина“ без значајнијег доприноса у савременим приступима психотичним болесницима.

Где се данас налази филозофска база настанка психијатријске аналитике? Да ли у историографији или у откривању законмерности? Оно што је битно знати састоји се од чињенице да историографски допринос многим дисциплинама даје описне карактеристике догађаја, па и оних који се прихватају као аналитички моменат истраживања, често неопходан ради постизања дефинитивног сагледавања материје која се проучава. Истовремено, откривање законмерности, која као особина постаје присутна у природним дисциплинама истраживања јасно указује на постојање, у овом случају кад говоримо о психијатрији, граничног подручја које обухвата и компоненту историографске дескрипције али и откривања законитости на нивоу свесног-несвесног али и подсвесног (што ипак морамо одвојити као посебан ентитет) и наравно болесног и оног што би било супротно болесном кад је дух у питању, мада се мора признати истина да до данас дефинисање здравог није било могуће. Разлог је скривен у променљивости појма здравог које у једном моменту јесте прихватљиво, да би у другом било третирано као потпуно неприхватљиво, јер постаје очигледан патолошки садржај који као такав не одговара времену у ком се спроводи анализа тог садржаја.

Рагивоје Бојичић

ТИТОВКЕ

СВЕ ЖЕНЕ НАЈВЕЋЕГ СИНА, А О ПРВОЈ ДАМИ ДА СЕ И НЕ ГОВОРИ

Добро вече. Ово сам ја. Дух. Не верујете у духове. Пове-
роваћете. Има вечерас да вас продукујемо.

Ја сам Титовка, дух свих жена највећег сина ваших народа
и народности, Тита то сте ви, љубичице плаве, троструког хе-
роја, оца несврстаних, путника у интересу мира и пре свега,
пратилице највећег женског оца у међународном радничком
покрету, светског шампиона и најкицоша у Уједињеним наци-
јама и творца слатког живота несврстаном, трећем и арап-
ском свету уопште. Шта је, не сећате га се. Не сећате се онога
кога сте онако масовно дочекивали, коме сте певали песме,
играли кола и узвикивали, ми смо Титови, Тито је наш... Ако
сте заборавили њега, онда се ви уопште не сећате старих
добрих времена. Али, ми, његове жене никада га нећемо забо-
равити. Свака ноћ са њим био је чист мрак. Тај је стварно знао
са црнцима, Србима и женама. Не знам шта је то урадио за
црнце да би га толико обожавали и како је прилазио Србима
да би му се онако онострано увлачили, али кад су у питању
жене, ствар је сасвим јасна. Нама је прилазио са свих страна,
али увек различит: час је био мушкарац, час се у кревету по-
нашао као Врховни командант, а онда би се за тили час прео-
бразио у вољеног председника, генералног секретара или
маршала.

Уосталом, зашто само ми о томе да сведочимо.

МАРУША НОВАКОВА

Срела сам га године 1912. у Ценкову. Да није било тог сусрета, ни данас се не би знало да је Ценково у ондашњој Чехословачкој. Радила сам у фабрици. Једнога дана, појавио се младић који ми се представио као човек који жели да стекне диплому машинисте. Испричао ми је да долази из Хрватске. Ни данас не знам зашто се нисам задовољила с тих неколико података. Али, мени као да сам радила у заводу за статистику, било је потребно још, још, још, јес, јес, о је, још, то, још... Извините, мало сам се занела у мемоарима. Изгледа да је знао шта ми треба. Уместо да ми исприча како потиче из сиромашне сељачке породице са обала Сутле, а из села Кумровец, у коме је, као што сте учили у школи, у детињству своме оцу Фрањи обртао жрвањ и млео жито, вечито прижељкујући да му мајка Марија припреми штрудле, он ми је хладно приповедао како је дошао у Чехословачку да би учествовао у штрајковима, бунио раднике, сељаке и поштену интелигенцију, а с времена на време да оде и на по неку криглу пива. У то време, ишла сам у школу и била сам добар ђак, а моја омиљена песма гласила је „Ко од школе бежи, рђав је и opak“. И пошто смо попили по једну криглу, и још по једну, и још по једну да не се ствар не заврши на две, Јожа ме је питао шта ми ради тата. Мени је мој тата радио све што бих пожелела, али то Јошку није занимало. Знатижељан је био шта је мој отац по занимању. Доктор, одговорила сам човеку који је у том тренутку већ био др и за мог оца. Пошто ме је ухватио за руку, па кад је температура мог узаврелог тела достигла тачку кључања, а мисаони се процеси уместо у мозгу догађају међу ногама, Тито ми је предложио да узмем сав новац који нађем у кући и да га кријући од родитеља донесем њему. Био је то његов први кредитни аранжман у иностранству. И поред тога што сам била шокирана оваквим његовим предлогом, осетила сам како ми се његова рука под столом полако али сигурно клизи унутрашњом страном бутине. И пошто је проценат влажности у ваздуху порастао на невероватних 98 процената, а притисак његове руке се попео на фантастичних 1010 милибара, ја сам му узбуђеним гласом обећала да ћу поступити по наређењу. То сам и учинила, јер је он убрзо почео да се виђа и са госпођом Кларом, па је постојала опасност да га због шачице круна дефинитивно изгубим. Убрзо сам од оца затражила нешто новца, које сам Јосипу Брозу однела како би купио ново одело. Тада сам видела да одело чини човека и да није тачна она Дарвинова како смо постали од мајмуна. Дружећи се са њим,

а обављајући и друге физиолошке потребе, схватила сам да он не узима новац само од мене. Новац је добијао и од радника, а узимао би га и од сељака и „поштене интелигенције“, само да је тога у оно време било у довољним количинама. Време је пролазило, али и новац мога оца. Да бих му га по сваку цену набавила, почео је да ме наговара и да ми прави децу на остале познате начине, при чему је стално подвлачио да јесте за секс пре брака, али да женидба пре секса не долази у обзир. Пристао је да причамо о венчању тек онда када је добио обећање да ће имати увид у финансијско стање мога оца. То стање било је више него катастрофално. Да би поправио нашу материјалну ситуацију, наставио је да се виђа са госпођом Кларом. Пошто је схватио да мора да се опорави финансијски уколико мисли да ме уда, мој отац је позајмио извесну своту. То је Јошки био добар знак. Он оставља Клару и враћа се у мој емотивни живот. Планирали смо да после венчања напустимо Ценково, које га је спутавало на његовом револуционарном путу. Одлучили смо да одемо у Плзен, не само зато што се тамо може наћи најбоље пиво на свету, него и зато што сам тамо имала рођаке код којих смо могли да одседнемо, а богам и прилегнемо. Тада сам му рекла да сам у другом стању. На то ми је он одговорио да морамо да се сместа венчамо, јер његов комунистички морал њему не дозвољава да се неком трудном женом живи у ванбрачној заједници. Запослио се у Шкоди. Али, ту се осим са радничком класом срео и са Лизом Спунер, која га је једнога дана одвела у Беч, да му покаже Пратер и сличне знаменитости. Био је то баш онога дана када смо заказали венчање. И док су моји гости чекали да се појави младожења на челу синдиката, који би у овом случају играли и улогу сватова, пролазили су сати. Негде око једанаест увече више никога није било испред цркве. Ја сам погледала себе у очи и рекла како ми се чини да младожењу више никада нећу видети. То је била једина истина у нашем заједничком животу. Осим, ако се за заједничко не узме и наш син Леополд Новаков, који је рођен 1913. године. Касније, он је завршио економију и живео је у Прагу. За оца ме никад није питао. Као да је знао да то мајка више не рађа.

ЛИЗА СПУНЕР

Ја сам та Лиза Спунер. Пошто сам га отргла из руку оне Чехиње, некако смо се докопали Беча. У Бечу сам имала стан од кога је он одмах направити љубавно гнездо, па и не чуди што

ме није звао друкчије, него голубице моја. Од њега сам била старија десет година, па сам поучена искуством, имала разумевања за све што је он желео. А он није желео много. Само да се докопа високих кругова којима сам припадала. Осим тога, допадао му се и мој темперамент, јер је после сваког вођења љубави са мном био тако изгребан, изубијан и израђаван да је оно што му се касније догађало на Сутјесци прави мали маџи кашаљ у односу на рањавање које сам му ја приређивала. Уживао је да буде и послушан. То сам схватила кад сам једном у свој стан довукла једну бркату мушкарчину. Док сам са бркатим водила љубав, не штедећи гласне жице, будући вођа пролетера седео је у суседној просторији и мирно слушао шта сањам, а шта ми се догађа, да би ми касније причао да је за то време он учио, учио и само учио. Кад сам му открила шта се догађало у његовом непосредном окружењу, био је веома љут. Од тог тренутка везивали су нас само пословни односи. Осим тога, уживао је да му купујем скупа одела, да га учим финим манирима, а одлазили смо и на јахање, игранке, а почео је да свира и на клавиру. Наравно, Тита ни у једном тренутку није напуштала љубав за угњетену радничку класу, осиромашено сељаштво и изгубљену интелигенцију. Али, у његовом великом срцу било је још места, па кад је на ауто-тркама упознао Терезу Стакнер, никог није чудило што се у једној од комора поменутог великог срца нашло мало места и за њу. Љубав се тако разбуктала, да је то довело Броза у такво стање да га ништа није могло спречити да пише поезију. У њима се помињало моје име, али су се љубавни стихови просто лепили за Терезу. Нисам могла да верујем шта ми се догађа, али догодило ми се. Тито је у то време водио љубав, а не рат. Кад је предложио брак, одговорила сам му је да сам превише стара за то, јер је то био једини начин да га се ослободим и спасим себе од револуционарног терора коме би могао да ме подвргне. Осећајући да му више не могу пружити ништа, осим себе, одлучио је да оде на краћи службени пут. Кад се врати, рећи ћу му да сам трудна, обећала сам себи у себи. Са тог пута никад није скренуо. Увидевши колика сам будала, ускоро сам се одала алкохолу. Но, то ме није спречило да родим сина Ханса. Ханс је постао инжењер и погинуо је 1942. док је као немачки војник на Козари заједно са својом региментом прогонио Србе, од злочиначких партизанских руку под вођством друга Тита.

ТЕРЕЗА СТАКНЕР

Зовем се Тереза Стакнер. Као Загребчанка, мислила сам да ћу га боље разумети од било кога и поред тога што су међу нама постојале значајне разлике. Ја сам била из богате пургерске породице, а он као да породицу није ни имао, јер о оцу, мајци, браћи и сестрама никада није говорио. Једина породица коју је имао, према сопственом казивању, био је међународни пролетаријат, радничка класа и угњетено сељаштво. Ако је неко могао бити његов отац по оцу, онда је то био Карл Маркс. Ако је неко могао бити његов деда по мајци, онда је то Фридрих Енгелс. Ако је ико могао да му буде отац, онда је то био Лењин, а ја сам била само Тереза Стакнер. Чим сам га видела, знала сам да тај човек има нешто у себи. Нажалост, на себи није имао ништа, па сам ја морала да му то надокнадим. То ми није тешко падало, с обзиром на положај који сам заузимала у високом друштву. Моје место међу аустријском елитом, Јосип је ставио на пробу већ на самом почетку Светскога рата. Једнога дана дошао је и рекао ми да су га позвали у војску и да могу да бирам где ћу да га имам: у свом или у војничком кревету. Дођи у мој кревет, узвикнула сам, али је он одбио. Не, рекао је. Прво ћеш ми скинути војну обавезу с врата. Ако хоћеш да ми се окачиш о врат, врат мора да буде ослобођен. Шта сам могла, него да учиним све што је у мојом моћи. Али, Аустро-Угарска је била озбиљна држава која није трпела никакве симуланте и избегавања пореза, војне обавезе и осталих прописа. Тако је Јосип Броз допао затвора. Био је заточен у војном затвору на Петроварадинској Тврђави. Једнога дана, запутила сам се из Беча у Петроварадин како бих га обишла. Ко зна где би ми био крај да сам тако нешто и урадила и то у широком луку. Нажалост, срели смо се. Једино што је од мене тражио било је да му мој отац омогући излазак из лишавања слободе. Поново сам покушала да га преко веза свог оца ослободим, да бих га заробила. Нажалост, њему је од ропства у мојој спаваћој соби изгледа више одговарало ропство у Сибиру. Пошто се у затвору показао као одличан стрелац из свих оруђа, а резултати које је постизао били су равни онима које је као одличан стрелац имао у кревету, послали су га на руски фронт. Ја бих га врло брзо заборавила да ми није оставио два подсетника: сина Паула и кћерку Габријелу, близанце, рођене 1915. у Загребу. Габријела је умрла, а Паул је постао инжењер. Шта је било са мном, само ја знам. Али, шта ми је било, ни ја немам појма.

ЉУША СЕДЛОВСКАЈА

Зовем се Љуша. Љуша Седловскаја. Живела сам Корутову, мајчица Русија. Била сам несрећно удата за сеоског кулака Михаила Седловског, онако како се то може наћи још само код Чехова. А онда је, једнога дана, 1915. године у Корутово дошла нека заробљена аустро-угарска војна јединица. Остали су у селу, у коме су време проводили углавном у тимарењу коња. Девојке су често одлазиле у близину њиховог логора да их гледају. Једнога дана, Ира Глигоријева дошла је код мене и испричала ми нешто што је звучало као сан. Упознала је једног војника, Јосипа Броза и успела је да му одоли читава два дана. Тражила је од мене да јој позајмим хаљину, како би ишла с њим на сеоску игранку. Трећег дана по игранци, Ира је већ била поданик. Какав поданик, питала сам је не знајући шта то значи. То значи, да сам се нашла под њим, узвикнула је Ира и весело плеснула својим ручицама. Питала ме је да ли желим да га упознам. Рекла сам да ме не интересују непријатељски војници, али ускоро се појавила са њим на мојим вратима. Мој муж Михаил изгубио се у некој великој количини вотке, па сам се досађивала. Позвала сам их да уђу, а Ира је убрзо морала да оде, обећавши да ће се кад тад вратити. Пошто сам свирала на клавиру, знала помало француски, а везла гоблене и одлазила у лов, видела сам да се Јосипу Брозу то веома допало. Али, он није долазио у обзир, јер је већ био са мојом пријатељицом Иром. Ири обећао да ће је одвести у Америку, а помињао је и неки Холивуд. Али, кад је мени рекао да сам ја више него Ира за Холивуд, јер знам француски, свирам клавир, а и изгледам боље од ње, одједном сам осетила страх. Бојала сам се свог мужа, кулака Михаила, који је знао и песницу да потегне, па би ми зачас избио читаву Америку из главе, и неколико зуба из усне дупље. Тако се и догодило. Тај мангуп, Јосип Броз где год је заноћио, преспавао би са неком Рускињом, успео је да ме одвуче у један стог сена. И баш кад сам се докопала Холивуда у својим мислима, наишао је мој муж Михаил Седловски. Кад је видео шта ми се у сену догађа, извадио је револвер и почео да пуца у Јосипа Броза. Ја сам стала да урлам и запомажем, преклињући га да ме не убије. Кад сам му рекла да сам још и трудна и да Јосип Броз није неко о кога би требало крварити руке, Михаил је извадио флашу вотке и отпио једно пола. У другој половини флаше био је много помирљивији, а кад је дошао до самога дна тражио је да му доведем Јосипа да се побратиме. Јосип Броз је, међутим, у том тренутку био далеко од очију, далеко од срца.

Али, његова удаљеност није била толика да после девет месеци од оног сусрета у пласту сена, спречи долазак на свет нашег сина Кирила Седловског, који ће бити лекар-ветеринар. За разлику од Пинкија, Кирил никад није видео Тита.

ИРА ГЛИГОРИЈЕВНА

Ја сам Ира Глигоријевна. Вероватно се већ сигурно сви питају, где се део Јосип Броз, пошто је преживео промашај из пиштоља који је над њим извршио Михаил Седловски, кулак из села Корутова, и муж моје најбоље пријатељице Љуше Седловскаје. Шта је могао да уради, него да бекством спасава главу. Пошто је залечио ране у болници, опасност од побеснелог Миахила још није била прошла. Најбоље место за скривање, Јосип Броз је нашао код мене. Та околност била је повољна и зато што сам ја у тој болници била сестра. Једнога дана, затражио је моју руку. Иако сам била љубоморна на Љушу, с којом је Јосип Броз имао сина, и сама помисао да му будем жена била ми је више него одвратна. Венчали смо се у граду Свјазенску после две недеље. И док смо наздрављали нашој заједничкој будућности, Јосип Броз је у једном тренутку узвикнуо да осим мени, жели да припада и руском Цару. Још се ни отрезнио није, а његова жеља се остварила. Изнебуха и ничим изазвани, банули су царски војници и ухапсили Јосипа Броза аустријског солдата. Одмах по хапшењу, он је депортован у унутрашњост мајке Русије, или како би Срби рекли, отерали су га у пизду лепу метарину Русијску. Пошто је одлежао извесно време, пуштен је и убрзо је постао болничар у клиници на којој сам радила. Пошто је присилио мог оца да прода имање, које је убрзо спискано, брзином коју је у спискавању само Јошка могао да постигне, живели смо сиромашно као црквени мишеви. Живот би текао као у у Њеточки Њезвановој, да се Јошка није потрудио да на седељци код мог кума, упозна Дарију, лепу лекарку. Убрзо је Броз постао редовни гост у њеној кући, а све чешће би код докторке и преспавао. Ако је изашта био даровит, онда је био даровит за овакве усамљене случајеве. Да се ова ноћна бдења не прекину није помогло ни моја смрт на порођају. Од учесника ове приче, у животу су остали Јосип Броз и наш син Серјожа Глигоријев. Серјожа је био политички делатник у Брјамску, граду у бившем Совјетском Савезу, па се може рећи да је са својим оцем Јосипом, у извесном смислу био колега, јер ни Стари за

читавог живота није радио ништа друго, него је био само политички радник у интересу најширих маса.

ДАРИЈА АНДИРЕЛОВНА

Ја сам Дарија Андиреловна. Срела сам га док је радио у ветеринарском диспанзеру, у који је по казни пребачен из градске болнице. После Ирине смрти, прешао је код мене, где смо делили сто, постељу и моје приходе. Међутим, постеља му није била довољна. Делио је по том питању са мном и оближњу шуму, а ни ливаде му нису биле стране, јер је знао да се разигра час по њима, а час по мени. Ипак, највише је волео да га водим у кућу својих родитеља у Москви, у улицу Вороњскаја. И док је беснео светски рат, он ми је правио децу. Приликом једног боравка у Москви, у вили мојих родитеља упознао је Ољу Кутину, студенткињу економије, а тај ће сусрет бити од пресудне важности за даљи ток ове приче. У том тренутку, била сам трудна и тражила сам да ме ожени. Он је стално говорио да Русима највише воли да каже историјско не, али да ће мени радо пред сведоцима рећи да, само да му дођу папири из Хрватске. Једнога дана, док сам била одсутна, Броз се у мојој кући састао са Ољом Кутином. Кад сам банула и хтела нешто да заустим, он и Оља су изашли, уверени да би их избацила из куће да су ми дали шансу. После извесног времена, све сам му опростила и тражила да се врати. Он ми је поручио да се као боји освете мога оца и потом нестао, заједно са Ољом, у непознатом правцу. Када се 1916. родио наш син, нисам много размишљала које име да му дам. Назвала сам га Јосип. Јосип Андирелов је погинуо као пилот Црвене Армије приликом бомбардовања Берлина 1944. године, нека му је лака црна земља. Немачка.

НИНА БАЗАН

Зовем се Нина Базан. Јосипа сам упознала у Датову, месту у Сибиру у које је на зимски одмор је дошао са Ољом Кутином, студенткињом економије. То упознавање није било онако површно, као рецимо прелиставање Манифеста комунистичке партије. То је био студиозан сусрет, као што је, на пример, разрада Марксовог *Кайишала*. С том разликом, што је уместо на *Кайишал* прилегао неколико пута од мене. А да је био вичан илегалном раду, види се и по томе што његова

девојка Оља Кутина о томе појма није имала. После извесног времена дошао је у Санкт Петербург у коме сам живела за дан, кад би ме обишао. Чим је стигао, предложила сам му да ме ожени, јер ми је време измицало. Имала сам 25 пуних година, а појма нисам имала да његово време тек долази. И све је текло по плану, програму и онако како је записано у међу црвеним звездама и сличној комунистичкој астрологији. Ја сам заједно са Светланом, својом сестром близнакињом свакодневно свирала на клавиру, у четири руке, а он је долазио да ужива у делима великих композитора деветнаестог, осамнаестог и седамнаестог века. Кад бих ја имала нека посла, он је знао да са Светланом одлази у дуге шетње поред Неве. Пошто је био осетљив на новац, час га је добијао од мене, а час од Светлане. Једнога дана наш отац, доктор Базан, зашиљио је оловку, овлажио њено срце и израчунао да ме је Броз коштао више него што је то ненормално, док је кајгана Светога Петра у односу на ове трошкове била јефтинија, него цабе. А да ствар буде гора, осим у финансијске упала сам и у здравствене проблеме, што је могло да буде кобно по моју трудноћу, јер је Јошка у мом случају већ био испунио своју норму. Та три дана колико сам боловала од јаког назеба, била су довољна да Јосип обрлати моју сестру, која је ускоро морала да призна, да је, такође, трудна јер је то било вишемесечно очигледно. Мени је у једном тренутку синило да би отац могао бити само Јосип Броз. Бризнувши у плач, Светлана је рекла да сам апсолутно у праву. Да не би пукла брука, Светлана је за овај гнусни чин оптужила једног недужног професора. И таман кад сам ја помислила да ће ствар да се слегне, избила је Октобарска револуција. У тој Револуцији многи су изгубили све што су имали. Ја сам изгубила само Јосипа Броза, па би се могло рећи да сам у овој Револуцији на добитку. Броз је нестао у сибирском вихору револуционарног метежа. Касније сам сазнала да је ухапшен и одведен тамо где завршавају сви будући револуционари, преко степа у широка пространства тундре, а мени је оставио сина Владимира Базана, рођеног 1918. године у Санкт Петербургу, који ће постати доктор и наставити да живи у Лењинграду, све до своје смрти у Санкт Петербургу.

ЗУХРА БАДАХУР

Само захваљујући мени, а ја сам Зухра Бадахур, Јужни Словени су неговали братство и јединство као зеницу ока

свога. Томе сам ја учила Броза од тренутка када сам га срела у робијашком возу, у близини Омска. Пошто је његова делатност запажена у тренутку када је држао политичку беседу локалном становништву, убрзо га је један старац послао да се види са богатим Киргизом Залидом Бадахуром, чије се богатство мерило са пет хиљада оваца и три хиљаде коња. Залид Бадахур је случајно био мој отац. Тито му се представио као трговац из Џалал-Абада. Мом оцу је била част да упозна тако наочитог трговца и као што наши киргијски а ништа мање староставни обичаји налажу, припремио је са госта одговарајућу породичну свечаност. Свечаност је подразумевала и мали рецитал за који сам ја била задужена. Пошто ми је право име било Махабетнама, што би у преводу на бесмртни хрватски требало да значи Богољупка, замолила сам друга Тита да ме зове кратко Зухра. То је био први корак у нашем приближавању и његовом откривању братства и јединства као зенице ока мога. Пошто је друг Тито тражио од мог оца да му прода хиљаду оваца, при чему новца није имао не само код себе, него новца није имао ни код кога другог. Једини начин да дође до тих оваца био је да ме ожени и да их добије у мираз. У том тренутку, Тито је схватио значај оваца у политици. Од тада, он је увек знао да од сваког направи овцу и да после са њом ради шта хоће. Осим оних хиљаду, Тито је и од мене и од мога оца и од наше многобројне фамилије направио тешке овчурине. То је било тим лакше, јер сам ја као љубитељка поезије била нежна душа и још кад ми је он рекао да је заљубљен у Револуцију и да код куће има огромну библиотеку, ја више нисам знала ни ко сам, ни одакле сам ни шта ми се догађа. Ту политичку ситуацију Тито је зналачки искористио. Али, када је било ца или бу, он ми је рекао да ме не може ипак да се жени јер, јер га гони Црвена армија. Ипак, после разговора са мојим оцем у четири ока, са кога се вратио с више модрица свуда по телу, пристао је на моје услове и 18. марта, ког се датума сећам као да је јуче било, године 1918. Јоже Броздун узео ме је за жену. Поклонила сам му коња коме сам дала име Бан, по хрватском поглавици Јелачићу. Неколико месеци касније затруднела сам, што је њега врло непријатно изненадило, па ми је рекао да ме више не воли. Напротив, моја фамилија је вест о трудноћи дочекала с одушевљењем, па је уприличена прослава која је трајала пуна три дана. Тај хаос у нашој кући, Броздун је искористио да кидне. То је учинио када се у жеку наше прославе појавила нека јединица Црвене Армије, чији је командир тражио да локални Киргизи изаберу свог представника у локалном совјету. Изабран је мој отац и то једногласно,

па му је село доделило дивног коња дората. Првом приликом, Ложе Броздун узјахао је кљусе и нестао у непознатом правцу, а вероватно ка Омску. Ја сам остала са својом поезијом, међу локалним Киргизима. Породица ме више није гледала истим очима, а када сам родила сина Кади Бадахура, мој отац га је узео себи и омогућио му да постане инжењер петрохемије. Шта је било са мном, ја стварно појма немам. Знам само да сам једнога дана коначно склопила своје очи у Бакуу, а да Тита више уживо никад нисам видела. Само знам да је између мене и братства и јединства, друг Тито изабрано ово друго, и да њему, после сусрета са мном више није било важно које си вере, националности, боје коже... Он је гледао само да ли си добар комад, и с којим политичким уверењима хоћеш да уђеш у Комунистичку партију. Ако су ти та уверења била у реду, оверена потписом и с удареним печатом, онда за тебе више није било никаквих сметњи. Све до тренутка док се на хоризонту не би појавила нека друга жена са одговарајућим политичким уверењем.

ПЕЛАГИЈА БЕЛОУСОВА

Моје име је Пелагија Белоусова а ово је моја прича. На свом путу за Омск, Тито је јахао и јахао, бежећи пред Киргизима, којима је успео да умакне само зато што га нису ни јурили. Кад сам га срела у свом селу, нисам могла да верујем својим очима. Човек с којим сам се упознала на једној железничкој станици у дубокој руској провинцији још године 1917. када ми је било четрнаест година и који ми је сусрет остао дубоко урезан у сећању, поново је био преда мном. Пелагија, ти Бога, рекао је, када ме је видео. Да ли си то ти? Кад ово будем причал Вељку Булајићу, неће ми вјероват. Ја сам, Полка, одговорила сам. Пао ми је у загрљај као да сам само то чекала. Одмах ме је питао да ли бих се хтјела удат за њега. Ја на то нисам могла да пристанем без одобрења рејонског партијског секретара. Ћуј, онда, хајдемо код тог доброг друга, узвикнуо је Ложа, претећим гласом. Не може, одговорио је партијски секретар, друг Серјожа, јер нисте запослени, товариш Јосип Фрањевич Броз. Онда ми будете дали било какав посао, друже, узвикнуо је Ложа Фрањевич. Знате ли да возите камион, упитао је товариш Серјожа. Учествовао сам на аутомобилским тркама, одговорио је Тито. Онда сте од данас возач камиона, узвикнуо је партијски секретар, устао и пружио Ложи руку. Дуго су се руковали, да би се потом и загрлили, а иза тога

уследило је и неколико пољубаца у уста, онако како се то чини у Русији међу мушкарцима и комунистима, а Партија је донела одлуку да могу да се удам за друга шофера камиона. Када смо излазили из Рејонског комитета, друг Тито ме је питао, је ли, Полка, ти бога, а ко је онај човјек на слици изнад стола товариша партијског секретара. То је друг Владимир Уљанов, одговорила сам. Који Владимир, сунце ти жарко, упитао је Јосип Броз. Како не знаш који. Па то је друг Владимир Иљич Лењин, узвикнула сам. Лењин, сунце ти жарко, као изненадио се Јосип Броз, а онда је уз осмех додао, ти Бога, свиђа ми се тај човјек и комуниста. Био је то први сусрет товариша Владимира Иљича Лењина и друга Јосипа Броза Тита. Од тада, кад год бисмо водили љубав он ме називао својом бољшевичкињом, сунце ти жарко, а ја њега својим Источним Емиром. Све је текло како је било предвиђено планом и програмом нашег заједничког пута у бољу будућност, да се на том путу није нашла учитељица Ана Иванович. Ипак, успела сам да савладам и ту препреку а када сам родила нашег сина, питала сам га како име даму дам. Шта ја знам, сунце ти жарко, одговорио је вођа југословенског пролетаријата, а ја сам га као и увек послушала. Жарко, наш син постао је официр Црвене Армије и народни heroј, а читав свој послератни живот провео је, ти бога, у Југославији.

ВИДА КОГЕЈ

Ја сам Вида Когеј. Марта 1934. друг Тито је изашао из огулинског затвора. Огулин, то је, знате оно – Карлобаг, Карловац, Вировитица. Одмах по изласку, одсео је у резиденцији бискупа Рожмана, коме се представио као инжењер Руди из једне аустријске компаније. Једном је тако шетао опијен свежим пролећним ваздухом, кад је набасао на мене. Изгледала сам као да ми је туберкулоза друго име. Ускоро смо шетали заједно. Он ми је причао о данима проведеним у затвору и месецима проведеним у Русији. Много пута смо се срели у шетњи, али као да је све време међу нама био Џони Вокер. Ипак, он је био бискупов комшија и инжењер, а ја само обична девојка из Огулина. Тада нисам знала шта ће ме снаћи, поготово што ми је обећавао да ће ми свирати на клавиру, само ако га будем позвала на tea time at five o'clock, а долазило је и било које друго време у обзир. А онда сам једнога дана рекла, дођи на чај. Дошао је раније него што је требало, а отишао касније него што је било нормално. Шта је урадио у међувре-

мену, може се само нагађати. Углавном, чај се потпуно охладио, а он је отишао, а да га није ни лизнуо. Ја сам клавир заволела за сва времена. Пошто се Јошка дуго није појављивао, одлучила сам да кренем у Беч на студије клавира. И таман кад сам се спремила да кренем, он је дошао и одговорио ме од пута говорећи ми како је вођење љубави с њим много лакше од студија клавира. После извесног времена замолио ме је да га поведем у Беч. Већ на првом кораку, искрсле су препреке. Броз није имао папире. Шта мари, реко ми је и однекуд донео планинарска одела. Тако смо преко границе кренули пешице. Помислила сам да једном оваквом човеку неће бити тешко да пређе и Сутјеску воду ладну, кад овако лако прелази југословенско-аустријску границу. Ускоро смо се нашли у Бечу, где је он имао сусрете са многобројним комунистима и другим вагабундима. Док је са комунистима причао о рату, са комунисткињама је више волео да дискутује о љубави, при чему је на рат гледао као на теорију, док је љубав посматрао искључиво са практичне стране. С једном од таквих комунисткиња ме је и упознао. Звала се Вида. Вида је била у другом стању, али је то држала у тајности. Тито ми је објаснио да је то зато што то од ње захтева Компартија и комунистички морал. И ја сам била трудна, али му то нисам рекла. Јер, нисам хтела да идем против комунистичког морала. И док сам ја ишла из дана у дан, он је осим планова у вези са светском револуцијом, гледао и како да ме остави. Једнога дана дошао је кући и затекао ме је како се пакујем. Није му помогло ни што је почео да ме моли да останем. Ја сам му само предала једну цедуљу на којој је писало: „Зашто правиш женама децу, кад тврдиш да то отежава твоју борбу?“ А знате кај је он мени рекел? Он је мени написао: „Жена мора да се чува да не затрудни са револуционаром!“ А онда је заувек отишао. За собом је оставио мене и сина Димитрија Когеја, рођеног 1935. године у Бечу, који је постао професор музике.

ЕЛЗА ГЕРЛАХ

У то време, друг Тито, звани Валтер је радио у Коинтерни. Имао је канцеларију поред себе у којој сам радила ја, Елза Герлах. Док је друг Тито био заљубљен у мене, ја на друга Валтера уопште нисам обраћала пажњу. Била прави бољшевик: лепа и одговорна. Одазивала сам се на илегално име Ридер, а Тито ми је и као човек и као комунист био прилично сумњив. Једнога дана позвао ме је да га посетим у Лазуткинсо-

вој дачи у Подмосковљу. Друг Лазуткинс је, такође, радио у Коминтерни. И он је био из Немачке. Сви смо спавали у истој соби. У једном тренутку питала сам га да ли је расположен за другарски секс, али ми је он одговорио да Хрвати у те ствари улазе полако. Онда је почео да пије, не би ли некако успео да из себе истера Хрвата и да што пре пређе на моју ствар. Убрзо је био тако пијан да више није био за људску употребу, а ни међународни пролетаријат није имао никакве користи од њега. Ујутру, међутим, био је потпуно у реду, а ускоро се потрудио да надокнади све оно што је током претходне ноћи пропустио. Тада сам схватила да са таквим кадровима Комунистичка интернационала има будућност. Ускоро су ми у Коминтерни другови наложили да га позovem на одговорност што је потрошио превише електричне енергије у својој хотелској соби коју је плаћао светски пролетаријат. Позвала сам га и изложила другарској критици што живи превише луксузно за једног бољшевика.

Упитао ме је да ли у томе има нешто лично, а онда ми је признао да је као комуниста направио грешку, али да је као мушкарац потпуно невин. Онда је затражио моју руку. Обећао је да ће бити бољи, а када ми је открио да је предложен за Извршни комитет Коминтерне, ја сам му се потпуно предала. Овога пута није ме лагао. На следећем конгресу био је изабран. Иако је хтео да се ожени мноме, није био сигуран да ли те жеље са њим дели Коминтерна. Онда је одлучио да од другова затражи моју руку. Упитали су га да није случајно већ ожењен Пелагијом и да ли са њом има деце, што је друг Тито са индигнацијом одбацио, тврдећи да је оптуживати њега за бигамију један чист грех. Оженио ме и одмах одвео у апартаман у коме се осим кревета и ормара, од намештаја налазио још и радио. Није то био радио за слушање. Био је то обавештајни радио. Такозвана – радио станица која је осим пријемника имала и одашиљач. Ускоро сам кренула у тајну мисију у Немачку и Француску. У Француској, осим за комунизам, учинила сам нешто и за њега. Купила сам му парфем, док сам остатак новца потрошила за набавку књига чији су аутори били напредни писци. Кад сам се вратила, на моје велико изненађење одбио је да прими поклоне. Помислила сам да то он чини зато што су поклони буржоаски обичаји, али ускоро сам схватила да се он спањћао са глумицом Василисом Ковешниковом. Већ сам била у другом стању, али и таква каква сам била свуда сам га пратила. Тако сам сазнала где Василиса станује, јер је то била једина адреса на којој се и он могао наћи. Најзад ми је објаснио да је његова веза са глумицом Ва-

силисом, у ствари партијски задатак. Она је била лепа и привлачила је западне шпијуне, поготово оне из Француске и Немачке. И ко зна како би се све то са глумицом завршило да је једнога дана, тачније шестог новембра 1936. године није ухапсио НКВД, зато што је у шпијунажи била и онострана. После овога ни ја с Титом више нисам била на челу. Из брака са њим остао је наш син Виктор Герлах.

ЖАН КОИТИЈЕ

Срели смо се 1937. године на париској железничкој станици, у чијој сам близини становала. Ишла сам улицом са својом ћерком. Изненада ме је ословио, и то не онако како би се то од њега очекивало, са „другарице“, него ме је назвао госпођом и позвао ме на пиће. Била сам као омађијана, па никога и не треба да чуди што сам прихватила позив без отпора. Говорио је руски и представио се као Јошко Броз. Ја сам му само рекла: Жан Коитије.

Јошка на француском није умео ни пламени говор да одржи.

Била сам већ годину дана удовица, јер мој муж, поморски официр, нестало у једној поморској катастрофи. Мени и није требао толико муж, колико ми је требало нешто мушкобањасто. Јошка ме је позвао на ручак. Размишљала сам да ли да прихватим позив или не, јер, забога, па ја сам још носила црнину. Управо је то била боја која га је палила и жарила. После неколико наших сусрета у париској измаглици, тражио је да га учим француском језику, али не на било који начин, него онако – по убрзаном курсу. Једнога дана, док је моја ћерка Данијела била у кревету, Тито је дошао на час француског. Да би показао како му језик добро иде, пољубио ме је на француски начин. Осим у француској језику, уживао је и у коцки, па није пропуштао да оде у казино који је држала руска емигранткиња Матвејева. Ја сам му посвећивала све више пажње, не пружајући му никакав отпор. Лагао ме је да се запослио, обећавајући да ће вратити сваки франак, које је он трошио у коцкарници.

У том казину, Броз је срео Туркињу Махри. Успео је да је победи у картању, а она му је честитала са неколико пољубаца. Од тих честитки остала је у другом стању. После извесног времена напустио ме је и преселио се код Туркиње. За успомену је мени оставио сина, а Данијели брата Оливијеа

Котијера, рођеног 1938. године. Он је постао нуклеарни физичар, а мени се губи сваки траг.

ЗУХРА РЕУФ АНАДОЛКА

Кад сам га упознала, рекао ми је кратко: „Јосип Броз, а ти?“ Одговорила сам му још краће: Зухра Реуф Анадолка, припадница високог друштва, такозваног цет сета. Шетајући улицама у отменом делу Париза, причао је о свом огромном богатству, дичећи се својим рудницима злата у Југославији. У Паризу се није много дружио с мушкарцима. Виђао се само са својим пријатељем Копиничем. Једнога дана му је рекао да му треба неки замак, у који би ме одвео на неколико дана, а чиме бих ја била потпуно импресионирана. Неколико дана касније било смо у замку у коме смо наставили са својим луксузним животима. Док смо проводили време у уживању сваке врсте, он би ми понекад говорио како је љут на Жан што га је онако шутнула из куће. На то сам му сваке ноћи одговарала у десетинама поза, називајући га својим златним принцем. С времена на време је одлазио на пут, али кад год би се враћао из Русије, Турске или других земаља доносио ми је поклоне. Кад нисмо били у замку, свако нас је могао наћи у казину, на вечери у неком скупом ресторану или у оним ситуацијама које се зову још и – вођење љубави. И поред свега, нисам га схватала озбиљно, чак и онда када ми је понудио брак, правдајући се да ако постанем његова жена, то ми мој отац никад неће опростити. Инсистирао је да примим златну бурму са његовим иницијалима. И поред све силине љубави према њему, када сам на само три дана отишла у Лондон, да од оца затражим благослов за венчање са Јошком, Броз се спетљао са једном професорком физике из Перуђе. Отац је, наравно био ужасно љут на мене. Али, попустио је. Нервно. Свадба је одржана у Паризу, а мој отац Ишар је на овој свечаности окупио преко 200 гостију. Са Брозове стране, на свадби су били Цесарец, Копинич и Кидрич. Свадбени ручак био је приређен у хотелу Хилтон. После свадбе, провели смо медени месец у Турској, обилазећи Истанбул, Анкару, Измир и Ерурум. Био је одушевљен кад је сазнао да мој отац Ишур у Турској држи харем. Тога се мој отац и бојао, па је својим телохранитељима наредио да пазе на сваки Титов корак. Тито је говорио како жели да инвестира у руднике злата у Турској. После једне такве приче, мој отац Ишар му је допустио да посети харем. Кад је напуштао топкапе мога оца Ишура, Тито је само рекао:

Машала! Пре повратка у Париз, Тито је отказао закупљени замак и рекао ми да платим све заостале кирије. За замак није имао, а имао је да са Копиничем инвестира у златне руднике у Турској. Тито и Копинич отпутовали су у Турску и потписали уговоре о куповини пет рудника. Све то могли су да учине захваљујући мојим гаранцијама. Док је био на путу, пронашла сам његов дневник у коме је писало: Седамнаести новембар 1938. „Састао сам се са госпођом Хелен у хотелу Максим. Никад нисам срео нешто лепше у животу. Од овог тренутка постоји само она, јер сам раскинуо са свим што је чинило моју прошлост и садашњост.“ По повратку из Турске све чешће је, кад би долазио из казина, говорио да се из бизниса враћа у политику, а клео се да због тога мора да се врати у Хрватску. Када је отишао, дуго се није враћао. Послала сам му писмо у коме сам јасно назначила да му се више и не надам. Онда сам отишла са другим човеком. Он је, наравно, био љут због тога. А мени је од њега остао син Изет Реуф, који је рођен 1938. године у Паризу. Кад је сазнао ко му је отац, отишао је у Турску, да буде што даље од њега, где се показао као успешан трговац.

ХЕРТА ХАС

Срели смо се 1937. године у Паризу, његовом омиљеном граду. Он ми је рекао, здраво, ја сам Ј. Б. Нисам знала шта да му на то кажем, па сам изговорила само – другарица Хас. Херта Хас. Тада сам била курир Коминтерне на релацији Париз – Југославија. Године 1940. одлучила сам да са Титом споразумно уђем у брак. У то време живела сам са њим у хотелу. Иако сам била Аустријанка, као члану комунистичке партије, то ми није било толико важно, колико ми је било важно да сам даноноћно са комунистима, као што су Тито, Марко, Кардељ и остали другови којих се данас не сећају ни у мемоарима. Једнога дана, и поред припадности КП, осетила сам да сам трудна. Кад су сазнали да сам Титова жена, Немци су хтели да ме ухапсе. Таман кад су хтели да ме приведу, Тито је организовао мој одлазак у партизане. Остали смо у вези све до оног кобног тренутка када је Врховни командант упознао Даворјанку Пауновић. За успомену на дане проведене са њим оставио ми је сина Мишу, који је рођен 1941. године.

ДАВОРЈАНКА ПАУНОВИЋ ЗДЕНКА

Додељена сам му за курира 1941. године. Пре тога сам студирала француски. Убрзо, постала сам његова лична секретарица. Пратила сам га у свим његовим илегалним активностима и мисијама, укључујући и долазак у Београд, где је његова миљеница била Љубимка Ђорђевић Буба. Али, Давројанка Пауновић Зденка не би била оно што јесте кад би дозволила да јој се нека друга умеша у живот. Године 1942. између Београда и Фоче провели смо много чаробних моме-ната. Битке, офанзиве и герилска тактика, нису могли да нас раздвоје. Комунистичка правила нису дозвољавала љубав између мушкараца и жена, али се ми тога нисмо држали. Ми смо се држали једно другог. За љубав и заједницу користили смо сваки повољан ветар. Партизани на челу са Врховним штабом били су навикли на ово наше понашање. Нису се бунили ни кад их је слао на Игман по лед. Наравно, у таквим околностима остала сам трудна. Он ми је предлагао да абортирам, што ме је од њега, као доброг католика, јако изненадило. Обећавао ми је да ћемо имати породицу кад се заврши рат. Ја сам ипак родила дете и дала ка једној породици у Фочи на чување. Онда сам се разболела од туберкулозе.

Централни комитет је тражило да се прекине ова ванбрачна веза. Он је обећао да ће ме оженили чим се заврши рат. Обећање је испунио. Оженио ме је док сам лежала у болесничкој постељи. Одмах по свадбеној свечаности, отпутовала сам у Москву, а затим и у Лондон на лечење. Лечење није дало резултате, па ме је Тито после ослобођења вратио у Београд. Моја болест је напредовала као и читава земља у социјалистичком заносу. Потом сам смештена у Санаторијум Голник. Умрла сам 1. маја, на Међународни празник рада 1948. године. Тито ме је сахранио у дворишту своје резиденције. Плакао је и док су се сузе сливале низ образе највећег сина наших народа и народности, ридао је да сам његова највећа љубав. Иза мене је остао наш син Славиша Пауновић, рођен 1942. године у Фочи.

Догађања

ЦЕНТАР ЗА ТУРИЗАМ
КУЛТУРУ И СПОРТ
И
КЊИЖЕВНИ
СУСРЕТИ

„Дани Гордане Тодоровић”

ДОДЕЉУЈУ

Плакешу

НАГРАЂЕНОМ ПЕСНИКУ

Жељки Аврић

У Сврљигу
септембра 2020.

Председник жирија

Горан Максимовић

ПЕСНИЧКА НАГРАДА „ГОРДАНА ТОДОРОВИЋ“
ЗА 2020. ГОДИНУ

Образложење жирија

Овогодишњи конкурс протекао је у посебним друштвеним околностима условљеним пандемијом вируса КОВИД 19, тако да је пристигао значајно мањи број рукописа у поређењу са претходним годинама. Независно од тога, жири је између 18 приспелих рукописа, који су испуњавали услове конкурса, имао прилику да се упозна са веома занимљивим и уметнички вредним текстовима пристиглим за песничку награду „Гордана Тодоровић“, а као најбољи међу њима једногласно је издвојио и наградио рукопис *Несан* песникиње Жеље Аврић.

Рукопис збирке песама *Несан* карактерише добро осмишљена поетичка, лексичка и формално-стилска концепција, као и уједначен квалитет уврштених песама. Између уводне, пролошке песме „Бесани“, те завршне, епилошке песме „Сневни“, смештено је пет сродних песничких циклуса: „Бдења“, „Заспанка“, „Сновиђења“, „Буђења“ и „Раздан“. Исписујући посебну врсту сновидновог лирског дневника, песникиња је већ у уводној песми „Бесани“ указала на ону стару костихевску поетичку идеју да се поезија рађа „међу јавом и мед сном“, тј. у посебном стању стваралачке свести и доживљаја које можемо најближе дефинисати као ирационално међустање између снова и стварности. Карактер таквог певања има непоткупљиву вредност јер нас води на извор сазнања овога и онога света, дајући тако песнику право на ону посвећену мисију истраживања и препознавања човековог места у свакодневном животу, али и у свеколиким метафизичким и космичким просторима. То је нарочито снажно доживљено кроз укрштање мушког и женског лирског гласа и кроз сагледавање различитих родних перспектива, али и кроз смењивање разноликих временских планова, као и укрштања субјективних и објективних са метафизичким доживљајима света.

Посебну лирску и значењску целину чине два сонетна потциклуса. Први се налази у оквиру циклуса „Сновиђења“, дефинисан је поднасловом „Сонети дана и ноћи“, а сачињава га укупно дванаест песама у којима су сагледани женско-мушки светови и емотивни односи: „Сунчани сонет“, „Месе-

чев сонет“, „Певајући сонет“, „Тужни сонет“, „Сонет тишине“, „Гневни сонет“, „Блистави сонет“, „Тамни сонет“, „Смртни сонет“, „Страсни сонет“, „Сонет сумрака и свитања“. Сродне лирске исказе проналазимо у сонетном потциклусу који је смештен у циклус „Раздан“, а чине га „Сонет о вечности“, „Сонет о Ветру“, „Сонет Земљи“, „Сонет Води“, „Сонет Ватри“, „Сонет Љубави“.

У својеврсном лирском путовању кроз свет духовности и свет емоција, заснованом на прожимању стварносних доживљаја и сновидовних фантазија, песникиња пролази кроз разнолика искуства и сазнања, кроз супротстављене емоције и представе, кроз аполонијске и дионизијске визије света, кроз веровање и неверовање у песничку, а самим тим и човекову животну мисију, а на крају исказује дубоки песимизам и сумњу у целокупни смисао песничког постојања и уметничког стварања. То је нарочито снажно поентирано у епилошкој песми „Сневни“, у којој су песници сагледани као „роба са грешком“, као опчињени илузионисти који верују да су „сви светови“ њихови, а свесни су на крају да заправо не припадају ниједном свету, те да за њих постоји само један свет који је најбоље предочен лирским неологизмом „несван“. Светом који непрестано сањамо и који никада неће доживети свануће.

Из сажетих критичких запажања, можемо закључити да награђена песникиња Жељка Аврић обликује свој лирски говор у креативном поетичком јединству и дијалогу са српском лирском традицијом, са рефлексивним песништвом које своје континуитете гради још од средњег века, а поготово од романтизма и модерне, те неосимболизма и савременог постсимболизма. Тиме је показала и изразиту сродност са поетичким световима, стиховима и лирском лексиком Гордане Тодоровић. На основу свега тога, песнички рукопис *Несан* Жељке Аврић, жири је без двоумљења издвојио из овогодишње конкурсне понуде и овенчао је именом „Гордане Тодоровић“.

У Сврљигу,
6. јул 2020. године

Горан Максимовић, *преседник*
Радослав Вучковић, *члан*
Милица Миленковић, *члан*

Жељка Аврић

ЕЛЕМЕНТИ

(Из награђеног рукописа *Несан*)

СОНЕТ ВЕТРУ

Чујеш ли?... Долази источни ветар...
Тренутак је да отпутујем с њиме!
Проћи ћу кроз дуге фини спектар,
путовати, док не запрете зиме.

Чекају раскршћа. Радости! Тишине...
Светли хоризонти, ноћ без месечине.
Снови од папира. Велике празнине.
Мутнице. Бистрине. Пад и висине.

На пут ме тајне зову. И откривања.
На крају пловидбе, од *злаша руно*.
Горчина буђења, нежна снивања –

све што те човеком чини потпуно.
Нека ме добар ветар на путу прати,
све док се *Одисеј* кући не врати.

СОНЕТ ЗЕМЉИ

Испрва би прах, па маглина и дим.
Дете Сунца мајком се преобрази.
У родници њеној зачели се тим –
извори, стене, биљке, крајобрази.

Колевка и крило, наручје и рука,
јаловица и сита хранитељка;
крепост племкиње, снага голорука
и за све иста крајња почиваљка.

У руци грумен. У срцу сећање;
неми пејзажи, сањарења гласна.
И неко нам нејасно осећање

радости буди и стремљења часна.
Земља и мајка изнедре човека –
све што му дају, прати га довека.

СОНЕТ ВОДИ

Једна кап довољна да утоли жеђ.
Роса врати живот полеглом биљу.
Кишни слапови стењу избеле глеђ,
дају хлебног зрна у изобиљу.

Воду запене бесом, па тишином
дишу. Мењају лица као људи.
Наоко мирне, а под површином
Прете њихове рушилачке ћуди.

Над прапочетком живота лебди *Дух*.
Вода испира грехе, брише лажи.
Када оплоди земљу нарасте крух –

Њеџово тело које веру снажи.
Залутале душе извору врати –
ту, где столује *Ошац* и с њим *Маши*.

СОНЕТ ВАТРИ

Задрхти, заискри севне мисао –
тај одсјај свица у свеопштем Мраку.
Не једем, не спим; не бих ни дисао,
да ми не ишчезне негде у зраку.

Од мисли дело, од искре – варница,
постојан пламен, луча светловита.
Од једног жишка, цела звездарница!
Створитеља, мисија племенита.

И људи постајемо стварањем.
С љубављу, здушно, делу посвећени.
Та страст ватри личи, на изгарање,

кроз које пролазимо прочишћени.
Остају пепео и постигнућа,
до нове ватре, новог надахнућа.

СОНЕТ ЉУБАВИ

Смисао свега – жеље и давање. –
 За многе, мало. По мери некоме.
 Ћутања у двоје, поглед пред спавање.
 Јутром, глава на рамену мекоме.

Волим нечујно. И громогласно.
 Са поносном, разложно. Безнадежно...
 Блиске и далеке. Предано, страшно!
 Са слатким болом и ужасно нежно.

Све што се види, чује и додирне...
 Горчини сличне. За руку вођене.
 Рођене. Туђе. Гневне и обзирне.

За битку, примирје предодређене!
 Самотне. Све, што се са надом буде...
 Волимо Човека. Љубимо Људе.

Жељка Аврић рођена је 1964. године у Бањалуци. Дипломирала је 1988. године на Филозофском факултету у Новом Саду, на Катедри за књижевност и српски језик. Прилоге објављује у књижевној периодици. Поред поезије пише и књижевне приказе и есеје. Песме су јој преведене на руски и бугарски језик. Објавила је збирке песама: *Поршреш*, (Сремски Карловци, 2001), *Звездарница*, (Лакташи, 2004), *Мариналије*, (Нови Сад, 2013), *Временик*, (Нови Сад, 2014), *Јесам* (Нови Сад, 2016), *Жеђам* (Нови Сад, 2018) и *Сонетне бројанице* у коауторству са књижевником Ранком Павловићем (Нови Сад, 2019). Живи и ствара у Сремској Митровици.

A large, stylized graphic of an eye, rendered in shades of gray. The eye is composed of several curved lines that form the upper and lower eyelids, and a central iris area. The text 'Онлајн галерија' is overlaid on the eye graphic.

Онлајн галерија

Александар Ђурић

УМЕТНИЧКИ СЕЛФИ

Уметност сведочи о духу времена у којем настаје, али и о исконској, а вечној заинтересованости појединца да се измакне из тривијалности свакодневнице и усмери свој живот ка узвишеним естетско-етичким постулатима хуманитета. Уметничко дело проиходи из интуиције и због тога у односу на примарно медијско бележење егзистенцијалних феномена, њега доживљавамо као изведени, секундарни документ. Оно упућује на аутоперцепцију прихватљиву и за друге.

Историја ликовних уметности обилује примерима како је човек сагледавао себе у властитом пластичком простору. Египатски рељефи, античке статуе, средњовековне фреске, модернистичка дефинисања форми, као и идеје да се оне укину, у основи се ипак заснивају на заједничкој премиси да је уметничко дело место на коме се сусрећу лик и личност.

Сликар Петар Ђуза смело је предложио аутентично сведочанство о томе како ми изгледамо у огледалу нашег времена. Следио је своју уметничку интуицију, али и стечена знања и искуства вишедеценијског рада у медију класичне штафелајне слике, што му је омогућило да са лакоћом усвоји нови дигитални предложак оличен у селфију, не да би камером мобилног телефона направио реалистичку фотографију, већ да би цитате из других уметничких дела, у оквиру сопствене и оригиналне ликовне представе, кодирао као лице савременог човека .

У епохи полифоније дигитализованих уметничких проседеа, у којој се увелико кристалишу нови видови културе, интегрална слика човека измиче дефинисању. Рециклажа прати рецентну свест, па би и слика човека требало да је одрази.

Петар Ђуза колажира људску фигуру, али ожиљци на саставима не „врећају око“, јер целовитост форме и није циљ. Намера аутора је управо супротна: да се истакне фрагментарност делова и нагласи њихово уметничко порекло. На тај на-

чин, времену документа Ђуза придодаје своје индивидуално време. Пресек временских перспектива укида логику сукцесивних планова, а уметничко дело изводи у простор непостојећег времена, антивремена, чинећи га свевременим и безвременим.

Уметничким селфијима аутор шифрује увид у актуалне процесе раслојавања унутрашњег света савременог човека, али истовремено и у његову неугасиву тежњу за пуноћом доживљаја.

Избор из циклуса *Selfie Memory* Петра Ђузе:

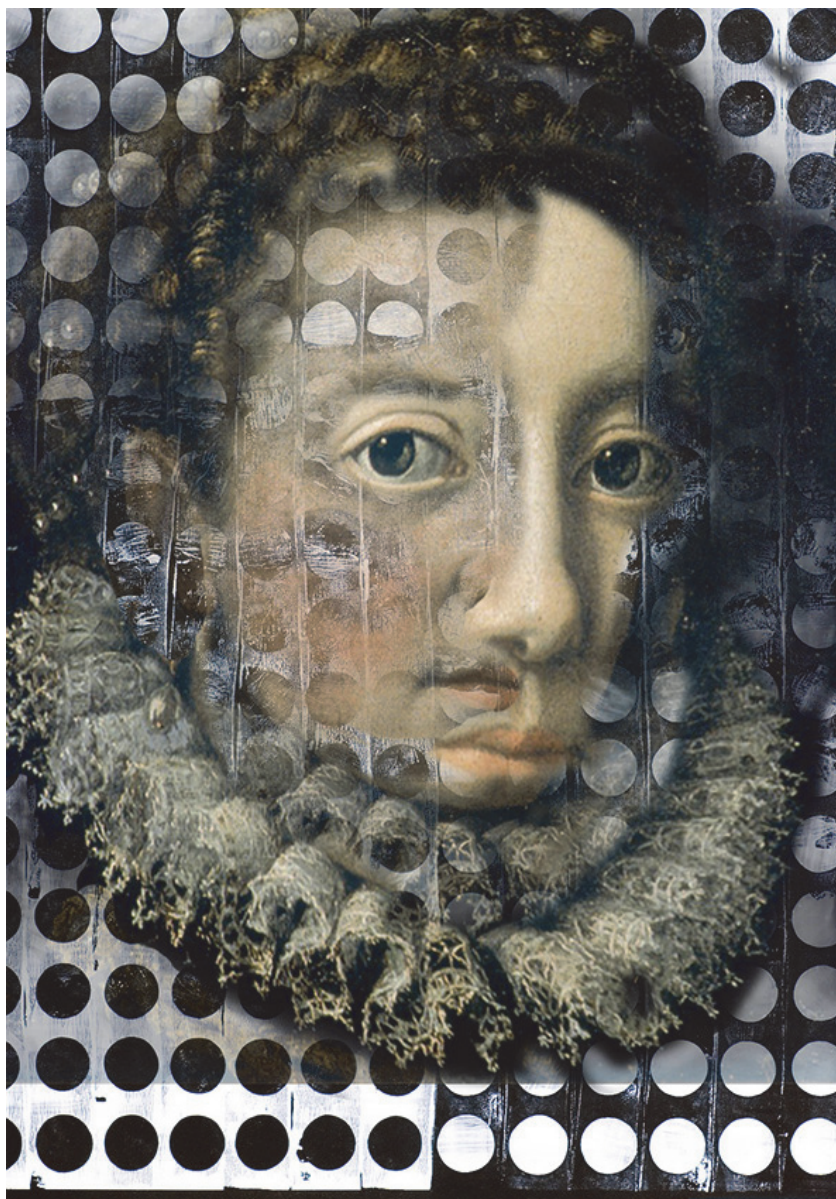

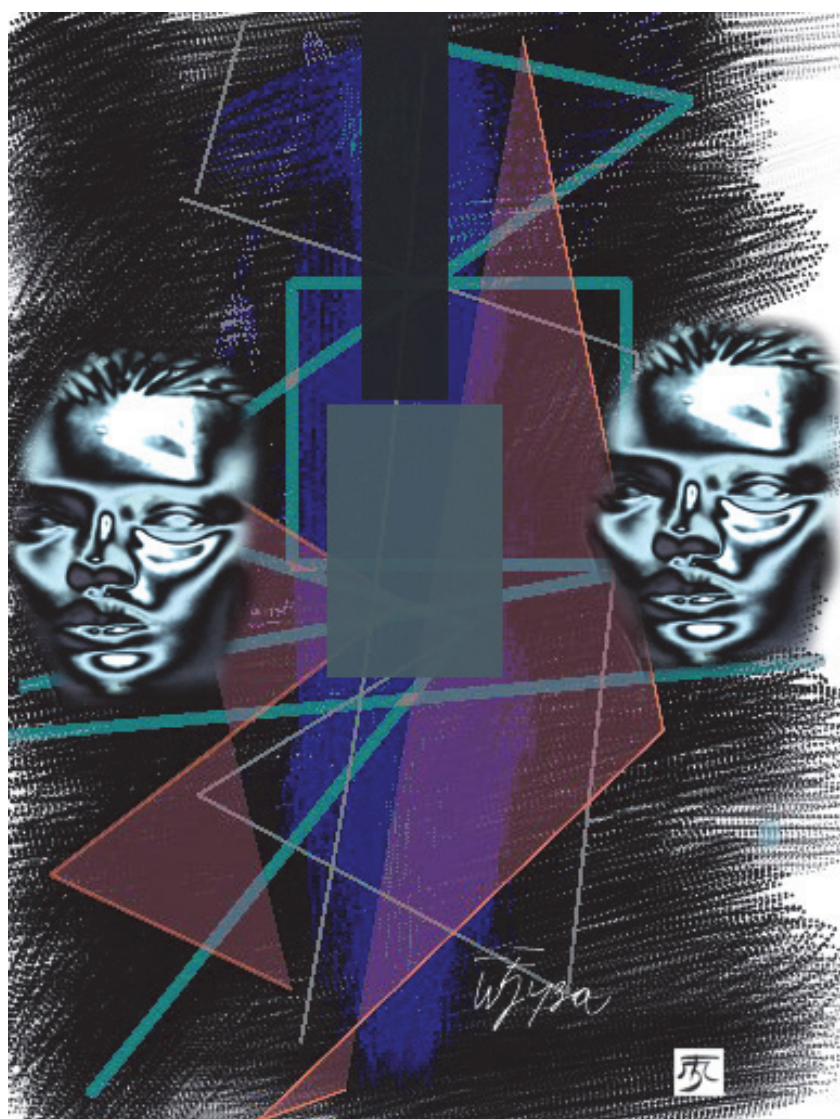

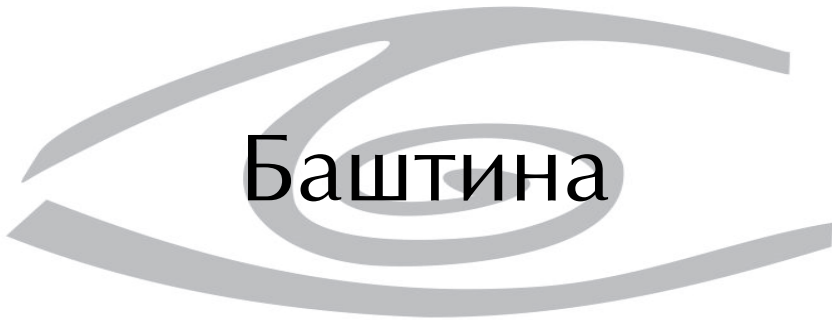

Недељко Р. Бојдановић

СЛАМАРИЦА – ТЕМА ЗАВИЧАЈНА

Моје искуство сламарице почиње да ме притиска онако како притиска дуг. Као да се та реч буну, па почиње и да оптужује. Зато ћу покушати да јој се одужим, можда ће ме то смирити. Али, да нешто разјаснимо на почетку. У моме селу, сви живи житељи, а мало их је остало, скоро десети део од броја колико их је било 1863. године када је вршен државни попис са пописом свих укућана, знају шта је *сламарица*. Али они тако не кажу, јер је та реч мало учена, као да им је књишка, страна, „госпоцка“. У Бучуму је тај део покућства био – *сламњача*. Видео сам да је тако на ширем простору, негде као једина реч, а негде, како обавештавају дијалекатски речници (в. ниже) – поред сламарице.

Сламњачу су сами правили, од грубог конопљаног платна које су саме жене ткале, кројиле, шиле, опет – конопљаним, код нас кажу пртеним, концем, остављајући по средини, с горње стране, незашивен отвор где би се увлачила слама, и преко кога би се та слама размештала по целој запремини сламњаче при јутарњем намештању постеље за поглед (ако неко дође у кућу да види како је све намештено!), или с вечери за лежај (да онај ко спава може да се на њој одмори). За сламарицу смо сазнали првог дана у војсци, па смо је отуда можда и пренели у говор завичаја, а можда се чула и од учитеља јер је то био једини филтер који је наше незнање замењивао знањем са вишег нивоа. Тако смо просторку заменили за простирку, мада смо ту реч знали али она је служила за штале, за намештање сламе на којој ће лежати говеда. Обавити оборку (у штале је: намирити, што значи нахранити, напојити и истимарити говеда) и простирку (што значи подесити просторку: избацили мокреж, а ставити суву сламу на којој ће говече лежати). У мојој се кући некако све то мало раздвојило, па је просторка она поњава која се простире, а простирка је остала за шталу.

Кад би се та именована заменила, не би била природна. Рећи: Ајде, децо, на спавање, простирка је готова! (значило би: прострто вам је, ко у штали!?) Како би та слика била непримерена! Зар иначе не бива: кад стока чини нешто као човек, онда је то смешно, а кад човек чини нешто као стока, онда је то жалосно, или опасно?!

Има крајева где није тако, где је простирка оно што је код нас просторка, оно што је прострето да се на њему лежи. У животу и у језику готово све је навика, а навика је, кажу, друга природа. Иначе, наука и навика су речи од истог корена, о чему уче они који се спремају да касније другога уче, па и оне који никад нису видели сламарицу.

Чаршав, однос *чершав*, као простирач дошао је из другог искуства, а код нас је то могло бити само од неког меког платна, од ситне кучине, или од лана, док се платно није отпочело куповати. Према просторка постојала је и *завојћа*. То је покривач (за гостинске прилике вунен и шарен) за домаће прилике или од грубе вуне за млађарију, а пртене за старије или у сиромашнијим домаћинствима У другим крајевима, и – рекао бих – раширеније, то је *џокривка* или *џокравица*.

Кад се девојка спремала за удају, у своме девовању, својој невестинској опреми (не о невестинском дару⁴, јер се овим не дарује, но се све спрема за личну употребу), имала је и тазе сламњачу, као и све друге ствари (*џпросторка*, *завојћа*, *јестџк*, *чрџа*, *ћилим* – што је морало да буде макар по једно од свега!). Замислите да једно фали, па да ти целог века свекрва набија на нос да кад имаш што да простреш, немаш чиме да се завијеш, или: „Је л се у твоје село несу љуђе завијали, та не знаш какво је завојћа!“ Мислим да ово није било само ствар богатства, доказа вредноће невесте и њених помагачица (мајке, стрине, сестара, снаха), већ има и неку далеку, митску подлогу. Сама је спремала своју постељу, јер је са старом могло да јој се пренесе не само нека „напраћена“ болештина, него проклетија којом може да јој се напрати нељубав, да је супруг не воли, или да га она престане волети, а још теже, могло се мађијама (ако је намерачила на такву злу околину) пренети судбина да постане неродна, или злородна (да рађа неспособан пород). То се, ето, избегавало, ако све што имаш, нека

⁴ У заплању, пак, и то спада у невестински дар: „Удавачама је сламарица била обавезан део девојачког дара“ (Цветановић 2013: 200).

буде твојих руку дело и твојих нада чедо. И са срећом прављено!

Да се не бисмо задржавали, да одмах додамо: у широј околини постоји реч *џубер*, али у Бучуму не би знали да кажу шта је то, а није прилика да овде то истражујемо. У Лужници наша *црџа* је *црџа*, вунене црге су *џршенице*, завојња је *џокравица* (али у Бучуму опет нека дистинкција: постоји *џокревица*, али то је покривање говеди кад ору или возе на киши, и по хладном времену): просторка и простирка; покривица и покревица, исто само мало друкчије, довољно да нас обележи, али и да збуни, нарочито невесте кад из свога села удајом пређу у друго, па друго село други обичаји, а, богоми, ни врева им није иста.

Наша историја пише да је господар Милош (Велики) Обреновић спавао на патосу, разуме се са простирком и покривком, и да је само његова братаница Анка, имала постељу (иако ова реч преко стељати, стерати) више одговара оном Милошевом лежају него Анкином кревету, а да је Карађорђе под главу стављао подесан комад дрвета (трупац) и преко њега чакшире, које је на себи обдан носио „и у њих дувао“.

Меки душеци, са свил'ном постељином везивали су се за ранију господу, за највеће властелине, али – у народној песми (за стварност немамо података).

А код нас, ја вам јамчим за једно несумњиво сведочанство, нажалост такође из приче, али из приче моје мајке од које сам много научио па и ову историју сламарице. Она је одрасла у селу Околишту (рођена је 1919. године) и било их је петоро деце (и то кад се породица деда Крстомира оделила из братства Радованових које је у то време имало три брата са једанаесторо деце приближног узраста). Мајка је имала још две сестре и два брата. Спавало се на креветима лесарима. То је уређај (реч покућство или није чула или није запамтила, али кад се боље зачепрка по нашем памћењу, нашла би покућњина и попутбина, о чему бисмо други пут писали) од два ногара, па преко њих леса исплетена од прућа, преко ње рогожа (то су сами плели од ражене сламе), па просторка (коју су сами ткали од пртене основе и пртене потке и шили пртеним концем (а пре тога садили су грснице, тако се у нас зове конопља), потапали их у топлој води реке или потока, или посебној јами коју су звали *џојило*, јула и августа, *џрли* на *џрлицам*, чешљали, правили *џовесма* и *кудеље*, па онда прели –

кудељке са *кудеље*, а повесмо са *вурке*, фарбали, сновали и спремали за ткање.

„Кад смо поодрасле, причала је мајка, веч смо девојће, решиле смо да сашијемо сламњачу (ја, Живка и Јаворка). Увечер ју унесемо па туримо на лесар, а јутром, у савињало, брзо износимо и кутамо у плевњу да ни се љући не смеју. Тој је била прва сламњача у Околиште.“ Тако се родила сламарица. Пошто Околиште није неко најсиротије или најзабаченије село, верујмо да није много другачије могло бити ни у другим селима његове околине, па ни у суседном Бучуму.

У објашњењу ове речи у Речнику заплањског говора читамо: „Сламњача је вековима била најпотребнији кућевни предмет код Срба“ (Цветановић 2013: 200). Очигледно, ово (вековно) искуство није релевантно за Околише, одакле ми је мајка, или Бучум, одакле ми је отац.

Сад нешто из мога знања. Рачунао сам да је ово што је радила моја мајка са сестрама могло бити за њена девовања, негде 1935. и 1937. године, кад се већ удала. Ја од првих сазнања, а то је пет-шест година касније, памтим да нисмо имали кревете лесаре, и да смо имали више сламарица, чак и у резерви да се лако могу напунити и прострти гостима другоселцима који су нам долазили о Светом Николи. Сламерица је, значи, брзо освајала простор наших топлех кућа са малим собама.

Сламарица је већ тражила другачији кревет, који се до данашњих дана у Бучуму зове одар. То је већ било и кабастије и да не би било као нека „мечка“ у кући, тражило је покривке питомије, шареније, вунене, а кад је био свечаник и праве ћимове.

Нешто што је мање важно, али се тиме попуњава утисак, односно моје знање о сламарици). Сламарица се једном годишње пунила новом сламом, јер се стара струни, а веровано и запрља. То бива непосредно после вршидбе. Људи знају у којим данима ће да се врше најбоље жито (а вршидбу су обављали данима, на своме гумну, од свога жита, на свој начин, па су знали са које њиве је било жито без уродица, и без корова који је у неки случајевима имао непожељне траве (смрдљиве, кварљиве или отровне). Није се пунило ражаном сламом, јер раж има крупне дугачке власти⁵, нити јечменом, јер је љута.

⁵ Изгледа да је другачије у цернотравском крају: „Напунимо сламњачу с нову рженичну сламу па мирише ка[д]-цпимо“ (Стојановић,

Претходно би се сламарице истресле, опрале на потоку у бистрој и брзој води (да одмах носи све што из тежињавог платна испадне). Неки су волели да поред сламе имају и сламарице пуњене кукурузним меким шушкама, које би се, после комишања исушиле. Тада су се бирале најмекше, цепкале и спремале за „душек“. Такве су се сламарице припремале за дечје постеље, за младе. То је већ личило на луксуз, и није се у сваком домаћинству женама пуштало на вољу, „да се измотавају“.

Спавање на сламарици је изгледа било и ствар навике, јер сам много пута чуо да се „боље спава на тврдом“. Није за моју тему ово важно, да није и неких сазнања скоро анегдотског карактера. На тврдом се, по причању мојих саговорника, спава добро и најбоље се тело одмори, али тај сан не може бити дуг. За сламарицу се мораш припремити, распасати, ослободити крутих делова одеће какве су тежињаве и клашњене чакшире, не спава се у гуњу, у кожуху, у затвореним џемперима... а на тврдом на поду, на рогожи или на даскама, како је у воденици, управо супротно. Јер је „постеља“ тврђа па „облекло“ то ублажава. Може се то и другачије тумачити: да човек на свему другом што није кревет спава кад мора, кад је жељан сна, из нужде, кад су такве прилике или кад му се много спава, па је сан осигуран, али краткотрајан, јер се тело укочи и код младога и код старога.

Кад се у постељи појаве буве, а то је редовни пратилац свега меканог у покућству, то се решева тако што се у сламарицу стави неколико листова ораха. То буве убија.

Сељанима нова слама у сламарици мирише, другима то може бити и загушљиво. Зато се сламарице пуне само добро исушеном сламом, где је свако исправавање (сушење) завршено.

И да не заборавим, све сам ово, све речено, испробао. Нисам волео сламарицу са шушкама, јер много шушкају. У такву се сламарицу могао увући и миш, јер му шушке бивају пожељна храна, па ако се ту настани, може и ноћу промрдати и пробудити спавача.

Сељаци не воле спавање у меканом – „то је за господу“. Постоји анегдота да је сељак отишао у посету сину у граду, па кад је смештен у меке душеке и прекивен перјаним покрива-

чем, ујутру је на снахино питање како је спавао, морао искрено да одговори, отприлике овако: „Кад ја отидем на мој трљак, ја спим од мерак: забијем кољц, па савијем гузџ, па спим к'о ја'ње, а у овој ваше меканило око несъм склопил!“ . Има још једна: „У воденицу одар мора да је тврд, па кад помелар ноци, мора да осети тврдо, не меље се жито док га нешто не притисне“.

Пошто су скоро сва моја животна искуства одавно легла у речнике народних говора мога завичаја, у ширим смислу то је исток и југоисток Србије (а каква је то сила података види се из списка ових речника које дајем на крају), потражио сам и сламарицу у тим речницима, пошто свој, и на инситирање неких компетентних људи до чијег мишљења држим да то урадим, ипак нисам сачинио.

Речник најближи моме говору (чак и географски, јер је рађен на темељу говора Доње Каменице, села од којег до мога родног Бучума постоји само једно село (Мучибаба), јесте *Тимочки дијалекатски речник* Јакше Динића. Тамо – нема ни сламарице ни сламњаче. *Речник шимочког јовора* Љубише Рајковића, оформљен управо тако да буде допуна Јакшиног, такође нема ове реч. *Речник ирошског јовора* Новице Живковића – нема. Речник лесковачког говора Бране Митровића – нема! Други је имају, често као сламњачу коју упућују на сламарицу, али има и потврда да је чешћа сламарица (?) (Златковић 215: 411).

А) Завичајни речници:

- Динић 2008: Ј. Динић: *Тимочки дијалекатски речник*. Монографије 4, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Елезовић 1932 – Г. Елезовић: *Речник косовско-мешохијског дијалекта*, св. 1, СДЗБ IV.
- Живковић 1987 – Н. Живковић: *Речник ирошског јовора*. Пирот.
- Жугић 2005: Р. Жугић: *Речник јовора јабланичког краја*, Српски дијалектолошки зборник LII. Београд: САНУ и Институт за српски језик САНУ.
- Златановић 2011 – М. Златановић: *Речник јовора јуја Србије*, Аурора, Врање.

- Златковић 2014 – Д. Златковић: *Речник љиротској љовора*, II, Службени гласник, Београд.
- Јовановић 2004 – В. Јовановић: *Речник села Каменице код Ниша*, СДЗб LI. Београд.
- Јовановић 2007 – В. Јовановић: *Додатак речнику села Каменице код Ниша*, СДЗб LIV, 403–520.
- Манић 1997 – Д. Манић Форски: *Лужнички речник*, Бабушница.
- Марковић 1986 – М. Марковић: *Речник народној љовора у Црној Реци*, СДЗб XXXII,
- Марковић 1993 – М. Марковић: *Речник народној љовора у Црној Реци*, (Допуна) СДЗб XXXVIII.
- Митровић 1992 – Б. Митровић: *Речник лесковацкој љовора*, друго издање, Лесковац.
- Рајковић 2014 – Љ. Рајковић Кожељац: *Речник шимочкој љовора*, Неготин.
- Стојановић 2010 – Р. Стојановић: *Црношравски речник*, СДЗб LVII.
- Ђирић 2018 – Љ. Ђирић: *Речник љовора Лужнице*, СДЗб LXV/2.
- Форски 1997: Форски, Д. Манић: *Лужнички речник*. Бабушница.
- Цветановић 2013: *Речник зајлањској љовора*, Гацин Хан.

Б) Завичајне речи употребљене у тексту:

вурка, грснице, губер, завојћа, јестък, кудеља, кудељћа, лесар, меканило, мерак, повесмо, покравица, покревџ, покривка, покутњина, попутбина, простирка, просторка, пртен конац, пртенице, сламарица, сламњача, топило, тре, трлица, трљак, ћилим, црга, чершав, чрга.

Писано у љролеће 2020. Кад су свешом владале заразе.

Бошко Ломовић

УРЕСИ НАРОДНОГ ГОВОРА

Чух и записих што је, можда, Вуку промакло или послије Вука настало, да се сачува и у времену у којем се многе драгоцјености неповратно губе

Ако се не накусаш, нализати се нећеш. (Наћи се на вријеме у главним стварима да ти не би припали остаци).

Ако се наоблацило, није се смрачило. (Тешко јесте, али ни близу како може бити).

Баци ноје лијове, узми дренове! (Узвик жене која помаже при порођају, која при(х)вата новорођенче у тренутку кад се одваја од мајке).

Без једној ока – ћорав коњ. (Каже се за нешто што је готово савршено урађено, осим једне ствари, можда ситнице; са тим недостатком, дјело није потпуно).

Било би тако, да је тако. (Није тако; није како кажеш).

Било ја биписало. (Било па прошло. Тако народ каже, а тако и Вук у Рјечнику тумачи значење глагола „битисати“. Откуда данас ново, супротно, значење: постојати, трајати?).

Био је и ошћо човјек. (У сваком погледу честита особа. Овдје је именица „човјек“ хононим – исти облик, различито значење – homo sapiensu, људском бићу као живом створу).

Биће кад се пиле надоји. (Никад се то неће десити. Исто: *кад медвједу зарасте гује*).

Види момка, види му шешира! (Узвик задовољства упућен некоме ко нечим пријатним изненади: изгледом, понашањем, поступком. Чух од Марте Вучковић, рођене Славонке).

Више сира неко љеба. (Више је нечега чега би требало да буде мање; може се односити и на човјека у чијем карактеру преовладавају негативне у односу на позитивне особине).

Гдје си био кад је њрмјело? (Приговор особи која би да учествује у расподјели плодова туђег рада или борбе, а кад је требало запети, жртвовати се, нигдје је није било).

Гледај ја како је очкојеран. (Отресит, живахан, напредан. Вук је забиљежио: кочоперан, кочоперење, кочоперити се; придјева *очкојеран* нема у Рјечнику, а ни у Речнику МС–МХ из 1960. Чуо сам га у ивањичком крају).

Дабојда дједа (бабу) сахранио! (Иако наоко не изгледа, веома пожељна народна клетва).

Да ја зайалиш, не би засмрджело. (Без игдје ишта, пука сиротиња).

Да ја на вуну баџиш, ѿоинуо би. (Зле среће, рођен да се мучи).

Да ме за ноје објесиш, ѿрије би ми очи исјале. (Без пребијене сам паре; без динара у џепу. Овако често одговара и онај који има новца, али неће да позајми).

Да му фали брашна, лако бисмо. (О некоме ко се често и претјерано лудира или му фали „даска“, како то народ каже).

Данима зебем збој шебе. (Не зебе на хладноћи, већ страхује, брине се, хладно му око срца. У писму руском конзулу у Дубровнику, а у вези са својим сестрићем, Његош пише: „...али ја од Стефана доста зебем“, тј. плаши се за његову будућност).

Дао ти Бој орловске нокће и сврабљиво дује. (Народна клетва).

Да су крмачи ројови, уједала би и убадала. (Не може се имати све што се пожели).

Деверли лаве. (Рођен да буде несрећан, осуђен да се мучи. *Деверли* је турцизам, придјев којег нема, као ни глагола *деверашти*, код Вука ни у рјечнику уз Правопис из 1960, али је чест код наших муслимана, а чуо сам га и код хришћана у БиХ. Значењем унеколико одговара и изразу „кубурити“).

Док се обује, друји човјек. (Каже се за онога који лако и често мијења мишљење, непоуздан, није од ријечи).

Дроби к’о иразна воденица. (Прича много и којешта, прича ради приче).

Друјима се ойрасиле, а њејова се шек букари. (Говори се за човјека који све ради у невреме. Чуо сам кад су тако говорили за неког Рајка који је косио ливаду у октобру, а у марту брао кукуруз).

Бе насјало, шу скајало. (Иако у средњем роду исказано, односи се на људе који се, под старост, врате из свијета у своју земљу, често и у родну кућу, да окончају живот).

Ево, нешто шуркам око куће. (Забављам се, тек да докон нисам; раткам нешто, није богзна шта. Глагола *шуркаши* нема код Вука, има именица женског рода *шурка* – шала).

Е, да је до фрајра к’о од фрајра! (Дословно: послије фратрових савјета, паметнији сам. У фигуративном значењу: сад знам шта и како треба, али тек послије пресудног доживљаја, важног сусрета, стеченог искуства).

Е, да сам к’о што нисам, сад би ми љејша ѿшица ѿјевала. (Каже се човјек који нешто није учинио, а требало је).

Е, збої шоїа жушо кашљем. (Није ме брига; потпуно неважно за мене; не дотиче ме се нимало та ствар).

Зайео к'о јуне у иласи. (Хоће па хоће, по сваку цијену).

Засрао к'о ћуран мошку. (Кад неко уради нешто на своју или туђу штету, непромишљено; кад се много осрамоти).

Зайребаће сврабљивој тузи нокши. (Пријетња упућена особи која одбија да пружи услугу или тражену ствар, да поможне).

Земља ја ишше. (Одбројани су му дани; само што није умро).

Знам ше, ишшицо, кад си јаје била. (Причај што хоћеш, а знам те одавно ко си и шта си).

Иде к'о мува без лаве. (Не зна куда иде; нема ни пута ни циља).

Издувало к'о пувало. (Каже се за хвалишу чије су празне приче избиле на видјело. Пувало је свињска бешика коју су некада сеоска дјеца надувала и, немајући бољу лопту, играла се; кад надувано пувало удари на трн, испусти ваздух и брзо се издува).

И лијандер лијеио цвјетиа. (Преваранти су увијек слаткорјечиви. Лијандер – народни незив за олеандар, баштенску биљку лијепог цвијета, али отровну).

Ја ја крсшим, оно ирди. (Неко коме је узалуд говорити, дати савјете; причаш му једно, он ради друго).

Ја рекох, а ти види! (Ради како хоћеш; не жали ми се ако промашиш).

Једи, иасја су уста. (Не снебивај се, уста су ваздан гладна, незајажљива су).

Још ме само језик служи. (Потпуно неспособан; све отказало).

Какав је човјек био, видјело се на са'рани: дошао ирдан свијеш. (Није свијет ружан, него је дошло много људи. Исто: поплава је направила ирдну шшешу – велику штету; донио из Њемачке ирдне иаре – много пара).

Како иошло, шако дошло. (Каже се за човјека који ништа у животу није постигао).

К'о да си јабуку ирејоловио. (Истицање велике сличности међу дјецом особама: близнад, мајка и кћерка, отац и син...).

К'о зрно је. (Опис радног, отарашног човјека).

Које очи зло чине, оне и ио свијешу иледају. (Без имало стида за своје поступке).

Корјела коза овцу. (Каже се некоме ко пребацује другоме због пропуста или грешке, иако је сâм у томе већи грешник. Изрека потиче из приче о којој се овци, при прескакању по-

тока, задигао реп па се видјело оно што је у козе ваздан видљиво).

Ко ше (ја) клео, није данјубио. (Упућено рђавој особи, штетној по околину, лицу од кога користи нема, напротив).

Ко ше њиша брије ли се владика. (Одговор некоме који покушава да приговори другоме за поступак за који мисли да није у реду).

Кука за шућим сандуком. (Кад неко води бригу, трачари, о некоме-нечему што га се не тиче).

Лујањем у лонац нећеш расјјерати мрак. (Не можеш непромишљеним или погрешним начином постићи то што желиш).

Макар чачкалицу у со. (Кад нема боље мезе. У Босни се, по правилу, ракија не пије без мезета).

Мичи ми ја (је)! (Немој ми о њему-њој. Израз сам чуо у Бијелом Пољу, а односи се на несимпатичну особу, човјека или жену, о којој не желим да слушам).

Морам, макар на кози орао. (Морам то урадити по сваку цијену, ма колико коштало).

Навалио к'о маче на варенику. (Кад неко, пошто-пото, хоће нешто да уради, да постигне, а чини то невјешто и несретно).

Навр'о к'о бунгур на тузицу. (Хоће па хоће, не да се зауставити. Бунгур – народно јело, кувана прекрупна од пшенице и кукуруза, зачињена бијелим мрсом; помаже против затвора, тврде столице. Бунгур има код Вука, *ирекрује* нема, а име је за крупно мљевено жито за справљање бунгура или за исхрану стоке, слично *јарми* које, такође, нема у Рјечнику).

Не да се ни цовести ни цоћерати. (Човјек на своју руку, тежак за сарадњу).

Не зашварај враћа задњицом. (Гдје год да си, труди се да оставиш повољан утисак, не зна се кад ће ти ко опет ваљати).

Не мож' ја у суру ушјерати'. (За непослушну особу, која се не да довести у ред. Чуо од Милана Тртице из Босанске Крупе. По Вуковом Рјечнику: сура – сукња).

Не може куја зеца стићи. (Када, упркос труду, увек нешто недостаје, па наум остаје неостварен. Чуо од Есме Алибашић из Брчког).

Не може му ни Бої навашати. (Каже се за незајажљивог, алавог човјека коме је никад доста. Ријечи „навашати“ нема у Вуковом Рјечнику, а ни у савременим нашим рјечницима, очито локализам са значењем: надавати).

Не цвјетава све шио расте. (Односи се на особу која је дјететом и у младости много обећавала, а касније изневјерила

наде: такође, на све друго што у почетку одлично крене, да би, кад се највише очекује, изневјерило).

Није свакоме њишаџи њоред њуџа. (Не може свако све радити: неком приличи, неком не приличи).

Није ми рикао на Божић. (Није ме ничим задужио да бих му узвратио. Слично: *ниџ ми рог, ниџ њомоз' Бої.* – Нит се знамо, нит се поздрављамо).

Никуд мајци, никуд у ђевере! (Безизлазна ситуација).

Никуд њо 'вакоме. (Одвраћање некога од путовања по лошем времену, кијамету. Једна старица из околине Пожеге прича са тв-екрана у вријеме масовне изолације због вируса корона: „Имам двије удате шћери, далеко су, али долазе ми. Сад њо 'вакоме не могу“).

Нисам ни ја сисао ѡраџљачу. (Знам шта причам и шта радим, искусан сам. *Праџљача* – дрвена лопатица којом се лупа одјећа при прању; у овом облику је биљежи Вук, а у савременим рјечницима има и облик *ѡракљача*. Исто: *нисам од јуче; нисам њао с дуда*).

Ни у кола ни у саонице. (Опис нечијег неконтролисаног причања, неразумљивог, без логике).

Ни црна земља ја неће. (Каже се за лошег човјека који тешко и дуго болује, а смрт никако да га узме).

Ноја му нози добро не мисли. (Израз за човјека који је у завади са околином, уз то, и сам са собом у раскораку, у нескладу).

Њета сам одавно оџурила. Оџурај њо на сџрану! (Некога или нешто одбацити, одвојити као неважно – дјевојка момка, љуске при крцању ораха. У „Сећању на Уроша Петровића“, Исидора Секулић пише да се „...продавало само за ситан, сребрн новац. Десетодинарке и стодинарке су *оџуриване*“. Код Вука *оџуриџи* има двојако значење – отпрати, на пр. књигу-писмо: „Свије ћу ти по имену казат'/ Коју ти је коме отурио“, и одвојити од себе: „Испред себе ђерђев отурила“).

Њеџово масло није за Бајрама. (Било шта што од некога не би требало олако прихватити, што не би могло да ваљано послужи, боље га је заобићи).

Ово није било оџкако је ѡавран ѡоцрњ'о. (Кад се догоди нешто, најчешће ружно, што се никад није десило. Исто: *...оџкако цар коња јаше*).

Она је своје одавно ѡровашарила. (За дјевојку која је слободнијег понашања, па тако и „сумњивог“).

Оџејло се к'о ѡладна ѡодина. (Кад је нешто досадно, непријатно, а траје дуго).

Пог њсећом љавом нема мрва. (Од тога се нећеш овајдити; каже се за велику шкртицу).

Прије зоре сванући не може. (Све мора да се догађа по реду, без прескока).

Прича к'о баба у болести. (Говори неповезано, ни сам не зна шта и о чему).

Сакуило се од зла оца и од торе мајке. (Сумњиво друштво, свакако недобронамјерна група).

Само ме још воденица није мљела. (Каже особа која се у животу много намучила).

Свој ти њос'о. (Одбијање савјета у смислу: не петљај се у моје, знам ја како ћу најбоље – слушах често у Брчком).

Сиромашан к'о крецељ. (Пуко сиромаштво. Крецељ – назив за стручак лука који се, заостао од јесени у земљи, појави у рано прољеће, чак и испод снијега; ријечи нема код Вука нити у каснијим рјечницима, вјероватно посве локална. Исто: *сироти као сирће; ни конца око ѡршти*).

Штао је на лед, сад нек му је Бој у ѡмоћи. (Бави се ризичним послом; са опаснима се уортачио).

Штискао к'о слијепац кокош. (Каже се ономе који приграби неку ствар и не пушта, иако би њоме требало и други да се служе).

Тај је ношен ѡа исѡуштен. (За некога који ради мимо свијета, најчешће наопако, или говори којешта, па одаје особу „скраћене“ памети. Слично: *ударен мокром царайом*).

То ти је штолица на двије ноге. (Несигурна ствар; работа од које пре неће него што ће да буде користи; непоуздана особа).

У камен ударило! (Реакција на вијест да ће се нешто ружно догодити или да би се могло догодити; жеља да се немио догађај спријечи).

Чувај та се, ѡриватиних је шака. (За некога ко је увијек спреман да нешто украде).

Шта би сад, да ово види, рекао весели Радован? (Није Радован весео, него је покојни. Слично: све ли ће њега, *веселника, снаћи* – човјека лоше судбине).

Што би кола шкријала, што волови ричу. (Каже се кад се догађа нешто неприродно, мимо реда, умјесто нечега очекиваног по природном реду ствари).

Живојин Р. Андрејић

СРЕДЊОВЕКОВНА ЖУПА СВРЉИГ У СРПСКОЈ ЗЕМЉИ

Српски жупски систем Тимока

О жупском систему српских средњовековних држава и земаља зна се нешто више тек у новије време. Коначно је извршено и мапирање земаља и жупа некадашње средњовековне Кнежевине Мораве, потоње теме Морава и, коначно, теме Србија (данашња Србија). (Андрејић, 2016) У време формирања жупа на простору српских племена и земаља оне су називане према рекама, као и места у којима су била седишта према именима жупа. Заштићене висинским рељефом по ободима имале су повољне климатске услове и стога су биле добро насељене. Границе жупа нису довољно чврсте јер су их представљали венци планина, побрђа или шуме. Посебну организацију имале су пограничне жупе које су називане и крај, крајина или крајиште. Средиште жупе био је град – утврђење које су становници били дужни да одржавају. Жупама су заповедали жупани који су првобитно били старешине локалних великих родова, а поред њих су постојале и скупштине свих слободних људи – жупљана. (Цвијић, 1922: 4–5) Давно је примећено да је жупа најмања словенска територијална административно-друштвена јединица. Жупе су понекад биле територијално врло мале јер су такве биле долине река или котлине. (Јиречек, Радоњић, 1978: 4) Ране феудалне велике жупе у долинама већих река су у каснијим периодима дељене на две или више мањих, а од половине XIV века у Босни долази до стварања градских жупа. (Рибар, 2009: 152–153)

О жупама дознајемо на основу фрагментарних трагова из њима савремених извора. За комплетирање сазнања о жупама од великог значаја су турски пописи српских земаља, 1455–1476. године, зато што су они регистровали стање недуго после пропасти српских средњовековних феудалних држава. Иако нешто каснији, када је стање на терену делимично промењено, од значаја су за допуну сазнања и пописи из прве половине XVI века. (Шабановић, 1964; Hadžibegić, Handžić, Kovačević, Sarajevo 1972; Stojaković, 1987; Аличић, I, 1984; Аличић, II, 1985) Осим тога, новоуспостављена турска административна подела на нахије базирала се на српском жупском систему. Турци српске жупе претварају у нахије, углавном, под истим именом и са истим седиштима али се само у појединим случајевима обим

територије мењао. Постоје и поједини примери промене имена жупских средишта а тиме и административне области.

Према турском попису, из 1454–1455. године, Видински санџак има четири нахије: Видин, Сврљиг, Бања и Белград (Белоградчик). (Бојанић – Лукач, 1975: 57–90) Нахија Видин је била највећа и састојала се из неколико мањих области, по свему некадашњих жупа: Видин, Загорје и Полом (данас у Бугарској), Тимок, Црна Река, Гелвије и Виношница (у Србији).

Турски пописи уредно региструју приходе феудалаца и становника градова, села и катуна, као и њихових тргова, бродова – прелаза на рекама, млинова, откова и ваљарица. Региструју мезре, некада постојећа а тада напуштена села, занатлије, манастире и свештенике. Иако се не помињу цркве пописују се свештеници, а то по аутоматизму значи да постоје цркве у било каквој грађевинској форми. Такође, цркве и манастири који се помињу нису новосаграђени јер су Османлије одмах по овладавању српском земљом забранили изградњу нових. То значи да су пописани манастири, цркве и села постојали и пре 1459. године.

Турска нахија Сврљиг

У другој половини XV века Видински санџак са средиштем у Видину имао је вилајете: Видин, Белград (Белоградчик), Бања и Сврљиг и тврђаве: Видин, Флорентин, Белград, Бања (Соко) и Сврљиг. (Бојанић, 1973: 12)

У попису Видинског санџака, из 1466. године, помињу се само сврљишка села у тимару Исмаил-бега, диздара тврђаве Сврљиг:

Гојмановце (на истоименој реци) има 43 мушких пореских глава и 10 нежењених (Бојанић, 1973: 20).

Црниловце са 25 људи и 5 нежењених, **Тиховац** (данас Тијовац) (25 домова, 5 нежењених) а **Береница** (Бреница) (14 домаћина). (Бојанић, 1973: 25)

Бојинце (непознато) са 15 кућа и 5 нежењених. (Бојанић, 1973: 37)

Перковица (вероватно Пирковац) са 20 + 3 и селиштем **Кокоринце**. **Сирина** (потес Ширина у селу Округлица) са 30 мушких глава, 7 нежењених и 1 удовицом. **Луково** – други назив Влах Буково са 10 домова, 3 нежењена, 1 удовица. (Бојанић, 1973: 44)

Добријовце (данас Добрујевац) са 15 глава, 3 нежењена и 1 удовицом. **Ђуринице** (Ђуринице) са 30 и 4 нежењена. (Бојанић, 1973: 64)

Пошто је у питању попис тимара заповедника тврђаве Сврљиг може се претпоставити да је ово само делимичан попис насеља нахије Сврљиг, јер су остала села припадала хришћанима. Имајући у виду да је попис настао само петнаестак година после пада Србије, а педесетак година од пада Видинског деспотата, може се претпоставити да су ова села постојала у жупи Сврљиг и у претходном периоду. Такође, постојала су и била жива села која се у попису наводе као селишта или као пушта.

Следећи попис, из 1478–1481. године, опширнији је и детаљнији. У тврђави Сврљиг живе 16 посадника и 12 њихових сродника (укупно 28) муслимана међу којима је један имам и један мујезин што значи да је изграђена џамија у подграђу, или је нека црква претворена у џамију. У месту Сврљиг – подграђе живе две муслиманске заједнице од 72 мушке главе. Међу њима су кројачи Илијас и Ајас, и играч Карађоз. Хришћанску заједницу чине тројица бравара са породицама. (Бојанић, 1973: 117–119)

Хасу Муслухудина, заима (имама) тврђаве Сврљиг припадају села:

Кали Баба (данас Галибабинац) има 38 кућа, 15 неожењених, 4 удовице и *Недељка муслимана*. Село има једну *воденицу* са 2 витла. (Исто: 119–120)

Периш је веће село, са 53 куће и 10 неожењених. Пописан је *Душан, син Ђоџа* и ковач Радослав. Село има 1 *воденицу* са 4 витла. (Исто: 120–121)

Боравица (Бобовац у селу Манојловцу) има 16 кућа, 1 неожењеног, 2 удовице и *воденицу* са 3 витла. (Бојанић, 1973: 121–122)

Грбавче са 6 кућа и 2 неожењених. (Исто: 122)

Белоиње са 22 куће, 2 неожењена, 4 удовице и *млином* са 2 витла. Пописан је Дамјан син Кумана што упућује на њихово куманско порекло. (Исто: 123)

Аланинце – друго име Белје Поље (данас Веље Поље) је са 54 кућа, 12 неожењених, 8 удовица и *млином* са 1 витлом. (Исто: 123–124)

Болузина (данас Плужина) 39 кућа, 3 нежење и 6 удове. Међу њима је *Миладин син Ђоџа*. Имају *млин* са 1 витлом. (Исто: 125–126)

Нишевце је са 64 куће, 10 неожењених и 4 удовице. Пописан је *Ђој Вучина* и његов брат Радослав што значи да село има цркву. Донига син Куманче опомиње на куманско порекло. Постоји и *воденица* са једним витлом. (Исто: 126–127)

Копаж Кошара има 29 кућа, неожењеног и удовицу, као и млин са 2 витла. (Исто: 127–128)

Позвизда (непознато) је близу дербенда – клисуре са 89 кућа, 13 неожењених, 4 удове међу којима су *Сшоја, син њоја* и *Кузма, зет њоја*. Имају једну воденицу са 3 витла. (Исто: 128–130)

Подград – подграђе тврђаве Сврљиг: 41 кућа, 5 неожењених и једна удова. Пописани су *Која* и *Јанко, синови њоја*, Вучина грнчар и Стојчин син Куманице. (Исто: 130–131)

Ђурци (данас Ђуринац) са 14 кућа и једном удовом. (Исто: 131–132)

Гулихан⁶ (данашњи Гулијан) има 73 куће, 4 неожењена, 7 удовица и *њоја Радивоја*. Дакле, село има цркву а пописан је и млин са 3 витла. (Исто: 132–133)

Давидовце је само са 13 кућа, а било је велико село пре расељавања. Заједница од 33 домаћинства, 3 неожењена и 4 удовице се одселило у село Дудевлар у Загорју код Видина. У овој заједници је пописан *њој Србин* и његов син Лазар. Друга заједница (4 куће) из Давидовца се одселила у село Стретиште у Загорју. Трећа заједница (3 куће) се одселила у село Рајак у Загорју. (Исто: 133–135)

Лозан има 15 кућа и воденицу са једним витлом. Крај Лозна су селишта: **Меривер**, **Бренце**, **Дарничар** (Грничар у селу Околишту), **Влахово**, **Алексинце** (непознато) и **Милошевце** (непознато). (Исто: 135–136)

Крента има само једну кућу!

За тимар заима Сврљига је уписан и велики порез за закуп *пазара, мукаше* и *панађура* од 4.000 аспри. (Исто: 136–137) Пазар, вероватно недељни пијац и годишњи панађур – вашар, вероватно су били у **Подграду** и **Нишевцу**.

Тимару неименованог кадије Сврљига припадају села:

Хрсовац (Рсовац) са 28 кућа, 6 неожењених, 2 удовице и *једним муслиманом*. (Исто: 137–138)

Брекуново (непознато) има 53 куће, 10 неожењених и једну удову. Пописани су и Михајло и Павле, *браћа њоја* (Исто: 138–139)

Рашаница (Рашинац између Пирковца и *манасхира Св. Арханђела*) са 15 кућа, 2 неожењена и воденица са два витла. **Манастир Св. Архангел**. (Исто: 139–140)

⁶ Гулихан је кованица од Гул – Ђул (у значењу ружа) и хан (друмско свратиште).

У нахији Сврљиг су пописана и села:

Околиште са 40 кућа, 8 неожењених, 3 удовице и *појовима Јованом и Пейком*. Околиште има и *воденицу* са 2 витла. Значи, село има цркву. Код овог села је пописано и селиште **Бучачин** (непознато). (Бојанић, 1973: 141–142)

Округлица има 53 куће и 11 неожењених. Међу њима је *пој Радослав* са своја три брата. Дакле, Округлица има цркву. Пописана су у његовој близини и селишта **Уланичиште** (непознато) и **Белковце** (непознато). (Исто: 142–143)

Бели Поток је врло велико село: 76 кућа, 11 неожењених, 4 удовице и *воденица* са 2 витла. (Исто: 144–145)

У селу **Глоговце** у Тимоку станују „неки неверници из споменутог Белог Потока“ (данас постоји село Глоговац западно од Књажевца) са само 4 куће. Ту су и селишта: **Глатнице**, **Орал** и **Чубернице**. (Исто: 145–146)

Радмировце има 28 кућа, 7 нежењених и 3 удове. Код њега је селиште **Рашаница** (данас постоји поток Рашинац у Радмировцу). (Исто: 146)

Драјинце са 46 кућа и 9 неожењених има и ковача Радована. Уз њега су селишта **Радивојевце** (непознато), **Милковце** (данас Миљковац) и **Дољани** (непознато). (Исто: 148–149)

Раденковце има 22 куће и 5 неожењених. Крај њега је селиште **Црквиште** – Дољани. (Исто: 149)

Извор је са 39 кућа, 6 неожењених, 2 куће удовичке и *воденицом* са 6 витла. У селу је грнчар Радинац. (Исто: 150–151)

Цуцинце (изгледа да је пусто, непознато). (Исто: 151)

Штитар има 16 кућа, 3 неожењена и воденицу са 2 витла. (Исто: 152)

Сливик (Шљивовик) је са 28 кућа, 14 неожењених и 2 удовичке куће. Уз њега су селишта **Јовиште** (непознато), **Беласовац** (непознато) и **Козница**. (Исто: 153)

Зидине (непознато) има 56 кућа, 10 неожењених, 3 удовичке куће и *воденицу* са 1/2 витла. Зидине држе и део селишта **Козница** (непознато). (Исто: 155–156)

Лалинце је врло велико село са 102 куће, *појовима Ђуром, Марком и Деверчом* и *воденицом* са 3 витла. Дакле, село има цркву. У његовој околини су селишта **Бујаков Глог** (непознато), **Рударце** (непознато), **Враћан** (непознато) и **Српце** (непознато). (Исто: 158–160)

Бурдин (данас Бурдимо) има 32 куће, 7 неожењених, једну кућу удовице и *воденицу* са 2 витла. Уз њега је селиште **Отуловце** (непознато). (Исто: 161–162)

Гујсавце има 33 куће, 18 неожењених, 4 куће удовица и *вогеницу* са 4 витла. Пописан је *пој Јаков* што значи да село има цркву. Уз Гујсавце је селиште **Јарменинце** које спада под Загорје али у њему станују и неки из овог села. (Исто: 163)

*

Иако је Сврљиг трпео турске нападе, у пописима се не помиње ни једно напуштено село. У нахији Сврљиг 1455–1478/81. године пописани су: тврђава Сврљиг, Подград – варош Сврљиг, Гојмановце, Црниловце, Тиховце, Береница, Бојинце, Перковица, Ширина, Луково, Добријовце, Ђуринце, Кали Баба (Галибабинац), Периш, Боравица, Грбавче, Белоиње, Аланинце – Веље Поље, Болузина, Нишевце, Копај Кошара, Позвизда, Ђурци, Гулихан – Гулиан, Давидовце, Лозана – Лозан, Крента, Хрсовац, Брекуново, Рашаница, манастир Св. Архангел, Околиште, Округлица, Бели Поток, Радмировце, Драјинце, Раденковац, Извор, Цуцинце, Штитар, Сливик, Зидине, Лалинце, Бурдун и Гујсавце (укупно 46 насеља). (Бојанић, 1973: 17–70, 117–177)

Ова тврдња се не може прихватити с обзиром да су пописана и бројна селишта, некадашња жива села: Кокоринце, Меривер, Бренце, Дарничар, Влахово, Алексинце, Милошевце, Бучанин, Уланичиште, Белковце, Глатнице, Орал, Чуберниче, Рашаница, Радивојевце, Милковце, Дољани, Црквиште, Јошиште, Белосавац, Козница, Бујаков Глог, Рударце, Врањан, Српце, Отуловце и Јарменинце (укупно 27 селишта). Пописана селишта (мезре) су некадашња жива села која су постојала у време пре турских освајања. Пре 1459. године у жупи Сврљиг било је 73 живих села.

Већа села су: Лалинце (102 куће), Позвизда (93), Гулијан (80), Бели Поток (80), Нишевце (68), Аланинце (62), Зидине (59), Брекуновац (54), Периш (53), Округлица (53), Драјинце (46) и Околиште (40). Укупно у вилајету има 1628 домова. Ако једна кућна заједница има у просеку 7 чланова онда у вилајету живи укупно око 12.000 становника, од тога је 101 муслиман.

Зајаков је идентификацију села из турских пописа нахије Сврљиг вршио према границама некадашњег Сврљшког среза (1980): манастир Св. Архангел до с. Пирковац, Белоине, Периш, Берковче = Пирковац, Бојаков – мезра до с. Лалинац, Бучум, Ивлах Букова = Лабуково, Бурдин = Бурдимо, Бархавиче = допустимо с. Пирковац, Велие Поље, Галибабиници, Горње и Доње Белоиње = Белоиње; Крента, Г. и Д. Крента = Крента; Кравие, Г. и Д. Кравије = Кравие; Нишовче, Г. Нишовче = Нишевац; Гулихан = Гуљан; Гарбофче = Грбовче; Давидовац; Драинац; Влахово; Врело; Извор; Сливје; град Сврљиг; мезра Алексинче до

с. Давидовца; Гоимановац; Копажкошара; Лалинче = Лалинац; Лозан; Миљковац; Округлица; Околиште; Пирковац; Плужина; Преконози; мезра Пуста Решаница (Радмировац); Раденковац; Тиовац; мезра Тлсти До (с. Варош); Црнољевница и мезра Црквиште (Раденковац) (укупно 42 села и мезре). (Зајаков, 1981: 121)

У попису из 1478–1481. године у Сврљигу се бележи стари средњовековни манастир Св. Арханђела. Он се налазио између села Пирковца и Попшице. (Кнежевић, 1993–1994: 201) По свему судећи у питању је манастир Св. Арханђела Михајла. Занимљиво је да се Пирковац налази у горњем току Беле Реке која низводно формира реку Тополницу. У селу Миљковцу, у кањону Тополнице налазе се остаци старог средњовековног града Железника – Железна Врата и цркве у близини. Град је био средиште жупе Тополнице. (Андрејић, 2016: 185)

У појединим селима се помињу попови, а у појединима поповски синови или браћа: у свим тим селима постојале су цркве, а обвезници пореза били су поједини попови. У селима где се они директно не помињу значи да су свештена лица била изузета од плаћања. Цркве и манастири који се појављују у турским пописима нису могле бити новоизграђене грађевине због забране градње. Могле су бити само старе цркве које су постојале пре турске окупације или обновљене оне које су приликом ратова биле разорене или напуштене. То значи да су све те цркве постојале и око 1400. године у селима: Подграду, Нишевцу, Перишу, Болузину – Плужини, Позвизду, Гулхану, Давидовцу, Брекинову, Околишту, Округлици, Лалинцу и Гусојевцу. По свему је некада постојала црква и у селу Дољанима које се зове Црквиште. Укупно је у некадашњој жупи Сврљиг било 13 цркава и један манастир.

Пазар и Панађур, недељна пијаца и годишњи вашар на тргу у Подграђу тврђаве Сврљиг постојали су и пре турског освајања. Овде је била и црква Св. Пантелејмона. Годишњи вашар се одржавао на дан посвете цркве у Сврљигу, 9 / 27. августа. Други вашар је био код манастира Св. Архангела Михајла, 8 / 21. новембра. Сви становници села Вароши и Палилуле раније су се окупљали и веселили у зарушеној тврђави Сврљиг на младог Св. Никољу, 9. маја. (Мишковић, 1881: 92) Недељни пазар и панађур који су одржавани у Подграђу у коме су живели Турци и исламизирани, није могао бити везан за хришћанске празнике. На место одржавања пазара и панађура указује и назив предела Пазариште, а на Подграђе село Варош.

У многим селима постојале су воденице (укупно двадесет). У нахији је било и хришћана занатлија: три бравара, два ковача

и два грнчара. Број регистрованих муслимана (само 2, од којих је један и даље носио српско име Недељко) указује да је исламизација у селима је тек отпочела.

Жупа Сврљиг

Средњовековна жупа Сврљиг⁷ се налазила у поречју Сврљишког Тимока, а најстарије средиште је било у старом античком Горњем Тимоку на простору данашњег Нишевца, а касније у граду Сврљигу.⁸ Постоји претпоставка да је у Нишевцу био кастел Меридиопонтe и епископија Меридио, јер су откривене ранохришћанске цркве. Град Сврљиг налази се на стени која надвисује жупу око Горњег – Сврљишког Тимока, у кањону Белице (лева притока Тимока). Са северозападне стране се налази зараван Пазариште, а потом следи село Варош. Под селом, крај Тимока је заселак Мала Варош. Низводно од Мале Вароши је село Палилула. Под тврђавом Сврљиг, крај десне обале речице Белице налазе се остаци три црквине: Горња и Доња црквица (XI–XIV век), црквица Св. Стефан и Лукина црква на ушћу Белице у Сврљишки Тимок до потеса Бањица. Узводно од Лукине црква је село Нишевац. У подграђу Сврљига, на Пазаришту је црквица Св. Пантелејмона. (Петровић, 1997)

У повељи Василија II (1020. године) област са местом Сврљиг припада епархији Ниш. (Новаковић, 1908: 33, 35–36) 1186–1190. године Стефан Немања је освојио и разорио град Сврљиг и градове Равно (антички Доњи Тимок) и Кожељ. (Стефан Првовенчани, 1988: 72) Имајући у виду Немањин продор до Равна и Кожеља, може се претпоставити да је Сврљигу припадао део Тимока до ових градова, па се тако дотле и простирала Нишевска земља. Град Сврљиг је у XIII и XIV веку обнављан. У запису на листовима *Сврљишкој Јеванђеља*, Константин чтец, звани Војсил граматик тврди да га је писао 1279. године у граду Сврљигу, при нишком епископу Никодиму за презвитера Георгија „званом поп Радослав“. (Стојановић, 1982: 12) Имајући у виду овај запис, јасно је да Сврљиг још увек није припадао Видинској епископији. Сврљиг је у састав Видинског деспотата ушао у време краља Милутина и Михајла Шишмана. Жупа Сврљиг припада Србији после битке код Велбужда 1330. године,

⁷ Данашњи град Сврљиг је неколико километара узводно. У више наврата смо се бавили средњовековном земљом Тимок и њеним жупама међу којима је посебно место имала српска жупа Сврљиг. (Андрејић, 2015: 109–110; Андрејић, 2016: 144–157, 151–152)

⁸ Данашњи град Сврљиг је неколико километара узводно.

у време цара Душана и његовог сина Уроша. Након 1367. године и женидбе деспота Страцимира са ћерком кнеза Лазара, Сврљиг је поново ушао у састав Видинске кнежевине.

Град Сврљиг и Соколницу, које је држао од Турске одметнути Хамза, војвода деспота Стефана, заузео је султан Муса, а 1413. године раселио је становништво градова и околине. Муса је заробио Хамзу и послао у Једрене где је погубљен. (Филозоф, 1989: 115) Потом је напао градове Липовац и Болван, Сталаћ и Копријан. (Исто) Сви су усвојили да је Соколница тврђава Соко Град код Бање. Међутим, убикација Соколнице као Соко Града „не мора бити тачна“ при чему се наводи и тврдња бугарских научника који су Соколницу убицирали негде у горњем току реке Тимок. (Мишић, 1987: 77) Мишић је град Соколницу убедљиво лоцирао у Горњој Соколовици крај Алдиначке – Жуковачке реке, југоисточно од Књажевца. (Мишић, 1987: 77) Произилази да је у позном периоду главна тврђава у жупи Тимок била Соколница.

У време побуне против султана Мусе 1404. године, видинска властела Константин и Фружин били су лојални деспоту Стефану. После освајања Видинског деспотата и поковавања делова Србије, Османлије су формирале истоимени Видински санџак, а жупе су најчешће претворили у истоимене нахије. У нахију и град Сврљиг упала је војска Јанка Хуњадија, 1445. године. Према додатку пописа области Крушевца, Топлице и Дубочице сачињеног 1444–1446. године, Караџа је 1453. године био диздар тврђаве Сврљиг. (Зиројевић, Ерен, 1968: 388) 1455. године диздар постаје Сулејман-бег, син Кара-Богдана. (Кнежевић, 1993–1994: 173). Тада жупа Сврљиг није припадала Видинском деспотату.

Уместо закључка

Средњовековна жупа Сврљиг се налазила у поречју Сврљишког Тимока; најстарије средиште је било у старом античком Горњем Тимоку на простору данашњег Нишевца, касније у граду Сврљигу.

Пре 1459. године у жупи Сврљиг било је 73 живих села. Цркве су постојале и око 1400. године у селима: Подграду, Нишевцу, Перишу, Болузину – Плужини, Позвизду, Гулхану, Давидовцу, Брекинову, Околишту, Округлици, Лалинцу и Гусојевцу. Некада је постојала црква и у селу Дољанима које се зове Црквиште. Укупно је у некадашњој жупи било 13 цркава и манастир Св. Архангела Михајла.

Извори и литература:

Аличић А. (1984). *Турски каталогски пописи неких пограничја Западне Србије XV и XVI век*, I, Чачак.

Аличић А. (1985). *Турски каталогски пописи неких пограничја Западне Србије XV и XVI век*, II, Чачак.

Андрејић Ж. (2015). Средњовековна земља Тимок, Видински деспотат, Видински санџак и њихове жупе и нахије. У: *Башиник* 17, Неготин.

Андрејић Ж. (2016). *Средњовековна кнежевина Морава – земље и жупе VIII-XII век*, Рача.

Бојанић Д. (1973). Фрагменти збирног пописа видинског санџака из 1466. године. У: *Мешовића браћа* II, Београд.

Бојанич-Лукач Д. (1975). Видин и Видински санџак през 15–16 век. У: *Документи из архиве на Цариград и Анкара*, Софија.

Зајакон Н. (1981). Етнодемографскијат карактер на Видинскија санджак през XV–XVI век. У: *Извештаја на музејите на Северозападна Баларија* 5, Софија.

Зиројевоћ О., Ерен Е. (1968). Попис области Крушевца, Топлице и Дубочице. У: *Врањски гласник* 4, Врање.

Јиречек К., Радоњић Ј. (1978). *Историја Срба* II, Београд.

Кнежевић Б. (1993–1994). Друштво и уметност у Источној Србији од 1455. до 1586. године. У: *Зборник Машице српске за ликовне уметности* 26, Нови Сад.

Мишковић Ј. (1881). Књажевачки округ. У: *Гласник Српској ученој друштва* XLIX, Београд.

Петровић П. (1997). Римљани на Тимоку. У: *Археологија Источне Србије*, Београд.

Петровић С. (1997). *Сврљи, Сврљиг*.

Рибар Т. (2009). *Западне стране у средњовековној босанској држави*, Београд.

Стефан Првовенчани. (1988). *Сабрани списи*, Љ. Георгијевска-Јухас, Београд.

Стојановић Љ. (1902/1982) *Спори српски записи и напписи* I, Београд.

Stojaković M. (1987). *Bраниčevski teftar*, Београд.

Филозоф К. (1989). *Житије геспоја Стефана Лазаревића*, Г. Јовановић, Београд.

Hadžibegić H., Handžić A., Kovačević E. (1972). *Oblast Brankovića, opširni katastarski popis iz 1455. godine*, Sarajevo.

Цвијић Ј. (1922). *Балканско полуострво и јужнословенске земље*, Београд.

Шабановић Х. (1964). *Турски извори за историју Београда*, Београд.

УПУТСТВО САРАДНИЦИМА

Радове за *Бдење* достављати у електронском облику (e-mail), уређене на следећи начин:

- Име и презиме аутора
- Адреса
- Наслов рада
- Текст рада откуцан у фонту Times New Roman, ћирилица, величина 11.
- Уз књижевну критику приложити front cover књиге

Посебне захтеве (латиница, *иџалик*, **болд**, с п а ц и ј а, фусноте, место за ликовни прилог) одређује сам аутор.

АДРЕСА ИЗДАВАЧА:

Центар за туризам, културу и спорт
Боре Прице 2
18 360 Сврљиг
(За уредништво *Бдења*)

e-mail: bdenje_srg@yahoo.com

САДРЖАЈ

Радослав Вучковић РЕЧ УРЕДНИКА.....	3
--	---

Бгења

Стојан Богдановић ПЕСНИЦИ.....	5
Иван Новчић TERRA NUDA.....	16
Димитрије Јовановић ШЕСТ ПЕСАМА.....	23
Мирослав Јозић БОЛНИЦА, НОЋ.....	29
Стамен Миловановић МРКАЛИШТЕ.....	31
Мирко Иконић ПОНОВЉЕНА ЈЕСЕН ПРАЗИХ ОРАХА.....	38
Бранкица Вељковић ЧЕТИРИ ПЕСМЕ.....	41
Никола Пепић КРОЗ ГОМИЛУ СЕ КРЕЋЕ, А НЕ ШУШТИ.....	44
Радмило В. Радовановић ЧЕТИРИ ПЕСМЕ.....	59
Јелена Вукановић ПЕТ ПЕСАМА.....	62
Љиљана Фијат МЕЊАЧНИЦА „ПРИЧА“.....	65
Зорица Бабурски ПУТ.....	70
Дејан Вукићевић ТРАКТАТ О СРЕЋИ.....	73

Уиознавања

Петер Фелкер ДНЕВНИ ВОЗ ЗА ЗАГРЕБ.....	75
Ања Кампман ПОЉА.....	79

Ерих Фрид	
НЕИЗВЕСНО	83
Волфганг Борхерт	
ВАНИ, ПРЕД ВРАТИМА	88

Тумачења

Мићо Цвијетић	
КРОЗ БИОГРАФИЈУ КАО ЧИСТИЛИШТЕ	93
Душан Стојковић	
УДАРАЦ ЗА УДАРЦЕМ: ПЕСМА	98
Владимир Јагличић	
КАП ТВОЈЕ КРВИ	104
Љубиша Ђидић	
ПОД ДУГОМ СВОГ ПОДНЕБЉА	108
Славица Јовановић	
КАЛЕИДОСКОП СЕЃАЊА У НОВИМ МЕТОХИЈСКИМ КАЖАМА ГОЛУБА ЈАШОВИЋА И МОЈИМ НОВИМ ПРИЧАМА ТАЊЕ ПАЈИЋ	111
Катарина Костић	
ПЕСНИКОВ ОКРШАЈ СА КОНАЧНОШЋУ	117

Сагледавања

Мирко Демић	
СЕВЕРНА АФРИКА И ОБЗНАЊИВАЊЕ ЕЛЕМЕНАТА	123
Љубомир Ћорилић	
ПОЕЗИЈА ЉУБИШЕ ЂИДИЋА: ПАРАДИГМА КЛАСИЧНЕ И МОДЕРНЕ ПЕСМЕ	130
Душан Мијајловић Адски	
ПОЕЗИЈА КАО ЛИЧНА СУДБИНА	139

Запажања

Љубиша Јовашевић	
ПСИХОЛОГИЈА ДУБИНЕ КРОЗ КОНФРОНТАЦИЈУ СТАВОВА ФРОЈДА И ЈУНГА	147

Сведочења

Радивоје Бојичић ТИТОВКЕ.....	157
----------------------------------	-----

Догађања

ПЕСНИЧКА НАГРАДА „ГОРДАНА ТОДОРОВИЋ“ ЗА 2020. ГОДИНУ	176
Жељка Аврић ЕЛЕМЕНТИ	178

Онлајн галерија

Александар Ђурић УМЕТНИЧКИ СЕЛФИ	181
---	-----

Баштина

Недељко Р. Богдановић СЛАМАРИЦА – ТЕМА ЗАВИЧАЈНА.....	193
Бошко Ломовић УРЕСИ НАРОДНОГ ГОВОРА.....	200
Живојин Р. Андрејић СРЕДЊОВЕКОВНА ЖУПА СВРЉИГ У СРПСКОЈ ЗЕМЉИ	206
УПУТСТВО САРАДНИЦИМА.....	216